

Dağhan Irak

Hükmen Yenik!

Türkiye'de ve İngiltere'de Futbolun Sosyo-Politiği

İnceleme
2. Basım

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

EVRENSEL

BASIM YAYIN

Dağhan Irak

HÜKMEN YENİK!

türkiye'de ve ingiltere'de futbolun sosyo-politiği

İnceleme

DOĞA BASIN YAYIN
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Blv. Kamerhatun Mah. Alhatun Sk. No: 25 Beyoğlu / İstanbul
T: 0212 255 25 46 F: 0212 255 25 87
www.evrenselbasim.com - info@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın **534**
Hükmen Yenik!: Dağhan Irak

Editör: Rahşan İnal
Genel Kapak Tasarım: Savaş Çekiç
Kapak Uygulama: Devrim Koçlan

ISBN 978-605-5315-66-5
© Evrensel Basım Yayın 2009 - Sertifika No: 11015

Birinci Basım Haziran 2013 • İstanbul

Baskı: Ezgi Matbaacılık Tekstil Pors. İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
Sanayi Cd. Altay Sok. No: 14 Yenibosna / İstanbul • Sertifika No: 12142
T: 0212 452 23 02 - www.ezgimatbaa.net

HÜKMEN YENİK!

türkiye'de ve ingiltere'de futbolun sosyo-politiği

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ 11

BİRİNCİ BÖLÜM: **FUTBOLUN KISA TARİHİ** 17

1. Futbolun İngiltere'de doğuşu ve yayılması 17
2. Futbolun Türkiye'de doğuşu ve yayılması 22

İKİNCİ BÖLÜM: **TÜRKİYE'DE FUTBOLUN İLK YÜZYILI** 30

Osmanlı'da futbol 30
İzmirli Rumlar kulüpleşiyor 31
Futbol başkente geliyor 33
Türkler futbolla tanışıyor 34
İlk Türk kulübü Black Stocking (Siyah Çoraplar) 37
Galatasaray kuruluyor 37
Popüler kulüp Fenerbahçe geliyor 39
İkinci Meşrutiyet Dönemi: Ulusun futbolu 41
Fenerbahçe, İttihatçıların himayesine giriyor 41
Kim İttihatçıysa, o şampiyon! 42
Rüzgâr yön değiştiriyor 43
İşgal maçları üzerine... 43
Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-33): İlk Adımlar 45
Tek parti dönemi (1933-1945): Devlet futbola karşı 49
Gizli profesyonellik zamanları... 52
Çok partili dönem (1945-1960): "Özgür" dünyaya açılım 54
Demokrat Parti yılları... 58
Yunanistan'la şimdilik can-ciğer 59
İlk DP döneminin sonuçları... 60
Altmışlı yıllar: Futbol ülke sathına yayılıyor 63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: **1970'LERDEN İTİBAREN İNGİLTERE** 66
İngiltere'de futbol dünyasını etkileyen siyasi olaylar 66
Kuzey İrlanda yeniden alevleniyor 66
İşçi Partisi'nin "Hoşnutsuzluk Kışı" 70
Demir Leydi dönemi... 71
Thatcher işçi sınıfına karşı... 72
İngiltere futbolunda yaşanan olaylar 75
Britanya milliyetçiliği sporu da sarıyor 76
Saha işgalleri ve "Tartan Ordusu" 80
Bir dev yükseliyor: Liverpool FC 82
Futbol, Kop'un şovlarıyla dönüşüyor 84
Futbolun "Hoşnutsuzluk Kışı" 85
Öfke futbolu kaplıyor 87
Milliyetçi histeri futbolla buluşunca... 89
İlk büyük facia: Heysel 91
Hillsborough: İngiltere futbolunun "12 Eylül"ü 92
"Thatcher futbolu yasaklayabilseydi..." 96
Premier Lig: Sermaye futbolu devralıyor 97
Alkolizme karşı pub'lar! 99

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: **1970'LERDEN İTİBAREN TÜRKİYE** 102
Türkiye'de futbol dünyasını etkileyen siyasi olaylar 102
12 Mart ipleri geriyor 103
Kıbrıs sorunundan Kürt sorununa... 104
Televizyon "ithal ikameciliği" öldürüyor 107
Türkiye siyasetinin "tabula rasa"sı 109
Özal, 24 Ocak'la başladığını bitiriyor 112
Siyasi yasaklar gönülsüz de olsa kalkıyor 113
CHP ve Baykal geri dönüyor 114
Siyasal İslam yükseliyor 116

Kürt sorunu yeniden... 117
28 Şubat sonrası... 119
Yeni muhafazakârlık at koşturuyor 120
1970'ler Türkiye'de futbol dünyası 121
Türkiye futbolu "yerlerde"... 122
Profesyonel futbol taşraya açılıyor 122
Futbol zenginlere emanet... 125
Trabzon devrimi başlıyor 127
Darbe futbolu pek seviyor 127
"Soy" merakı yabancı yasağını deliyor 128
Meşhur Ankaragücü olayı 129
Özal'ın futbolu... 130
Özerklik zamanı... 134
Özal'ın oğlu tekeli kırıyor 136
Uluslararası başarı milliyetçiliği kaşıyor 138
Özal sonrası politika hâlâ işin içinde 139

BEŞİNCİ BÖLÜM: **İNGİLTERE'DE VE TÜRKİYE'DE FUTBOL TARAFTARLIĞI** 141
Kimlik meselesi... 142
İngiltere'de yerellik, Türkiye'de uzaklık 143
Sınıf taraftarlığın neresinde? 145
Futbol ne kadar politize? 146
Taraftarlar yönetime katılabiliyor mu? 148
Çarşı bir istisna mı? 152
İngiltere'den taraftarlık deneyimleri 155

ALTINCI BÖLÜM: **2010 VE SONRASI – FUTBOL YENİDEN DİZAYN EDİLİYOR** 160
O meşhur maç... 162
Elektronik bilet: Hem fişleme, hem ticaret 163
Anayasa'ya aykırı, ama olsun!.. 165

3 Temmuz: Kartların yeniden karıldığı gün 166
Herkes, herkese karşı... 167
Fenerbahçe Avrupa'dan men ediliyor... 170
Kasap et derdinde... 171
Zülf-ü yare dokununca yasa değişiyor 172
Şike sorun değil sonuç... 175
Sistemin derdi makası açmak!.. 176
Sermayenin "etiği"... 177
Faturayı fakir taraftar ödesin!.. 178
Kaşınan sosyal yaralar... 181
Aziz Yıldırım'ın savunması ve bir mikro-ulusun kurgulanmış tarihi 184
Mehmet Ağar'ın huzurunda bir "devrim önderi" 192
SONUÇ: **BU İŞİN SONU NEREYE VARACAK?** 194

GİRİŞ

"Olağanüstü yetenekleri olmayan sıradan insanlar.
Benim sahada savunduğum onlar.
Politik olarak, sosyal olarak, nasıl derseniz."[1]

Vikash Dhorasoo
Fransa Millî Futbol Takımı eski oyuncusu

Futbol, yıllar boyu üzerine akademik veya entelektüel üretimin son derece kısıtlı olduğu bir alandı. Sosyal bilimler üzerine çalışanlar, bu son derece popüler kitle sporunun taşıdığı toplumsal değeri uzun yıllar görmezden geldiler. 1990'lara gelinceye kadar yapılan bir avuç çalışmada ise taraftarlık meselesine genelde tepeden bakılarak, taraftarlar toplumun izole ve sorunlu bir grubu olarak algılandı. Futbolun, içinde bulunduğu toplumun yaşadığı sosyal-siyasal-ekonomik süreçlerle bağlantısı çoğunlukla görmezden gelindi.

1990'larla beraber hem futbolun –özellikle uydu televizyonculuğuyla beraber– makyajlanarak "hedef seyirci kitlesi"nin genişletilmesi, hem de sosyal bilimlerin Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber popüler kültür içinde kendine ilgi alanları keşfetmesiyle bu durum değişti. Eduardo Galeano'nun 1995 çıkışlı "Gölgede ve Güneşte Futbol"uyla beraber entelektüellerin futbolla barışma süreci hızlandı. Bu sefer de futbol romantikleştirilmeye, sahip olduğu sosyal değer, diğer toplumsal ilişki manzumelerinden ayıklanarak ele alınmaya başlandı. Bu dönemin futbol özelinde sporu sosyal bilimlerin ve entelektüel

1 Vikash Dhorasoo, *Substitute (Yedek),* DVD. Yönetmen: Fred Poulet. Wild Side Video, 2008.

üretimlerin bir parçası hâline getirmiş olmasının hakkını yememek gerekir. Elinizdeki çalışma da varlığını böyle bir dönemin yaşanmış olmasına borçlu. Ancak "futbol romantizmi" dalgasının gerisinde sorgulanamayan pek çok mit bıraktığını, entelektüel alanı basitçi üretimlerin popüler tekrarlarına açtığını da kabul etmek gerekiyor.

Hükmen Yenik!'in bu bağlamda temel amacı taraftarlık meselesini içinde yaşadığı toplumda olan bitenle beraber incelemek. Bu kitap, taraftarı sanık sandalyesine oturtmadığı gibi ona güzelleme de yapmıyor. Yalnızca modern tarihin şimdiye kadarki en hareketli yılları sayılabilecek son yarım yüzyılda yaşanan köklü değişimlerin toplumun futbolla alakalı kısmını nasıl etkilendiğini anlamaya ve anlatmaya çalışıyor.

Herhangi bir sosyal bilimler çalışmasında Türkiye'yle Britanya'yı kıyaslamak çok kolay ya da mantıklı görünmeyebilir. Özellikle sınıf çalışmalarında, iki ülke arasındaki görmezden gelinemez farklar karşılaştırmayı imkânsız hâle getiriyor. Belirtmeliyiz ki, bu çalışma işçi sınıfı tarihi çalışması değildir. Ancak işçi sınıfına futbol taraftarlığı tarihi ekseninde yer vermektedir. Bu bağlamda, Britanya işçi sınıfının futbol taraftarlığının geçirdiği dönüşüm, Türkiye futbol taraftarlığının dönüşümüne dair bazı sorular geliştirmemize yardımcı olmaktadır. Lakin Türkiye'de futbol taraftarlığını sadece işçi sınıfı temelinde ele almak bazı kavramlarda sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Yine Türkiye'deki sivil-askerî bürokrasi-feodalite-burjuvazi üçlüsünün iç içe geçtiği kompleks egemen sınıflar manzarası; Britanya üzerinden gayet kolay anlatılabilecek sınıf çelişkilerini Türkiye'ye uyarlamanın önünü tıkıyor. Ancak konu son kırk yılın futbolu olduğunda Türkiye-Britanya karşılaştırması yalnızca faydalı değil, gerekli hâle geliyor ve yukarıda bahsettiğimiz zorlukları göze almayı mecbur kılıyor. 1970'lerde küresel petrol krizi ve Soğuk Savaş'ın son aşamasına girilmesiyle Türkiye'nin de dahil olduğu Batı Bloku'nda emekçi kesimin haklarının despot bir muhafazakârlığı kendisine kalkan yapan gözü dönmüş bir neo-liberal dalgayla alınarak zengin azınlığa verildiğini görüyoruz. Çalışmamızın büyük bölümünde anlattığımız Margaret Thatcher'in Muhafazakâr Parti hükûmeti bir prototipken,

siyasal örgütlülüğün cunta faşizmiyle dağıtıldığı Türkiye'de 24 Ocak 1980 kararlarıyla beraber girişilen neo-liberal inşa süreci bu modelin şahikası olarak nitelendirilebilir. Yalnızca bu durum bile herhangi bir 1980'ler çalışmasında Türkiye-Britanya karşılaştırmasını gerekli kılabilecekken, konunun futbol olması meselenin önemini daha da arttırıyor. Zira futbol, hem Britanya'da, hem Türkiye'de, muhafazakâr despotizmin ve yırtıcı serbest piyasacılığın öncelikli oyun alanlarından biri. Bu durumu, Özal'ın Thatcher'ı takip ettiği gibi, Türkiye futbolunun da bugün bile hâlâ İngiltere futbolunu örnek almasından anlayabiliyoruz. Almanya ve Fransa gibi sosyal devlet geleneğiyle futbolu harmanlayabilmiş modeller de olmasına rağmen, "futbol ekonomist"lerinin Türkiye'ye ısrar ve inatla İngiltere'yi önermesi, bu yolda da futbolun egemenlerinden sıklıkla takdir almaları olayın arkasında futboldan çok daha geniş kapsamlı toplumsal süreçlerin olduğunu gösteriyor. Bu nedenle futbol üzerine bir Türkiye-Britanya karşılaştırması yapmak gerekliydi. *Hükmen Yenik!*, eğer futbol literatüründe bir eksiği giderecekse, o da bu olmalıdır.

İçine girmeyi kaçınılmaz bulduğumuz bu karşılaştırmayı, başta anlattığımız tuzaklara düşmeden yapmamız gerekti. Britanya'da sosyal sınıfların "kitabına uygun" şekilde ortaya çıkmış olması, bu ülkenin Türkiye'ye mutlaka takip edilmesi gereken bir yol çizdiği anlamına gelmiyor. Bir diğer deyişle, Türkiye'yi Britanya'yla karşılaştırabilmek adına, ülkeyi bağlamından çıkarıp olmadığı bir şey gibi inceleyecek değiliz. Aynı şekilde Türkiye'nin ya da başka bir ülkenin modernizmin varsayımsal düz çizgisini takip ettiğine ve ortada bir "geç kalmışlık" durumu olduğuna da inanmıyoruz. Türkiye ve Britanya, farklı koşullarda farklı düzlemlerde ülkeler; tıpkı başka herhangi ülkenin olacağı gibi. Dolayısıyla yapılması gereken, iki ülkenin benzeştiği yerlerde neden benzeştiğini, ayrıldığı yerlerde ise neden ayrıldığını açıklamak. Bizim yapmaya çalıştığımız da kitap boyunca bu olacak.

Birinci bölümde, 1970'lere girmeden, hikâyenin en başına giderek iki ülkede futbolun ortaya çıkış sürecini incelemek gerekti. Britanya'da futbol, feodalitenin çözülüp Endüstri Devrimi'yle beraber ilk işçi sını-

fının ortaya çıkışıyla folklorik bir oyundan, kuralları belirli bir spora dönüşüyor. Bunu sosyal sınıfların doğuşu ve moderniteyle ilişkisini açıklamak gerekir. Endüstrileşmiş şehirlerde üst-orta sınıfların futbola nasıl sahip çıktığı, işçi sınıfının kendi yarattığı oyuna neden sahip olamadığı ve bunun yarattığı sınıfsal çelişkiyi de yine bu bölümde anlatacağız. Türkiye'de ise futbolun doğuşu çok farklı bir şekilde gelişiyor. Son dönem Osmanlı Devleti'nin liman şehirlerindeki eğitimli elitin Britanyalı tüccarlar aracılığıyla edindiği bu oyunun, 2. Meşrutiyet döneminde etnik rekabetler üzerinden popülerleşmesini açıklamaya çalışacağız. Bu noktada mutlaka dikkate alınması gereken, futbolun Türkiye'de milliyetçi ve elit bir bağlamda doğmuş ve gelişmiş olması. Kulüplerin egemenlere ait olması ve bunun getirdiği siyasal bağlantılar ile Türkiye futbolunda bugün dahi hâkim tema olan Türk milliyetçiliği anlaşılmadan ülkede futbolun hikâyesi anlaşılamaz.

Daha sonraki kısımda ise 1970'lerden itibaren Britanya ve Türkiye'de yaşanan siyasi-toplumsal-ekonomik gelişmeleri özetleyerek, bunların futbola, özellikle de taraftarlığa etkilerini incelemeye çalışıyoruz. Britanya'da 1970'lerde tekrar alevlenen İrlanda sorununun hareketlendirdiği etnik milliyetçilikler, küresel krizin tetiklediği grevlerin bir basın manipülasyonuyla beraber Thatcher hükûmetine zemin hazırlaması ve "Demir Leydi"nin işçi sınıfına karşı açtığı gaddarca savaşın futbol üzerindeki etkilerini özellikle Heysel ve Hillsborough faciaları üzerinden okumaya çalışacağız. Muhafazakâr hükûmetlerin aman vermez bir despotlukla yok etmeye çalıştığı işçi sınıfı futbol taraftarlığının yerini Premier Lig adı verilen rant şölenine bırakmak için giriştiği etik dışı yöntemleri ve ülkemizde neredeyse ruhani anlamlar yüklenen ve Türkiye Ligi'ne örnek gösterilen Premier Lig'in ülkedeki futbol sistemini nasıl dipten çökerttiğini bu bölümde detaylandıracağız. Türkiye'de ise aynı yıllarda ağırlaşan Kürt sorunu, ekonomik kriz ve 12 Eylül darbesinin yolunun nasıl açıldığını, futboldaki bunalım yıllarıyla beraber ele alacağız. 1980 darbesiyle beraber futbolun "zararsız" bir faaliyet olarak algılanışını, zamanla iktidarın ideolojisinin futbol üzerinden nasıl aktarıldığını anlatacağız.

İkinci Meşrutiyet'ten 1960'lara kadar doğrudan siyasi elitin elinde bulunan Türkiye futbolu, 1970'lerde zengin iş adamları kanalıyla sermayenin yönetimine geçti. 1980 darbesiyle beraber ortaya çıkan güçlü devlet-sermaye iş birliği, futbolu ideolojik propaganda ve rant kapısı olarak gören egemenlerin özellikle büyük kulüplere tamamen hâkim olmalarına yol açtı. 1990'larda özerkleştirilen futbol, sorgulanamayacak kadar kuvvetlendirilmiş sermayeye tekrar emanet edilirken, büyük kulüpler "kamu yararına dernek" statüsüne sokularak, küçükler ise belediyeler kanalıyla siyasiler tarafından kollanmaya devam etti. 2000'lerde internetin yaygınlaşmasıyla müthiş bir hacme ulaşan bahis sektörü, her türden sermayeyi futbola davet ederken, siyasetin futbol üzerindeki etkisinin şekli de değişmeye başlamıştı. 2011, Türkiye futboldaki güç dengelerindeki değişimin büyük bir hesaplaşmaya dönüştüğü "Şike Davası"na sahne oldu. Görünürde futbolu yıllardır var olduğu bilinen şikeden temizlemeyi vaat eden, ancak arkasında devletle sermaye arasında nedeni belirsiz bir çekişmenin olduğunu hissettiren bu sürece de özel bir bölüm ayırdık. Taraftarlar, "3 Temmuz süreci"ne şimdiye kadar hep kulüp milliyetçiliklerinin gözlüklerinden baktı. Bu tip bir bakış açısının yaşanan olayların sınıfsal arka planını görmezden gelmeye yol açtığını düşünüyoruz. Hapisteki kulüp başkanından siyasetçilere, Kulüpler Birliği'nden idarecilere kadar egemen sınıfın tüm aktörlerinin milyon dolarlık futbol ekonomisini korumayı ön plana aldığı, "ülke menfaati" gerekçesiyle CAS'ta açılan davaların çekildiği, yasaların, yönetmeliklerin bir günde kılıfına uydurulduğu bir süreci takım renkleri yerine sınıf çıkarları üzerinden anlamaya çalışmak hayati önem taşıyor.

Futbolun egemenlerinin oyunun kurallarını nasıl kendi çıkarlarına göre değiştirdiklerini anlattıktan sonra, buna karşı taraftarların ne yapabileceğini tartışacağız. Britanya, bize bu konuda da epeyce malzeme sağlıyor. 1980'lerde Thatcher hükûmeti tarafından beli bükülen örgütlü emekçi mücadelesi geleneğinin gerek yöntem, gerekse içerik olarak futbol dünyasında kendini nasıl yarattığını görmek oyun içindeki sınıf mücadelesinin devam ettiğini gözlemlemek adına umut verici. Diğer taraftan Türkiye'de taraftarlık deneyiminin sosyal dina-

miklerinin zayıflığı, böylesi bir mücadelenin burada yaşanmasının önünü tıkıyor. Bu durumu değiştirebilmek için, öncelikle sorunun tahlilinin yapılması gerektiğini düşünüyoruz. *Hükmen Yenik!*'in bu açıdan katkı sağlayabileceğini umut ediyoruz.

Elinizdeki kitabın mümkün olduğunca kolay okunur olmasına ve genel bazı kavramlar hakkında okurun merakını gidermesine dikkat ettik. Dolayısıyla çalışmanın genel bir başvuru kaynağı olması ve içerdiği zaman dilimi ve konular hakkında daha fazla bilgi edinmek isteyen kişilere bir başlangıç noktası sunması bizim için önemliydi. Diğer taraftan *Hükmen Yenik!*'in sosyal bilimlere yeni yeni ilgi duyan futbol meraklılarına ya da futbolu henüz keşfeden araştırmacılara çok yabancı gelmemesi gerekiyordu. Bu nedenle kimi yerlerde temel gözüken bazı kavramları detaylı açıklamayı uygun gördük. Konunun yabancısı olmayan okurun, bu kaygımızı anlayışla karşılayacağını umuyoruz.

Hükmen Yenik!, 2010 yılında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Modern Türkiye Tarihi Enstitüsü'nde verdiğim yüksek lisans tezine dayanıyor. O zamandan bu zamana geçen yaklaşık üç buçuk yıl içerisinde Türkiye hem sosyal-siyasal anlamda, hem de futbol dünyası bakımından büyük değişimler yaşadı. Yüksek lisans tezimde yer alan bazı önermeler, bu nedenle kitapta yer almıyor. Ancak özellikle "Şike Davası" adı verilen egemenler arası çekişmede yaşananların çalışmanın genel tezini kanıtlar nitelikte olduğunu düşünüyorum. Yüksek lisans tezimin yazılmasında tez danışmanım Prof. Dr. Asım Karaömerlioğlu'nun katkısı gözardı edilemez. Kendisine ve orijinal İngilizce metnin editörlüğünü yapan Kathryn Kranzler'e, ayrıca Türkçe metnin ilk okumalarını yapan Mithat Fabian Sözmen'e ve değerli katkılarıyla metnin ayakları üzerinde daha sağlam durmasını sağlayan Rahşan İnal'a teşekkür ederim.

BİRİNCİ BÖLÜM:

FUTBOLUN KISA TARİHİ

1. Futbolun İngiltere'de doğuşu ve yayılması

Futbol modern bir oyun olarak 18. yüzyıl Britanyası'nda ortaya çıkmıştır. Bu oyunun neden başka bir yerde değil de, Britanya'da ortaya çıktığı kimi sosyo-ekonomik faktörlerle açıklanabilir. 18. yüzyıl Britanyası'nda, Üçüncü İngiliz İç Savaşı'ndan sonra, 1707 yılında imzalanan Birleşme Yasası'yla monarşi elli yıl süren savaş döneminden çıkmış ve böylece istikrarlı bir siyasi oluşumun temelleri atılmıştı. Dahası savaş süreci adada feodalizmin çözülmesini hızlandırmış ve kapitalizme geçişi kolaylaştırmıştı. Girişimci inisiyatifin ortaya çıkışı, coğrafi keşiflerin ve bilimsel icatların devamıyla beraber Britanya endüstriyel döneme adım atmaya başlamıştı. Yeni icatlar kırsalda ve şehirlerde üretim biçimlerini değiştirirken, toplumsal yaşamı da kökten etkilemişti. Tarım artık daha az insan gücüne ihtiyaç duyarak yapılıyor, özellikle ülkenin en yoğun nüfuslu güney bölgesinde iş gücü fazlası birikiyordu. Buna karşılık endüstrileşen kuzey şehirlerinde ise iş gücü açığı baş göstermişti.[1] Bu durum, kırsaldan kente toplu göçlere neden oldu. Bu göçlerle beraber kırsalda yaşayan insanların boş zaman geçirme etkinlikleri de şehirlere taşındı. Futbolun öncülü olan top oyunları da bu aktiviteler arasındaydı.

1 George Douglas Howard Cole, *A Short History of the British Working-Class Movement 1789-1947* (Londra: George Allen & Unwin Ltd. 1952), s.16.

İlk sınıf mücadeleleri

Öte yandan köyden kente göç edenler Britanya'nın ilk işçi sınıfını oluştururken, çalışma ve yaşam koşulları kırsalda alıştıkları hoşça zaman geçirme pratiklerinden onları alıkoyuyordu. İşçilerin top oyunları gibi aktivitelerde bulunabilmesi için hem onların koşulları, hem oyunların kendisi gözden geçirilmek durumundaydı. Tabii ki, işçilerin çalışma şartları kendi kendine değişecek değildi. Bunun için örgütlü bir işçi mücadelesinin ortaya çıkması gerekliydi.

18. yüzyılın son yıllarındaki Fransız Devrimi'nin ayak izlerini takip eden Radikalizm hareketi bu boşluğu doldurdu. 1792'de Londra Yazışma Derneği ilk siyasi işçi sınıfı oluşumu olarak kuruldu. Bunu İskoçya ve İrlanda gibi yörelere de yayılan diğer işçi örgütlenmeleri izledi.[1] Hareket ve yazışma dernekleri hükûmetten hemen baskı görmeye başladı ve pek azı uzun ömürlü olabildi. Ancak işçileri bir araya getirmek için atılan bu kısa ancak radikal adım, ileride patlak verecek büyük sendikalaşma dalgasına ön ayak olmayı başarmıştı. Özellikle Napolyon savaşları sırasında yaşanan ekonomik sıkıntının yol açtığı hayal kırıklığı ve 1815 barışı sonrasındaki ayaklanma, Radikalizmin yeniden canlanmasına ve İngiliz sosyalizmine dönüşmesine yol açacaktı.[2]

Sendikalarda ve sosyalist yapılarda örgütlenen İngiliz işçi hareketi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çalışma koşulları konusunda kazanımlar elde etmeye başladı. 1858'de Londra İnşaat Sendikaları tarafından başlatılan Dokuz Saat Hareketi'yle beraber mücadelenin yönü daha insanca mesai saatlerine odaklandı. Sonuç olarak, 1872-75 yılları arasında mesailer haftalık 54 saate indirildi ve cumartesileri kısa çalışma günü hâline geldi.[3] Bu düzenlemeler, özellikle de kısa cumartesi uygulaması, işçilerin boş zaman geçirme biçimlerinde ciddi bir değişime yol açtı. Artık işçi sınıfının futbol gibi sportif fa-

1 Cole, a.g.e., s. 29-30.

2 Cole, a.g.e., s. 44-45.

3 Paul Blyton, *Changes in Working Time: an International Review* (Kent: Croom Helm Ltd., 1985), s. 18-19.

aliyetler için hem zamanı hem de enerjisi vardı. Ancak oyunun da değişmesi gerekiyordu. Zira 54 saatlik mesai eskisine göre daha kısa olsa da, hâlâ futbol için çok az zaman bırakıyordu.[1] Ayrıca maçlara ev sahipliği yapan fabrika avluları da kırsaldaki tarlaların aksine kısıtlı bir alana sahipti. Bu durum oyuna zaman ve mekân kısıtlaması getirilmesini zorunlu kılıyordu. Diğer taraftan futbol ve benzeri oyunları kurumsallaştıran üst-orta sınıfların gittiği özel okullarda da benzer ihtiyaçlar söz konusuydu. Okul bahçeleri ve teneffüs saatleri, tıpkı fabrika avluları ve paydos saatleri gibi zaman ve mekân bakımından sınırlılıkları dayatıyordu.

Futbol işçileri profesyonelliği yaratıyor

Oyun, spora dönüşürken endüstriyel hayatın ihtiyaçlarına göre şekillendirilmesi dahi işçi sınıfının futbola katılımını çok kolaylaştırmadı. İşçiler, üst-orta sınıfın mensupları gibi spora düzenli katılım gösteremiyor, işçi sınıfının spor faaliyetleri burjuvazininki kadar rahat kurumsallaşamıyordu. Taranter'in incelediği Northumberland maden işçileri bunun net bir örneğidir; bu işçiler 1882'ye kadar modern futbol kurallarını uygulayamamışlar, liglere de ancak 1914 gibi geç bir tarihte katılabilmişlerdi.[2] Bu durum, oyunun kurumsallaşmasında işçileri geri bırakırken, İngiltere Futbol Federasyonu (FA) gibi üst sınıflarca kurulmuş kurumların sporun standardını belirlemesine yol açtı.[3] Bu kurumlarda İngiliz burjuvazisini oluşturacak özel okul öğrencileri ve mezunları kadar aristokratların da etkisi büyüktü.

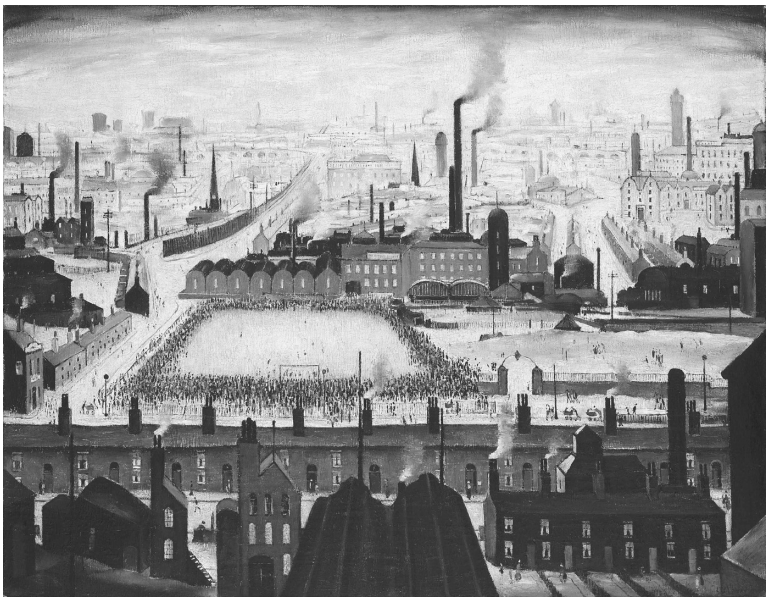
Futbol kurallara bağlanırken ve standardize edilirken, bir taraftan da ticarileşiyordu. 1875-1914 yılları arasında Federasyon Kupası finallerinin izleyici sayısı, İngiltere'de yüzde 1618, İskoçya'da ise yüzde 596 artmıştı. İngiltere'de 1914 yılında lig maçları 1889 yılın-

1 Neil Tranter, *Sport, Economy and Society in Britain 1750-1914*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), s. 19.

2 Tranter, a.g.e., p. 15.

3 Tranter, a.g.e., p. 26.

dakinin beş katı seyirci çekiyordu.[1] Büyük bir gelir kaynağı olan tribün hasılatlarının yanı sıra, bahis de yeni doğan futbol endüstrisini yaratan gelir kalemlerinden biriydi. Diğer taraftan, işin içine ticari rekabetin girmesiyle beraber özel okul mezunlarının ya da aristokrat futbol meraklılarının oynadığı maçlar yeterli olmamaya başlamıştı. Bu, parayla spor işçisi tutulmasına, bir diğer deyişle profesyonelliğin doğuşuna yol açtı. Profesyonellik, işçi sınıfının spora girişinin yolunu açarken üst-orta sınıfa mensup amatörlerle aralarındaki sınıf ayrılığını da gözler önüne sermişti.

L.S. Lowry'nin "Football Match" (Futbol Maçı) adlı tablosu, futbolun fabrika avlularındaki serüvenini konu eder. (1949)

Bu noktada, Olimpiyat Oyunları'nda uzun yıllar uygulanan profesyonel sporcu yasağını hatırlamak gerekir. İlk Olimpiyat'tan beri uygulanan ve günümüzde gevşetilen bu kural, genelde katılımcılar arasında eşit rekabet koşulları yaratma amacıyla konulmuş gibi al-

1 Tranter, a.g.e., p. 17.

gılanır. Oysa Modern Olimpiyat'ın doğduğu yılların koşullarına bakıldığında[1] ilk üyeleri büyük oranda aristokrat olan Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin bu kuralı hangi niyetle koyduğu anlaşılabilir. Bu kuralın, profesyonel sporcuların kolay kolay işçi sınıfı sayılamayacağı 1990'lar gibi bir dönemde gevşetildiği ve ilk olarak dolar milyoneri NBA basketbolcularının Olimpiyat'a girdiği de akılda tutulmalıdır. Bir diğer deyişle, profesyonelliğe yeşil ışık yakılması için bu meslek grubunun sosyo-ekonomik bir değişim geçirmesi beklenmiştir.

İşçiler kendi kulüplerini kuruyor

İngiltere futbolunda profesyonelliğin benimsenmesi, işçi sınıfını yalnızca sporcular anlamında değil, futbol kulüpleri anlamında da işin içine soktu. 19. yüzyılın sonunda, işçi sınıfı örgütleri, sendikalar ve konformist kiliseler kendi futbol takımlarını kurmaya başladı. Bu kulüplerin pek çoğu günümüzde hâlâ İngiltere'nin en üst liglerinde oynamaktadır. Örneğin, Arsenal FC, 1886 yılında Kraliyet Cephane Fabrikası işçileri tarafından kurulmuştu. Aston Villa, 1874'te Villa Cross Şapeli'nin, Everton FC ise 1878'de St. Domingo Kilisesi Pazar Okulu'nun cemaati tarafından kurulmuştu.[2] Aynı şekilde, Manchester United da Newton Heath'teki demiryolu işçilerinin takımıydı.[3] Bu kulüplerin kurulabilmesinde profesyonellik kadar, işçi sınıfının mücadelesi sırasında geliştirdiği organizasyon yeteneğinin de katkısı büyüktü. "Profesyonellik işçilerin kendi icat ettikleri sporlara geri dönüşünü kolaylaştırmıştı. Ancak işçileri sporda kurumsal olarak var eden, daha iyi bir yaşam için verdikleri mücadeledeki örgütlülükleri olmuştu." Bu arada, işçi sınıfının kendi kulüplerini biraz da mecburiyetten kurduğunu unutmamak gerekir. Profesyonellikle beraber işçi

1 Tranter, a.g.e., p. 18.

2 Richard Slack ve Philip Shrives, "Social Disclosure and Legitimacy in Premier League Football Clubs: the First Ten Years", *Journal of Applied Accounting Research 9*, (2008), s. 18.

3 Manchester United Resmi Web Sitesi. *"History by Decade 1878-1899"*. http://www.manutd.com/default.sps?pagegid={E0DB31FD-0C0E-49D7-98B7 AA7B75FF0E21}&section=decadeDetails&sectionid=944&customPageID=944 (erişim: 26 Kasım 2009).

sınıfının dahil olduğu spor ortamında, çok iyi maaş alan bir işçinin bile burjuva spor kulüplerinin aidatını karşılayabilmesi mümkün değildi.[1] İlginç olan ise, burjuvazinin kurduğu kulüplere giremediği için kendi kulüplerini kuran işçi sınıfının, bugün yine burjuvazi tarafından ele geçirilmiş bu kulüplere de girmekte zorlanmasıdır. Bu da futbolun içerisinde nesiller boyu devam eden temel savaşa, sınıf savaşına işaret eder.

Manchester United kulübünün ilk hâli olan Newton Heath FC'nin fabrika işçilerinden oluşan 1891-1892 kadrosu.

2. Futbolun Türkiye'de doğuşu ve yayılması

Türkiye ve Britanya'yı moderniteyle ilgili hangi konuda kıyaslarsanız kıyaslayın, dikkate almanız gereken ilk şey, Britanya'da modernitenin iç savaşlar ve bilimsel icatlar gibi olguların yol açtığı üretim biçimlerindeki değişimin tetiklediği ve tüm toplum katmanlarını et-

1 Tranter, a.g.e., s. 42.

kileyen bir dizi sosyal kırılmanın sonucuyken, Türkiye'de toplumun diğer katmanlarının içinde yaşadığı koşulları ve moderniteye verebilecekleri tepkiyi pek de dikkate almayan küçük bir grup elitin tepeden indirdiği bir kavram oluşudur. Dolayısıyla Britanya'da gelenekselden moderniteye homojen ve akıcı bir geçiş gözlemlenebilirken, modern Türkiye'nin tarihi, gelenekle modernite arasındaki gerginliğin ve çatışmanın tarihidir.

Türkiye'de modernizm bir elit projesi olarak ortaya çıktı ve yurttaşların karar alma süreçlerine dahil olduğu katılımcı bir demokrasiyle desteklenmedi. Bunun sonucu olarak devlet yapısı modernleşirken, toplum yapısı geleneksel kaldı. Tabii bunda modernitenin ithal edilmiş olmasının ve eski sistemle arasında bir geçiş kurulmasından çok, geleneksel olanın üzerini örtmesinin de payı vardı. Osmanlı'nın son dönemindeki İttihatçılardan başlayarak Türkiye'nin modernleri hep geleneksel olanla net bir kırılma aradılar. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu anlayış, yurttaşların giyimine, konuşmasına ve davranışlarına yönelik bir dizi devrimle kuvvetlendi. Bu süreçte devlet yurttaşlara, nadiren yaşam tarzlarını değiştirmek için gerçek bir neden vermekteydi. Böylece Türkiye toplumu, kendisini modern ve geleneksel alanların arasına sıkışmış buldu. Dolayısıyla, Britanya'yla Türkiye'yi moderniteyle ilgili bir konuda kıyaslarken, bu iki ülkenin çok farklı sonuçlar veren, birbiriyle çok da benzer olmayan modernite deneyimleri yaşadıklarını hesaba katmak gerekiyor.

Bu durumun bizim çalışmamızda yarattığı temel sorunlardan biri, futbol taraflarını sınıflarken kullanacağımız terimler oldu. İngiltere'deki taraftarlardan bahsederken onları mensubu oldukları sosyal sınıflarla beraber anmak mümkün. Örneğin, sendikalar ya da işçi sınıfı kiliseleri tarafından kurulan kulüplere rahatlıkla "işçi sınıfı kulübü" diyebiliyoruz. Ancak Türkiye söz konusu olduğunda "işçi sınıfı kulübü" diyebileceğimiz bir kulübü her zaman görmek mümkün değildir.

Benzer bir kavram kargaşası Türkiye'deki üst sınıflar için de söz konusudur. Örneğin "elitler" derken kastedilen askerî ve sivil bürokrasi

ve burjuvazidir. Ancak bunların her zaman aynı çıkarları paylaştığını söylemek zordur. Aksine, gelenekselle modern arasındaki çatışma egemenlerin farklı kesimleri arasında sıklıkla görülür. Dolayısıyla "elitler" ya da "alt sınıflar"dan kabaca bahsetmek mümkünse de, bunların kavramların klasik tanımlarına genelde oturmadığını da düşünmek gerekir. Bu karmaşık manzara çoğunlukla modernle geleneksel arasındaki çekişmenin sınıf çelişkisini gölgelemesine neden olur.

Futbolu modernist elitler ithal ediyor

Türkiye'de futbolun ortaya çıkışı incelenirken, bu anlaşılması zor sınıfsal manzara kendini iyice belli eder. Modernitenin kendisi gibi futbol da Türkiye'ye (ya da Osmanlı'ya) ülkenin elitleri tarafından ithal edilmiştir. Selanik, İzmir ve İstanbul gibi futbolun ilk oynandığı liman şehirlerinde bu sporla tanışanlar Britanyalılarla ilişkileri olanlardır. Dahası bu insanlar istibdat koşullarında hafiyelerin takibinden kurtulabilecek kadar da nüfuzlu kişilerdir, ki onlar bile uzun ömürlü bir kulüp için Meşrutiyet'i beklemek zorunda kalmıştır. Bu koşullarda toplumun alt kesimlerinin kendilerine ait bir futbol kulübü kurmasını beklemek zaten mümkün değildir. Toplumun alt kesimlerinin futbolla tanışması ancak yıllar sonra gerçekleşebilecektir.

Meşrutiyet döneminde aktif hâle gelen spor kulüplerinin de halka ait olduğunu söylemek, aralarında Fenerbahçe gibi popüler olanların varlığına rağmen, pek zordur. Pek çok kulübün yöneticileri elitlerden oluşurken; Fenerbahçe, Karşıyaka, Altay gibi kulüpler doğrudan İttihat ve Terakki himayesinde faaliyet göstermiştir. Benzer siyasi himayeler, CHP ve DP dönemlerinde de devam etmiştir. 1960'lara kadar kulüplerle siyasi iktidarlar arasındaki yakın ilişki devam etmiştir. Bu durum, kulüplerin yöneticileriyle taraftarları arasındaki sosyal farkları da gözler önüne serer. Politika ve futbol Türkiye'de kuruluşundan itibaren aynı kamusal alanın parçasıdır; aynı zamanda halkın girişinin hiçbir şekilde olmadığı bir alandır. Alt sınıfların siyasi kurumlara dahilinin olmamasıyla spor kulüplerine girememeleri birbirine paralel meselelerdir.

Türkiye'de Britanya'daki gibi işçi sınıfı futbol kulüplerinin olmaması yalnızca futbolun bir elit sporu olmasından da kaynaklanmamaktadır. İşçi sınıfı futbol kulüplerinin yokluğu, sendikalar ve işçi örgütleri gibi kurumlarla birlikte düşünülmelidir. Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyetin ilk döneminde işçi hareketlerinin olmadığı söylenemez. Ancak bu hareketler birbirleriyle bağlantılı değildir. Bu dönemdeki işçi eylemleri sendikalar tarafından düzenlenmemiş, spontane bir şekilde ortaya çıkan sendikalar da uzun soluklu olmamıştır.[1] En uzun süre dayananların bile bir anlam ifade edecek sayıda Osmanlı-Türk işçisini örgütleyebildiği söylenemez. Kendi yaşam koşulları için hayati önemdeki bu örgütleri kalıcı bir biçimde oluşturamayan işçi sınıfının, boş zaman geçirmek için spor kulübü kurmasını beklemek pek de gerçekçi olmaz.

Bunun yanı sıra dini pratiklerdeki farklılıklar da Türkiye'de ve Britanya'daki futbol kulüplerinin kuruluşunu farklılaştırmıştır. Britanya'da Konformist kiliseler işçi sınıfının buluştuğu önemli bir sosyal ortam olarak, futbol kulüplerinin önemli kısmının kuruluşuna ev sahipliği yapmıştır. Bugün mavi renk taşıyan kulüplerin pek çoğunun kökleri bu dini kurumlara dayanmaktadır. İslam dininde ise ruhban sınıf çok daha az görünür durumdadır ve dini yapıların sosyal işlevleri kiliselerinkinden çok daha belirsizdir. Dahası, Türkiye'de din ile laiklik arasındaki gerilim düşünüldüğünde, koşullar uygun olsaydı da dini bir kulübe devlet tarafından ne kadar tolerans gösterileceği şüphelidir. Özetle, Türkiye'nin koşulları ne Britanya'daki "kırmızı" sendika kulüplerinin, ne de "mavi" dini kulüplerin kurulması için elverişlidir. Türkiye'de "işçi sınıfı kulübü" denebilecek tek kulübün 1914'te İngiliz telefon teknisyenleri tarafından kurulup kısa sürede Osmanlı hükûmeti tarafından kapatılması bu anlamda manidardır.[2]

---

1 Yavuz Selim Karakışla, "The Emergence of the Ottoman Industrial Working Class," *Workers and the Working Class in the Ottoman Empire and the Turkish Republic: 1839-1950* (Londra-New York: Tauris Academic Studies, 1995), s. 29.

2 *Türk Futbol Tarihi*, Türkiye Futbol Federasyonu Yayını, s. 19.

Anahtar kelime: Milliyetçilik...

Türkiye'deki futbol deneyimiyle Britanya'dakini ayıran bir unsur da milliyetçiliktir. Türkiye'deki popüler futbol kulüplerini kuran modernist elitlerin önemli bir özelliği de milliyetçi olmalarıdır. Pek çok alanda olduğu gibi, futbolda da modernite ihtiyacı yabancıları kendi öğretileriyle yenme isteğinden gelmektedir. Futbolun içindeki güçlü rekabet yabancılara karşı duyulan imrenme ve düşmanlık hislerinin kanalize edilebileceği popüler bir alan yaratmıştır. Futbol oynayarak Avrupalılarla denklik iddia etmek, onları yenerek üstünlük iddiası kurmak mümkündür. Ali Sami Yen'in Galatasaray'ı kurarken sarf ettiği sözler, bunun mükemmel bir örneğidir; "Maksadımız, İngilizler gibi toplu bir halde oynamak, bir renge ve isme malik olmak ve Türk olmayan takımları yenmekti..."[1] Fenerbahçe ve Galatasaray gibi kulüpler popülerlik kazanmalarını "düşman"a karşı oynadıkları maçlara borçluydular ve bu sayede başlangıçtan itibaren güçlü bir taraftar tabanları vardı. Bu taban, onları yıllar içinde zayıflamaktan ve yok olmaktan kurtarmış, günümüzdeki hallerine taşımıştı.

Türkiye'de futbol taraftarlığı yalnızca o takımı desteklemek üzerine kuruludur. Taraftarlığı sağlamlaştıran başka güçlü bir kimliğin (din, sınıf, örgüt gibi) olmaması, milliyetçiliğin bu alanda kendini daha rahat göstermesini sağlar. Bu milliyetçilik, yüz binlerce taraftara sahip kulüpler içinde kendine has bir mikro kulüp milliyetçiliğine dönüşebildiği gibi, Avrupa kupası maçlarında rakip takımı yabancı takıma karşı desteklemek gibi daha doğrudan bir şekilde de kendini gösterebilir. Tabii bu noktada milliyetçiliğin Türkiye'de sınıf bilincinin oluşmasının önünde ciddi bir engel olduğu da unutulmamalıdır. Milliyetçiliğin Türkiye'deki algının şekillenmesinde başat bir faktör olması muhtemelen modernist Türk elitinin kendi hesabına en büyük başarısıdır. Ulusun tehdit altında olduğu algısı çoğu kez insanların ya da farklı grupların kendi gündemlerinin önüne geçer.

Bu tehdit algısının köklerini modern Türkiye'nin erken dönemlerinden aldığını söylemek mümkündür. Türk milliyetçilerinin

1 Galatasaray resmî web sitesi, http://www.galatasaray.org/tarih/ (erişim: 29 Mart 2013)

bugünkü söyleminin sıklıkla ulusun gerçek tehdit altında olduğu iddia edilebilecek zamanlara uzanması bir tesadüf değildir. Vamık Volkan'ın çadır alegorisiyle açıklamamız gerekirse, ulus kendisine mensup tüm bireyleri kapsayan bir çadır gibidir, eğer bireyler çadırın yıkılacağına dair bir korku geliştirirlerse onu ayakta tutmak için ortadaki direğe daha yakın dururlar.[1] Milliyetçiliğin futbolda –zaman zaman oldukça da agresif bir biçimde– karşımıza çıkan popüler ifadesini bu korku hissiyle açıklamak mümkündür. Böylesi bir tehdit algısının oluştuğu (ya da oluşturulduğu) dönemlerde sınıfsal bir duruşun futbolda kendini göstermesi pek mümkün olmaz. Bu, modern Türkiye'nin ilk yıllarında olduğu gibi doğrudan ulusun yaşadıklarıyla ilintili olabileceği gibi, 2011-12 yıllarındaki şike operasyonu sırasında olduğu gibi kulübün mikro-ulus özelliğinden kaynaklanan kendi gündemi üzerinden de karşımıza çıkabilir. İster tüm ulusu kapsasın, isterse yalnızca büyük bir kulübü ilgilendirsin, bu dönemlerde taraftar egemenlerle içselleştirilmiş ve asla sorgulanmayan bir işbirliğine girer.

Türkiye'yle Britanya örneği arasındaki temel farklardan bir tanesi de Britanya'da futbolun aşağıdan yukarı, Türkiye'de ise yukarıdan aşağı popülerleşmiş olmasıdır. Britanya'da (özellikle de İngiltere'de) futbol toplumun alt kesimlerinde doğmuş, daha sonra orta ve üst sınıflar tarafından kurumsallaştırılmış ve kurallara bağlanmış, ancak profesyonelleşmeyle beraber işçi sınıfı futbolun sahipliğine tekrar ortak olmuştur. Türkiye'de ise futbol üst-orta sınıf tarafından ithal edilmiş ve alt sınıfların ilgisiyle kitleselleşmesine rağmen yönetim bazında hep elitlerin kalmaya devam etmiştir. Demokratik süreçlere katılımın eksikliğinin yanında sosyal sınıf bilincinin yeterince olmaması ve milliyetçiliğin sınıf çelişkisinin üzerini örtmesi Britanya'daki alt sınıflarınkine benzer bir sahiplik iddiasının ortaya çıkışını engellemiştir. Dolayısıyla da ortaya çok küçük bir azınlığın yönettiği, çok büyük bir çoğunluğun ise yalnızca destekleyebildiği kulüpler çıkmıştır.

---

1 Vamık Volkan ve Norman Itzkowitz, *Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular*, çeviren Banu Büyükkal, (İstanbul: Bağlam, 2002), s. 25-26.

Merkezileşme demokrasiyi öldürüyor

Türkiye'de futbol taraftarlığının yerellikten ziyade üç-dört büyük kulüp etrafında merkezileşmesi, taraftarların kulüplerin yönetim ve karar alma süreçlerine katılımının olmamasına da neden olur. Britanya'da daha önce bahsettiğimiz gibi kulüpler yerel sosyalleşme alanları olarak ortaya çıkarken, katılım, adanmışlık ve yerellik temel prensipler olmuştur.[1] İşçi sınıfı taraftarlarının kulüp yönetimlerini tamamen futbola sermaye pompalayan egemenlere devrettiği Premier Lig döneminde bile bu değerler korunmuş, Futbol Taraftarları Derneği (FSA) ve Bağımsız Taraftar Dernekleri (ISA'lar) gibi oluşumlar yoluyla karar alma süreçlerine dahil olunmuştur. Britanya'da futbol taraftarlarının bu şekilde organize olabilmelerinde yerellik faktörü, yani hem fiziksel yakınlık hem de ortak yaşanmışlıklar büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de taraftarlık bu faktörlere bağlı değildir, aynı takımı tutuyor olmak dışında taraftarları ortaklaştıran bir bağ yoktur. Bu, iki temel sonucu doğurur; birincisi, taraftarlar bir kulübü desteklemek için o kulübün olduğu şehirde ya da semtte yaşamak durumunda değildir, çok uzaklarda, hatta başka bir ülkede yaşasalar dahi aynı taraftarlık deneyimini yaşayabilirler. Kaldı ki kulüplerin kendileri bile artık kuruldukları semtte değiller. Galatasaray'ın tesisleri 1980'lerin başında Beyoğlu bölgesinden çok uzaktaki Florya'ya taşınmıştı. Fenerbahçe ve Beşiktaş da 1990'ların sonunda Samandıra ve Ümraniye'nin yolunu tuttu. Beşiktaş'ın antrenman tesisleri kulübün kurulduğu semtle aynı kıtada bile olmadığı gibi, Fenerbahçe'nin çekirdek taraftar kitlesine coğrafi olarak çok daha yakın. Beşiktaş'ta yaşayan bir taraftarın Beşiktaşlı bir futbolcuyla sokakta karşılaşma olasılığı, Berlin'de yaşayan bir Beşiktaş taraftarınınkinden pek fazla değil.

Türkiye'de taraftarlığın ortak yaşanmışlıklara dayanmamasının ikinci diğer büyük sonucu da taraftarların toplumun belli bir kesimine mensup olmamaları. Dolayısıyla Türkiye'deki futbol taraftarları toplumsal açıdan çok daha heterojen ve tüm kulüplerin taraftar profilleri üç aşağı beş yukarı birbirinin aynı. Toplumsal ve yerel bağların yokluğu

1 Rex Nash, "Contestation in modern English professional football: the Independent Supporters Association movement", *International Review for the Sociology of Sport* 35, no.4, (2000), s. 469.

ya da öneminin azlığı, taraftarlığı da iyice kişisel bir seçim hâline getiriyor. Taraftarların ortak kimliğinin zayıflığı da ortak hareket ederek kulüplerin işleyişini demokratikleştirmelerinin önüne geçiyor.

Türkiye'deki kulüplerin belirgin kimliklerinin olmaması başarıyı da taraftarlık tercihlerinde birincil neden hâline getiriyor. Futbol taraftarlarının yüzde 95'ten fazlası üç büyük İstanbul kulübünü desteklerken[1] Anadolu kulüplerinin taraftar toplamı nüfusun yüzde yedisini ancak bulabiliyor. Toplam nüfusun yüzde yirmisinden azının İstanbul'da yaşadığını düşünürsek, taraftarların da en fazla beşte birinin tuttukları kulüple aynı şehirde yaşadığını söyleyebiliriz. Sanal bahis şirketi Bilyoner.com'un kullanıcı istatistikleri de Trabzon dışındaki hiçbir ilde yerel takım taraftarlarının çoğunlukta olmadığını, yalnızca Eskişehir ve Sivas'ta yerel kulübün en fazla taraftara sahip olduğunu gösteriyor.[2] Tabii ki Türkiye'de ulusal ligin 1959'da kurulmuş olmasının ve pek çok şehrin 1960'ların sonuna kadar profesyonel bir takımının olmamasının da Anadolulu taraftarların İstanbul takımlarına kaymasında büyük payı var. Futbolun bu bağlamda ülkedeki en dengesiz dağılmış alanlardan biri olduğu söylenebilir. Bu dengesizlik, yine taraftarların ortak kimlik üretmelerini, başarı ve subjektif unsurlar dışında anlamlı birliktelik nedenleri yaratmalarını engellemektedir. Yine bu nedenlerle özellikle üç büyük İstanbul kulübü bir nevi millî takım hâline gelmiş, milyonlarca taraftarla kendi mikro-uluslarını meydana getirmişlerdir. Bu durumun bir çeşit fasit daire oluşturduğunu da not etmek gerekir. Futbolun tepeden ve kısıtlı bir elitin dahil olduğu kulüplerin üzerinden gelişmiş olması, sonradan dahil olanların hâkim paradigmayı değiştirmesini zorlaştırmakta, hâkim paradigmanın değişmiyor oluşu da tepedekileri daha da güçlendirmektedir. Üç büyükler üzerinden şekillenen mikro-ulus yapılarının ve Benedict Anderson'dan ödünç alırsak "tahayyül edilmiş kimlikler"in birçok şeyin hem nedeni, hem de sonucu olduğunu söylemek mümkündür.

---

1 Milliyet internet sitesi, "En fazla taraftarı olan kulüp", 16 Eylül 2012, http://skorer.milliyet.com.tr/en-fazla-taraftari-olan-kulup-/besiktas-galatasaray-fenerbahce-trabzonspor/detay/1597283/default.htm (erişim: 20 Şubat 2013)

2 Bilyoner.com basın bülteni, 12 Mart 2012. http://www.reklamazzi.com/m/200/135085.jpg (erişim: 20 Şubat 2013)

İKİNCİ BÖLÜM:

TÜRKİYE'DE FUTBOLUN İLK YÜZYILI

Osmanlı'da futbol

Futbol, Britanya'nın emperyal politikalarının da etkisiyle 19. yüzyılda dünyanın pek çok ülkesine eş zamanlı olarak yayıldı. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında; Britanyalılarla ticari ilişkileri olan liman şehirleri futbol topunun ilk görüldüğü yerler olmuştu.

Anadolu'da oynanan ilk futbol maçının tam tarihi bilinmese de, Ege kıyılarında, özellikle de İzmir'de 1870'lerin sonundan itibaren futbol oynandığı rahatlıkla söylenebilir. İzmir'deki Bornova Çayırı muhtemelen Anadolu'da futbolun ilk oynandığı yerdir.[1] Şehrin İngiliz sakinleri oyunun bayraktarlığını yaparken, Anadolu Rumları kulüp kurarak futbol oynayan ilk yerel halk oldular. Söz konusu dönemde, buradaki Rum toplumunun 1826'da kurulan Yunan Krallığı'ndan da etkilenerek kendi kimliğini keşfetmeye başladığının altını çizmek gerekir. Yunan uluslaşmasında büyük rolü olan Helen Aydınlanması'nın temel eksenleri dil bilimi ve antik Yunan kültürüydü.[2] Bu bağlamda, Anadolu'nun pek çok şehrinde, özellikle de İzmir'de Rumlar pek çok kültür kulübü kurdu.[3] 1890'da kurulan ve daha çok müzik üzerine yoğunlaşan *Ορφέας-Orfeas* bunlardan biriydi. Her ne kadar bu kulübün

1 *Türkiye Futbol Tarihi 1-2*, s. 8.

2 Herkül Millas, *Yunan Ulusunun Doğuşu* (İstanbul: İletişim, 1994), s. 46-47.

3 Gülbadi Alan,"Protestan Amerikan Misyonerleri, Anadolu'daki Rumlar ve Pontus Meselesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10, (2001), s. 199.

faaliyetleri tamamen kültürel olsa da, Orfeas'ın içinden iki spor kulübü doğdu; Apollon ve daha sonra Panionios adını alan Gymnasio.[1]

İzmirli Rumlar kulüpleşiyor

Anadolu'daki ilk spor kulübü olan Apollon, 1891 yılında şehrin önemli kişilerinden İzmir Başpiskoposu Hrisostomos ve iş adamı Emmanuel Samios tarafından kuruldu.[2] Burada dikkat edilmesi gereken, ilk Rum spor kulübünün bir Helen Aydınlanması hareketinin (Orfeas) içinden, Ortodoks Rum din adamlarının ve iş adamlarının desteğiyle kurulmasıdır. Yunan uluslaşması sırasında 1800'lerin başından itibaren burjuva aydınlanmacılığıyla kilise arasında bir çekişme olduğunu düşündüğümüzde,[3] iki tarafın da bir futbol kulübü kurma fikrine sıcak bakmış olması ilginçtir. Bir spor kulübünün kitleleri bir araya getirme gücü, bu noktada iç çekişmelerin önüne geçmiş gibi gözüküyor.

Anadolu'daki spor tarihinin önemli dönüm noktalarından biri Panionya Oyunları'dır. Adından da anlaşılabileceği gibi İonya bölgesinde yaşayan Rumları bir araya getirmeyi hedefleyen bu spor organizasyonu, Anadolu'da düzenlenen ilk Olimpiyat benzeri yarışmadır. Oyunlar ilk kez 1896'da Gymnasio tarafından, büyük ihtimalle bir yıl önce İzmirli atletlerin Yunanistan'da katıldığı Tinia Oyunları'ndan etkilenerek düzenlenmiştir.[4] Oyunların ismi daha sonra düzenleyen kulübe de ilham verir. Panionios kulübü, İzmir'de Apollon'la büyük bir rekabeti başlatır.

---

1 *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού* (Elen Dünyası Ansiklopedisi), "*Σύλλογος "Απόλλων," Σμύρνη*" (Apollon İzmir Kulübü maddesi), "*Σύλλογος "Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος," Σμύρνη*" (Panionios Spor Kulübü İzmir maddesi).

2 *Μεγάλη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια της Μικράς Ασίας* (Büyük Anadolu Ansiklopedisi), s.v "Σύλλογος "Απόλλων" Σμύρνη" (Apollon İzmir Kulübü maddesi).

3 Millas, a.g.e, s. 154.

4 Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (Elen Dünyası Vakfı), "Ελληνικός Αθλητισμός μέσα άπο τους πρωταγωνιστές του", *Πανιώνιος και Απόλλωνας Σμύρνης*. (Panionios ve Apollon İzmir rekabetinde Elen sporu) [online] http://www2.fhw.gr/olympics/modern/gr/greek/g407.html [07 Mayıs 2009].

İzmir Başpiskoposu Hrisostomos, bugünkü Alsancak Stadyumu'nun olduğu sahada maç izliyor.

1898'de Panionios, oyunların tüm kontrolünü eline alır. 1904'te yeni kurallar yayımlanır ve uluslararası spor ölçüm birimleri kabul edilir. Aynı zamanda Yunanistan'dan atletler de oyunlara alınmaya başlanır.[1] Aynı yıl Apollon da kendi organizasyonunu, Apollonya Oyunları'nı düzenlemeye başlar. Bornova'daki 6 bin kişilik Apollo Stadyumu'nda yapılan oyunlar Basmane'den Bella Vista'ya kadar yapılan geçit resmiyle başlar.[2] Bu yıllarda İstanbul'dan ve Anadolu'nun diğer yerlerinden Rumlar da iki organizasyona birden iştirak eder.

Oyunların tarihi boyunca Osmanlı Rum ve Yunan sporcuların yanı sıra yabancılar da boy gösterir. Ancak hiçbir Türk atlet oyunlara katılmaz[3]. Bunu iki nedenle açıklamak mümkündür. Birincisi; hem Panionios'un, hem de Apollon'un organizasyonları en popüler yıllarını Müslüman Türklere sportif faaliyetlerin yasak olduğu istibdat döneminde yaşar. İzmir'deki oyunların İzmir Valisi Kemal Paşa'nın gözetimi altında düzenlendiği düşünülürse[4], bu dönemde Türklerin bu organizasyonlarda kendilerini göstermesi zaten beklenemez. Da-

1 age.

2 *Μεγάλη διαδικτυακή εγκυκλοπαίδεια της Μικράς Ασίας (Büyük Anadolu Ansiklopedisi), "Σύλλογος "Απόλλων" Σμύρνη" (Apollon İzmir Kulübü maddesi)*

3 Christos Solomonidis, *Της Σμύρνης* (İzmir üzerine) (Atina 1957), s. 172.

4 Solomonidis, a.g.e., s. 172

hası iki organizasyon da çok net bir biçimde Yunan ulusçuluğu gütmektedir. Dolayısıyla hem organizasyonun, hem de Türk sporcuların böyle bir katılıma sıcak bakmayacağı tahmin edilebilir. Ancak ilerleyen dönemde İzmir'de kurulacak Türk takımlarının Rum rakipleriyle defalarca oynadığı da unutulmamalıdır.

Apollon ve Panionios'un spor organizasyonları 1910'lu yıllara kadar düzenli olarak yapılmıştır. Türk-Yunan çatışmalarının başlamasıyla beraber, oyunlar sürekli olarak iptal edilir. 1921'deki Panionya Oyunları, Rum kulüplerinin Anadolu'da düzenlediği son organizasyon olur. Savaş ertesinde imzalanan Lozan Antlaşması'yla getirilen nüfus mübadelesi, Anadolu'daki Rum nüfusu Yunanistan'a taşıdıktan sonra oyunlar bu kez orada düzenlense de popülerlik kazanamaz.[1] Türkiye'de kalan Rumların bundan sonraki sportif aktiviteleri ise kişisel kariyerler ve azınlık kulüpleriyle sınırlı kalır.

Futbol başkente geliyor

1894'te İzmir'deki İngiliz gençleri Bournabat Futbol ve Rugby Kulübü'nü kurar. İstibdat dönemi boyunca önce İzmir'de, sonrasında ise İstanbul'da İngilizler, gayrimüslimlerin de katılımıyla futbolun bayrağını taşır. İngiltere'de 1871'den beri eleme usulü kupa maçlarının oynandığı ve futbolun giderek kurumsallaştığı düşünülürse, Anadolu'ya bu ülkeden gelen futbolcuların yerel sporculara göre teknik, taktik ve ekipman anlamındaki üstünlüğü daha rahat anlaşılabilir. 1890'larda İzmir'in İngiliz takımları, Bornovalı yurttaşlarına ve İzmir Limanı'nda demirli Britanya savaş gemilerinin takımlarına karşı maçlar yapar.[2]

İzmir'in futbol da dahil olmak üzere spor aktivitelerinde üstlendiği öncü rol, zamanla İstanbul'u da etkisi altına alır. 1897'de bir İzmir karması, İstanbul'a giderek futbol maçları yapar. İki şehrin karma-

1 Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού (Elen Dünyası Vakfı), *Πανιώνιοι Αγώνες (Paniyonya Oyunları),* [online]: http://www2.fhw.gr/olympics/modern/gr/greek/g305.html (erişim: 10 Mayıs 2009)

2 Günver Güneş, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla... İzmir'de Futbol", *Toplumsal Tarih* no. 142 (Ekim 2005), s. 68.

sı daha sonraki yıllarda İzmir'de de oynar.[1] İki karma da şehirlerin İngiliz sakinlerinden ve Rum futbol heveslilerinden oluşur. İzmir'in kazandığı bu maçlarda Türk ya da Müslüman sporcu oynamaz.

Türkler futbolla tanışıyor

Her ne kadar İzmir, günümüz Türkiyesi topraklarında futbolun oynandığı ilk yer olsa da Müslüman Türklerin futbolla tanışması daha ziyade İstanbul'da gerçekleşir. Belki bu dönemde İzmir, istibdatın etkilerinden daha uzak ve futbolla da daha içli dışlı olduğu için Türklerin futbola girişi adına daha uygun bir yer gibi gözükebilir. Ancak futbolun Türkiye'ye Britanyalılar tarafından getirildiği ve ilk olarak bu ülkenin tüccarları tarafından oynandığı düşünüldüğünde, Osmanlı Türkleri arasında futbola erişimi olanların ancak İngilizce bilen ve Britanyalılarla iş ilişkisi olan bir elit grup olduğu anlaşılır. Böyle bir Türk elit, söz konusu tarihte İzmir'de bulunmamaktadır. Ege burjuvazisi büyük oranda Rumlardan ve diğer gayrimüslimlerden oluşmuş, Türkler genelde tarımla uğraşmışlardır. Dolayısıyla İzmir'deki Türklerin Britanyalılar ile teması son derece sınırlıdır. Bu genellemenin dışında tutulabilecek, İzmir Amerikan Koleji öğrencileri gibi gruplar ise 1900'lerde futbol oynamayı denemiş ama yerel yönetimin baskısıyla okullarında ceza almaktan kurtulamamışlardır.[2]

Diğer yandan İstanbul'da futbol, İzmir ve Selanik'tekine kıyasla geç başlamasına rağmen, organizasyon anlamında çok daha hızlı mesafe katetmesini şöyle açıklayabiliriz: İzmir ve Selanik'te futbol ortaya çıkmadan önce güçlü bir spor kültürü zaten mevcuttu. Futbol şehre geldiğinde Panionya ve Apollonya örneklerindeki gibi yerel organizasyonların içine katıldı. Şehre futbolu getiren Britanyalılar, onun organizasyonuna çok fazla karışamadı. Dolayısıyla, Britanya'da kupa ve lig usulü futbol organizasyon sistemi yerine antik Yunan geleneklerine dayanan Olimpiyat benzeri spor organizasyonları baskın

1 Gökaçtı, a.g.e., s.24.

2 Güneş, a.g.e., s. 72.

çıktı. Yine de futbolun Türkiye'deki öncülerinden James Lafontaine İzmir'den İstanbul'a geçmeden hemen önce, 1899'da bir lig kurmayı başardı ve bu lig Cumhuriyet kuruluncaya kadar oynandı.[1] Tabii bu esnada İzmir'deki ilk futbol maçından beri tam yirmi beş senenin herhangi bir lig olmadan geçtiğini görmek gerekir.

İzmir Karması'yla maçlar yapan ilk İstanbul Karması (1889).

Lafontaine, İzmir'deki spor kültürünün olmadığı İstanbul'da, Horace Armitage ile beraber çok daha organize bir lig sistemi kurmayı başardı. İstanbul'daki koşullar lig kurmaya çok daha uygundu ve Britanyalılar yerel müdahale olmadan hemen bir lig oluşturdu. Bu sırada şehrin ilk futbol kulübü *Cadi-Keu* (*Kadıköy*) kurulalı daha bir yıl olmuştu. Bu kulüp, Armitage ve Lafontaine tarafından Rum gençlerinin katılımıyla ortaya çıkmıştı. Moda, Elpis, Imogene gibi kulüpler Cadi-Keu'ü izledi.[2]

1 Güneş, a.g.e., s. 72.

2 *Türk Futbol Tarihi* 1-2, s. 11.

Konstantiniye Futbol Ligi 1903'te bu dört kulübün katılımıyla düzenlendi. İlk ligin şampiyonu Britanya Büyükelçiliği'nin gemisinin takımı Imogene oldu. Takıma, lige katılan her oyuncudan toplanan 27 kuruşluk katılım bedeli karşılığı İngiltere'den getirtilen şilt takdim edildi. Şildin on yıl sonunda en çok şampiyonluğu olan takıma armağan edilmesi planlanmıştı.

İstibdat dönemi uygulamaları, İstanbullu Türkleri futbol sahalarından, en azından resmî olarak uzak tuttu. Ancak şehrin önde gelen gençleri her ne kadar lige giremeseler de futbol heyecanına kapılmaya başlamışlardı. Hatta ilk Türk takımını kurma çabaları Konstantiniye Ligi'nden bile öncesine dayanıyordu.

Kadıköy Futbol Kulübü'nün 1904 kadrosu.

Britanyalılarda ve gayrimüslim kulüplerinde olduğu gibi Türklerde de ilk futbol çabaları Kadıköy-Moda çevresinde başladı. Amiral Hüseyin Hüsnü Paşa'nın oğlu Fuat Hüsnü Bey, Moda'da yaşayan İngilizlerden bir top edinmeyi başardı.[1] Daha sonra arkadaşı Reşat Bey'e "O Rumların ve İngilizlerin tozunu atmak için" bir takım kurmayı önerdi ve birkaç gizli toplantı sonrasında "Black Stocking" kuruldu.[2]

İlk Türk kulübü Black Stocking (Siyah Çoraplar)

Black Stocking, 1901'de kuruldu ve antrenmanlara başladı. 26 Ekim'de bir Rum takımıyla maç ayarladılar. Fuat Hüsnü ve Reşat Beyler liderliğindeki takımın kadrosu tamamen Türklerden oluşuyordu. Takım maçı 5-1 kaybederken Fuat Hüsnü takımın tek golünü attı. Maçtan sonra saray hafiyeleri sahaya baskın yaparak oyuncuların çoğunu gözaltına aldı. O sırada askerî okulda okuyan Fuat Hüsnü, "Rumlarla aynı kıyafetleri giyerek top talimi yapmak" suçuyla askerî mahkemede yargılandı ve küçük bir cezayla kurtuldu. Daha büyük bir beladan yetkili ve etkili kişiler arasında "sözü geçen" babası sayesinde kurtulan Fuat Hüsnü Bey, "Bobby" takma adıyla futbola devam etti ve bir daha Osmanlı hafiyelerinin takibine uğramadı.[3] Ancak Black Stocking, tek bir maçtan sonra tarih olmuştu.

Galatasaray kuruluyor

Nispeten daha risksiz bir futbol denemesi ise Mekteb-i Sultani'nin talebelerinden geldi. 1868'de saray elitini eğitmek üzere kurulan okul, başlı başına bir reform ve iyi eğitimli (Müslüman) Osmanlı eliti yaratma denemesiydi.[4] Fransız eğitim sistemine dayanan okul bu amaçla kurulmuş, akademik kadro da genelde Fransızlardan oluşturulmuştu.

---

1 a.g.e, s. 11.

2 Gökaçtı, a.g.e., s. 27.

3 *Türk Futbol Tarihi*, s. 10-11.

4 Galatasaray Lisesi resmî web sitesi "Galatasaray Lisesi Tarihçesi". http://www.gsl.gsu.edu.tr/html_tr/000/002.html (erişim: 01 Haziran 2009).

Sultani öğrencileri özgürlük, ulusçuluk ve tabii spor gibi kavramları bu ortamda kolayca öğrendiler. Modern spor dallarını derslerde görüyorlar ve bu sporları icra etmeleri destekleniyordu.

Okulun öğrencilerinden Ali Sami (Yen) futboldan ilk etkilenenlerdendi. Okulda takım kurma denemeleri başlangıçta başarısızlığa uğradıysa da, ilerleyen zamanda bir futbol takımı kurabilecek kadar hevesli öğrenciyi bir araya toplamayı başardı. Takım, Black Stocking'in yaşadığı sıkıntıları yaşamamak için başlangıçta isim kullanmadı ama adlarının "Galata Sarayı Efendileri"ne çıkması pek uzun sürmedi[1]. Kadıköy oyuncusu Horace Armitage'ın da katılımıyla, oyunun prensiplerini hızlıca öğrendiler. 1905'te ilk Müslüman-Türk takımı olarak lige katıldılar.

Galatasaray'ın 1909 kadrosu.

Galatasaray'ın istibdat döneminde lige katılımı cesur bir hamleydi. Ama yine de bu katılım saraya karşı bir sivil itaatsizlik denemesi olarak algılanmamalıdır. Söz konusu dönemde takımın Osmanlı yönetimine dair hiçbir siyasi tavrı yoktu. Ancak takımın Osmanlı onayıyla kurulduğu da söylenemez. Bir görmezden gelme durumu olduğu açıksa da,

1 Gökaçtı, a.g.e., s. 34.

onay verildiğine dair en ufak bir kanıt yoktur. Tıpkı dağıtılan ama ağır cezalandırılmayan Black Stocking takımı gibi, Galatasaray takımı da saray tarafından desteklenmemiş ama kendileriyle fazla da uğraşılmamıştır. Galatasaray'ın Black Stocking'in uğradığı akıbete uğramamasının bir nedeni de, takımın kurulduğu dönemde Türk milliyetçiliğinin Black Stocking zamanlarına kıyasla elitler arasında çok daha popüler olması ve istibdadın sonunun yaklaşmış olmasıdır. Abdülhamid'in hızla otorite kaybettiği bir dönemde, Osmanlı elitinin misyonunu temsil eden bir okulun öğrencilerini zararsız bir spor aktivitesi için yargılayıp tepki çekmek saray için çok da akıl kârı olmazdı.

Galatasaray ligde oynayan ilk Müslüman Türk takımıydı, ancak takımın kamuya açık olduğunu söylemek mümkün değildir. Takımın Türk kimliğiyle yabancılara ve gayrimüslim Osmanlılara karşı oynaması tabii ulusçuluğu keşfeden Türkler arasında sempati yaratmıştı, ancak Galatasaray hâlâ özünde lisenin kulübüydü ve dışarıdan katılım yoktu.

Popüler kulüp Fenerbahçe geliyor

Galatasaray'ın –bugün bile hâlâ bir noktaya kadar süren– lise merkezli yapısı, özellikle özgürlüklerin arttığı İkinci Meşrutiyet sonrasında popüler bir Türk kulübüne açık kapı bırakıyordu. Galatasaray, "gavur"a karşı oynayan ilk Türk kulübüydü, ancak daha geniş kitlelere seslenecek bir kulüp hâlâ kurulabilirdi. Bu takım 1907'de kurulan, ancak 1908'e kadar istibdattan dolayı pek bir faaliyet gösteremeyen Fenerbahçe oldu. Fenerbahçe'nin bu dönemde Galatasaray'a kıyasla çok daha dışa açık ve kitlesel bir kulüp olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak buradan, ileriki bölümlerde inceleyeceğimiz İngiliz kulüplerinde olduğu gibi bir halk örgütlenmesi olduğu anlamı kesinlikle çıkarılmamalıdır. Galatasaray ve bu yıllarda henüz daha futbola girmemiş olan Beşiktaş gibi Fenerbahçe de sınırlı bir elit kitleye açık şekilde kurulmuştur. Fenerbahçe'nin eski oyuncusu ve tarihçi Rüştü Dağlaroğlu kulübün kurucularını, "St. Joseph mezunu Nuri Zade Ziya; Osmanlı Bankası memuru ve yine SJ mezunu Ayetullah; bahriye talebesi ve Sami Paşazade Sezai Bey'in yeğeni Necip (Okaner);

Basra Valisi Hasan Bey'in oğlu Hassan Sami (Kocamemi) ve St. Joseph öğrencisi 'Hintli' Asaf..." olarak sayar.[1] Açıktır ki bu isimlerin hiçbirini "halk"tan kişiler olarak değerlendiremiyoruz. Bu bağlamda, Fenerbahçe'nin dışa açıklığı, yalnızca Sultani'ye açık Galatasaray'ın aksine tüm elite hitap etmesidir. Bu dönemin Fenerbahçesini bir "halk takımı" olarak nitelendirmek ise ancak kulüp milliyetçiliğinin fantezisi olur.

Fenerbahçe, Çarlık Rusya'sına yaptığı ilk yurtdışı deplasmanda, 21 Haziran 1914 günü Nicolayef şehri karmasını 3/0 yendiği maç öncesi Rus mihmandar ile...

Fenerbahçe'nin 1914 kadrosu.

Fenerbahçe'nin tüm elite açık yapısı, futbolun popülaritesini siyasi amaçlar için kullanmak isteyenlerin ilgisini çekmesine neden oldu. Osmanlı'da ilk oynandığı günden beri futbol zaten hiçbir zaman politik bağlamın dışında kalmamıştı. Futbolun rekabetçi yapısı, zamanın ruhuyla birebir örtüşmüş, futbol etnik ve ulusal rekabetlerin yuvası olmuştu. Bu ilginç oyun, yeni yeni oluşan Türk milliyetçiliğinin kuvvetlenmesi için son derece uygun bir araca benziyordu.

1 Rüştü Dağlaroğlu, *Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi: 1907-1957,* (İstanbul:1957), s. 15.

İkinci Meşrutiyet Dönemi: Ulusun futbolu

Osmanlı'daki modernist-pozitivist reformların birçoğunda imzası olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türk ulusçuluğunun da lokomotifi konumundaydı. Her ne kadar futbol modernitenin ürünü olsa da, başlangıçta İttihat ve Terakki'nin ilgisini çekmedi. Cemiyet, modernizmin antik Yunan'dan ödünç aldığı beden sağlığı vurgusuyla jimnastik ve izcilikle daha ilgiliydi. Ancak bu aktiviteler her ne kadar pozitivizmin insan vücuduyla ilgili tüm taleplerine cevap verdiyse de, futbolun yarattığı kitlesel heyecanı vermekten uzaktı. İttihat ve Terakki futbola önce Galatasaray kanalıyla girmeye çalıştıysa da bu gerçekleşmedi. Galatasaray, ilerleyen yıllarda bu örgütle mesafeli ve ölçülü bir ilişki kurdu. Galatasaray, kendisini herhangi bir politik hareketin kanatları altına girmekten koruyan bu nispi özgürlüğü farklı siyasi aktörlerle olan ilişkilerine borçluydu.

Fenerbahçe'nin ise böyle bir sigortası yoktu. 1909'da lige katılan takımın Galatasaray'la baş etmesi mümkün değildi. Ligdeki ilk sezonunda Fenerbahçe hiç maç kazanamamış, attığı dört gole karşılık on bir gol yemişti. Galatasaray'ın yirmi beş gol atıp iki gol yiyerek şampiyon olduğu düşünüldüğünde, iki takım arasındaki uçurum barizdi. Galatasaray, tabii ki rakibine kıyasla çok daha tecrübeliydi, ancak imkânları da daha fazlaydı. 1910 yılında Fenerbahçe o kadar zor bir durumdaydı ki, az kalsın kulüp Üsküdar Anadolu ile birleşip Üsküdar Anadolu isminin altında yok olacaktı.[1]

Fenerbahçe, İttihatçıların himayesine giriyor

Fenerbahçe'nin kaderi Mustafa Elkatipzade'nin başkanlığı döneminde değişti. Kadıköylü bu tüccar, başkanı olduğu Kuşdili Kulübü'nü Fenerbahçe'yle birleştirerek başkanlığa gelmişti. Onun başkanlığı döneminde, neredeyse kaderine terk edilen Fenerbahçe yönetiminde yeni isimler belirmeye başladı. Daha sonra Bayındırlık Bakanı da olacak İttihatçıların ileri gelenlerinden Hulûsi Bey, yönetimdeki bu isimler-

1 Fenerbahçe Spor Kulübü resmî web sitesi, "Tarihçe – 4.Sayfa" http://www.fenerbahce.org/kurumsal/detay.asp?ContentID=7 (erişim: 20 Şubat 2013)

den biriydi. Böylece kulüp, emlâk edinmek için yüksek mevkilerde bir kanal açmış oldu. Kulübün ilk lokali ve Mustafa Kemal'in meşhur ziyaretinin gerçekleştiği kayıkhane bu dönemde kulübe geçti. Fenerbahçe, yeni dostlarının desteğiyle kuvvetlenmeye başladı. Kulüp, 1911-1915 arasında İstanbul Ligi'ni üç kez kazandı. Birinci Dünya Savaşı sırasında şehirdeki yabancılardan müsadere edilen bazı mallar da kulübün malı yapıldı.[1] İttihat ve Terakki yükseldikçe, Fenerbahçe de yükseliyordu.

Kim İttihatçıysa, o şampiyon!

İttihatçıların yükselişinden faydalanan sadece Fenerbahçe olmadı. Kulüp yönetimi İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinden oluşsa da, Fenerbahçe örgütün resmî kulübü değildi. Bu sırada Tevfik Fikret'le anlaşamayan Aydınoğlu Raşit Bey liderliğindeki kimi eski Galatasaraylılar, "Progress" (Türkçesiyle "Terakki") isminde bir kulüp kurup 1910-11 sezonunda lige girdiler. Bu kulüp ilerleyen yıllarda Altınordu adını aldı. Altınordu zamanla İttihat ve Terakki'yle organik bağlar kurdu ve Fenerbahçe'nin karşısına güçlü bir rakip olarak dikildi. 1916-17 ve 1917-18 sezonlarında Altınordu, Fenerbahçe'den aldığı yedi oyuncu sayesinde üst üste iki kez Cuma Ligi'ni kazandı ve rakibinin üstünlüğüne son verdi. Kim daha çok İttihatçıysa, ligi de o kazanıyordu.

Bu koşullarda Fenerbahçe'yle Altınordu arasındaki rekabetin yalnızca sahada kaldığı da söylenemezdi. Mesele yalnızca kimin örgütün desteğini daha çok alacağı değil, hangi kulüp yöneticilerinin İttihat ve Terakki'de daha çok yükseleceğiydi. Bu rekabeti önce Altınordu kazandı; savaş döneminde oyuncuları askere gitmedi ve ekonomik sıkıntılardan da etkilenmediler.[2] Ancak Altınordu'nun kaderi o kadar örgüte bağlıydı ki, İttihatçıların iktidarı sona erdiğinde kulüp de Fenerbahçe'nin çatısında yok oldu gitti.

Dışarıdan ikisi de İttihatçı kulübü gibi gözüken bu kulüplerden Altınordu'nun yok olup Fenerbahçe'nin ayakta kalmasında aslında sarı-lacivertli kulübün izlediği dengeli politikanın çok büyük payı vardı.

1 Gökaçtı, a.g.e., s. 48-49.

2 Gökaçtı, a.g.e., s. 56.

Altınordu hemen partinin kulübü hâline gelirken, Fenerbahçe belli bir mesafeyi hep muhafaza etti. Kulübün örgütle sıkı bağları sır değildi ama bu Fenerbahçe'nin bağımsız bir kulüp olmasını engelleyecek ölçüye hiçbir zaman varmadı. Bu nedenle Fenerbahçe kulübünün kaderi ve İttihat Terakki'nin kaderi aynı olmadı. Tabii ki Fenerbahçe'nin Altınordu gibi birdenbire ortaya çıkmadığını, köklü ve popüler bir kulüp olduğunu da unutmamak gerekir. Ancak Fenerbahçe'yi asıl ayakta tutan, tıpkı Galatasaray'ın yaptığı gibi, siyasi değişimleri dikkatli takip etmiş olmasıdır.

Rüzgâr yön değiştiriyor

Savaş yıllarında Fenerbahçe'de başkanlık yapan üç isim de İttihat ve Terakki'nin üst düzey üyeleriydi. Bayındırlık Bakanı Hulûsi Bey, cemiyetin genel sekreteri Mehmet Sabri Toprak ve Eğitim Bakanı Dr. Nâzım Bey bu dönemdeki Fenerbahçe başkanlarıydı. Ancak Talat Paşa hükûmeti istifa etmek zorunda kaldığında, bu trend aniden durdu ve İbnürrefik Ahmet Nuri (Sekizinci) başkanlığı aldı. Ahmet Nuri Bey de harekete yakın bir isimdi ve vaktinde cemiyet yararına oynanan Namık Kemal'in "*Vatan Yahut Silistre*" oyununu yönetmişti, ancak siyasi konumu kendisinden öncekilerle karşılaştırılamazdı bile.

Ahmet Nuri Bey'den sonraki başkan tercihi daha da ilginçti. Son halife Abdülmecid'in 1924'te Kahire'ye sürgüne gönderilecek olan oğlu Ömer Faruk Efendi kulübün başkanı oldu. Yeni bir cumhuriyet kurulurken, Fenerbahçe'nin başkanı sürgüne gönderiliyordu. Bu Fenerbahçe'nin erken Cumhuriyet dönemiyle yaşayacağı sıkıntıların yalnızca ilkiydi. Fenerbahçe belki İttihatçıların resmî kulübü olmayarak yok olmaktan kurtulmuştu ama cemiyetin tasfiye edilen kanadından o kadar çok ismi bünyesinde barındırıyordu ki, önünde sonunda başı derde girecekti.

İşgal maçları üzerine...

Diğer taraftan, Fenerbahçe İstanbul'daki rakiplerine kıyasla Türk milliyetçiliğinin gelişmesine çok daha fazla katkı yapmıştı. Özellikle İstanbul'un işgali sırasında bu rol epeyce ön plana çıktı. Takım işgal kuvvetlerinin takımlarıyla elli maç yaptı ve bunların 41'ini kazandı. Bu, Beşiktaş ve Galatasaray'ın benzer rakiplere karşı yaptığı maçların topla-

mından daha fazlaydı. Türk spor tarihi yazıcılığında[1], bu maçların sportif değeri genelde pek incelenmez. Mesela Türkiye Futbol Federasyonu'nun çıkardığı tarih kitabında bu maçlar şöyle anlatılmaktadır:

"Özellikle İstanbul'da, işgal kuvvetlerine mensup askerî takımlarla yapılan maçlarda Türk takımlarının kazandıkları galibiyetler futbolu bir "millî dava" hâline getirmiş ve milletin kırık gururunu okşayan olaylar olmuştur. İşte bu yüzden futbol ülkemizde çok geniş kitleler tarafından sevilmiş; Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş gibi kulüplerimizin futbol takımları, işgal kuvvetleri takımları karşısında elde ettikleri zaferlerle milletin gönlünde unutulmaz yerler işgal etmişler ve bugün tüm yurdu kaplayan o büyük sevginin ilk tohumlarını işte Mütareke'nin o karanlık günlerinde atmışlardır."[2]

Bu tarz bir milliyetçi dil, Türk spor tarihi yazıcılığında bir istisna değildir. Hatta bu tarz bir dili kullanmayan kaynak bulmak imkânsıza yakındır. Bu milliyetçi anlatı kendisini en çok meşhur General Harrington Kupası'nın aktarılmasında gösterir. 1923 Haziranı'nda İşgal Orduları Kumandanı Sir Charles Harrington tarafından İstanbul'da düzenlenen bu kupa, tek maç üzerinden Fenerbahçe ile işgal ordularından oluşturulan bir karma arasında oynanmıştır. Maçı Fenerbahçe, dönemin en iyi oyuncularından Zeki Rıza Sporel'in tek golüyle kazanmıştır. Rakip takımda dört oyuncu dışında hiç kimse aslen futbolcu değildir.

General Harrington Kupası'nın ve diğer benzer maçların şehirde yarattığı milliyetçi heyecan göz ardı edilemez. Ancak bu maçlar günümüze aktarılırken kullanılan milliyetçi anlatı ve maçlara yüklenen değer sorgulanmalıdır. Zira işgal kuvvetlerine karşı oynanan maçların, yerel etnik rekabetlerden ya da diğer yabancı takımlara karşı oynanan maçlardan farklı bir anlamı vardır. Türk takımları işgal ordularından gelen maç tekliflerini kabul ederken, bir taraftan onların ülkedeki varlıklarını meşrulaştırma çabalarına yardım etmektedir. Örneğin General Harrington Kupası'nda oynamak, aslında işgal kumandanının şehirdeki

1 Bahsettiğimiz tarih yazıcılığı yalnızca etnik Türklerin tarihini konu edip diğer etnisiteleri yok saydığından Türk spor tarihi yazıcılığı olarak anmayı tercih ettik.

2 *Türk Futbol Tarihi*, s. 13.

yönetici olma iddiasını kabul etmek anlamına da gelir. Bu tür maçların İstanbul'daki Türk ulusçuluğuna yaptığı katkı anlatılırken, aynı zamanda meşruiyeti olmayan işgal kurumlarının kulüpler tarafından sürekli muhatap alındığının da unutulmaması gerekir. Sonuçta meşruiyetini tanımadığınız birinin adına düzenlenmiş bir kupayı bizzat o insanın elinden almak, siyasi açıdan pek bir mantık içermemektedir.

İşe sportif açıdan bakarsak, bu maçlar genelde normal futbol maçları olarak algılanır. Mesela, halen Fenerbahçe hakkında yazılmış en detaylı tarih kitaplarından biri olan Rüştü Dağlaroğlu'nun Fenerbahçe Spor Kulübü Tarihi'nde bu maçlar, tıpkı sıradan yabancı takımlarla oynanan özel maçlar gibi "yabancı takımlara karşı oynanan maçlar" kategorisinde listelenir.[1] Ancak, işgal kuvvetleri takımlarındaki oyuncuların pek çoğu aslında futbolcu olmayıp yalnızca bu sporu seven hevesli askerlerdir. Mesela General Harrington Kupası, Haziran 1923'te, Lozan görüşmeleri sırasında oynanmıştır. Fenerbahçe'nin karşısına rakip olarak çıkarılan takım, beş yıldır ailelerinden ve normal hayatlarından uzak ve terhise birkaç haftası kalmış askerlerden oluşmaktaydı. Fenerbahçe ise 1922-23 Cuma Ligi sezonunu 12 maçın 11'ini kazanarak daha yeni şampiyon bitirmiş, aylardır antrenman ve maç yapan futbolculardan kuruluydu. Dolayısıyla sportif anlamda bu iki takımı eşit koşullardaymış gibi görmek ve bunu normal bir futbol maçı olarak kabul etmek aslında hiçbir şekilde mümkün değil. Ancak ulusçu tarih anlatısının temel görevlerinden birinin bu tarz akli iflasların üstünü hamasetle sıvamak olduğunu unutmamak gerekir.

Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-33): İlk Adımlar

Türkiye spor tarihiyle ilgili yazılmış en sağlam eserlerden biri olan *Gürbüz ve Yağız Evlatlar*'da, Yiğit Akın erken Cumhuriyet dönemindeki spor politikalarının Osmanlı'nın son döneminde İttihat ve Terakki'nin politikalarının bir devamı niteliğini taşıdığını öne sürer[2] ve merkezi spor organizasyonuyla beden sağlığının rekabetin

1 Rüştü Dağlaroğlu, a.g.e., s. 115.

2 Yiğit Akın, *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar* (İstanbul: İletişim 2004), s. 55.

önüne konduğunun altını çizer. Akın'ın bu hipotezinin doğruluğunu kanıtlayan pek çok örnek bulmak mümkündür. Ancak futbolda bunun tam olarak böyle işlemediği söylenebilir. Her ne kadar oluşturulan merkeziyetçi yapının Olimpik sporlara futboldan daha çok önem verdiği görülse de, yeni Cumhuriyetin kadrolarının futbolun siyasal gücünün farkında olmadığı iddia edilemez. Futbolun popülaritesinden kaynaklanan özel politik bağlamı, onu bu dönemde de diğer sporlardan farklı bir yerde tutmuştur.

1922'de hazırlıklarını sürdüren ilk millî takım.

Erken Cumhuriyet döneminde, yönetici kadrolar futbolun benzersiz özelliklerinin ve bunun olası siyasi sonuçlarının farkındaydı. Futbol belki devletin beden sağlığını öne koyan spor politikalarını yaymak için en ideal spor dalı olmayabilirdi, ancak dış dünyaya, yeni Cumhuriyeti ve hatta Türkiye halkının kendisine tanıtmak, benimsetmek için önemli bir araçtı. Türkiye millî futbol takımının ilk uluslararası maçını Romanya'yla Cumhuriyetin ilanından üç gün önce oynaması kuşkusuz bir tesadüf değildi. Futbol, Türkiye'de halkın gönlünü baştan beri milliyetçilik üzerinden kazanmıştı. Ulus inşa etmeye çalışan hiçbir hükûmet bunu görmezden gelemezdi. Ankara'daki ilk futbol sahası olan *İstiklâl Sahası*'nın açılışı ve Muhafızgücü Kulübü'nün kuruluşu göstermekteydi ki, Cumhuriyet kadrolarının

niyeti futbolu görmezden gelmek değil, onu kendi aktörlerini yaratarak kontrol altında tutmaktı. Bu politika, başka nedenlerle de beraber, bu kadrolarla futbol dünyasının başat aktörlerini zaman zaman karşı karşıya getirecekti.

İttihat ve Terakki destekli olduğu bilinen Fenerbahçe, yeni elitle karşı karşıya gelen ilk futbol kulübü oldu. Aslında problemi yaratan son derece basit bir olaydı. 15 Ağustos 1924'te oynanan bir Fenerbahçe-Galatasaray maçında Fenerbahçe aleyhine bir penaltı düdüğü çalınmış ve takımdan bir oyuncu hakem tarafından oyundan atılmıştı. Bu olay, kısa sürede Fenerbahçe'nin 1924-25 futbol sezonundan çekilmesine ve yeni kurulan Türkiye Futbol Federasyonu'yla ilişkilerini dondurmasına kadar gitti. Sarı-lacivertli kulüp ayrıca Sovyetler Birliği'yle oynanacak maç için millî takıma oyuncu vermeyi de reddediyordu. Fenerbahçe'nin bu protestosu yeni federasyonun otoritesini ciddi şekilde sarsmıştı. Bir sezon sonra Fenerbahçe lige geri döndüğünde herhangi bir cezaya çarptırılmadı.

Öte yandan Fenerbahçe'nin futbol sahalarındaki yokluğu, Galatasaray'ın ülkenin yeni yöneticileriyle daha iyi ilişkiler kurması için bir vesile olmuştu. Galatasaray'ın zaten ülke yönetiminde temsilcileri vardı. Türkiye Futbol Federasyonu başkanı Yusuf Ziya Öniş, Galatasaray Lisesi mezunuydu. Yusuf Ziya Öniş döneminde İngiliz teknik direktör Billy Hunter, millî takımı 1924 Olimpiyatı'na hazırlamak üzere Türkiye'ye getirilmişti. Hunter, Galatasaray'ın başına geçti.[1] Böylece Galatasaray, 1925-29 yılları arasında üst üste dört lig şampiyonluğu kazandı.

Yeni yönetimin Galatasaray'a karşı bir sempatisinin olması, yine de genel bir tarafsızlığın çok fazla ihlal edilmesine neden olmadı. Bunun çok basit bir mantığı vardı; devlete en yakın gözüken Galatasaray da dahil olmak üzere, futbolun büyük aktörlerinin tamamı hâlâ federasyonun ya da diğer spor birimlerinin boyunu aşıyordu. Bu kulüpler Cumhuriyetten eski, herhangi bir devlet ku-

1 Cem Atabeyoğlu, *1453-1991 Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi,* (İstanbul: Fotospor 1991), s. 95.

rumunun hayal edebileceğinden de popülerdi. Kulüplerle yaşanabilecek açık bir restleşme, uluslaşma süreci içinde oluşturulan yeni kurumlara zarar verebilirdi. Dolayısıyla, federasyon ve devlet kulüplerle çatışmaktan çok onları kontrol altında tutmayı hedefledi. Fenerbahçe'nin ligden çekildikten sonra ceza almamasında da yine bu politikanın payı vardı.

Cumhuriyetin kuruluş sürecinde kulüplerin en önemli ihtiyacı kuşkusuz stadyumlardı. Zira İstanbul'daki bütün büyük futbol sahaları yabancıların mülkiyetindeydi. İstanbul'un işgalden kurtuluşunun ardından, Taksim Stadyumu millileştirildi ve Galatasaray'ın kullanımına bırakıldı. Fenerbahçe ise kendi stadyumuna ileride kulüp başkanı ve başbakan olacak Şükrü Saracoğlu'nun 1929'da Meclis'ten çıkarttığı "Aynı semtte kurulmuş olan ve faaliyet gösteren spor kulüplerinin sayısı birden fazla ise, o semtte üye sayısı daha fazla olan kulüp faaliyetine devam eder" kararıyla kavuştu. Bir zamanlar ironik bir şekilde İttihatçıların kulübü olan İttihatspor bu kararla tarihe karışıyor, sahası Fenerbahçe'ye kalıyordu.[1] Beşiktaş da bu stadyum dağıtımından payını almakta gecikmedi. Çırağan Sarayı'nın yangından geçmiş arka bahçesi artık siyah-beyazlıların sahasıydı. Üç İstanbul kulübüne verilen stadyumlar, devletin popüler futbol kulüplerini kontrol etme çabasının ilk adımıydı. İkinci adım ise yeni dönemin yıldızı parlayan politikacılarının kulüp yönetimine girişiyle gerçekleşti. Erken Cumhuriyet kadroları, kulüplere sızarken İttihatçıların yöntemini uyguluyordu. Kulüpler, tek parti döneminin etkili politikacılarını yanlarında tutmanın çıkarlarına olacağını anlamıştı. Kimse böyle bir desteği reddedip rakiplerinden geri kalmak niyetinde değildi. Spor dünyasıyla siyaset arasındaki sıkı ilişki devam ediyordu.

1 Fenerbahçe resmî web sitesi, [online] http://www.fenerbahce.org/kurumsaldetay.asp?ContentID=25. [4 Mart 2013]

Tek parti dönemi (1933-1945): Devlet futbola karşı

1930'lara gelindiğinde devlet kulüpler üzerinde belli bir kontrolü sağlamayı başarmış durumda olsa da, kendi hedefine varmaktan hâlâ uzaktı. Spor politikaları konusunda özellikle Nazi Almanyası, İtalya ve Macaristan gibi ülkelerden etkilenen tek parti rejimi, ülke çapındaki tüm spor faaliyetlerini kontrol etme amacındaydı. Bu hedefin arkasındaki temel motivasyon ise devletin kültürel gündeminde yatıyordu. Yeni Cumhuriyetin en temel meselelerinden biri, hem Batıyı, hem de Türklerin kendisini "Türklerin Batı uygarlığından aşağı olmadığına" ikna etmekti. Türklerin tüm modern uygarlıkların atası olduğunu iddia eden Türk Tarih Tezi ve tüm dillerin Türkçenin en yakın olduğu tek bir dilden doğduğunu öne süren Güneş Dil Teorisi bu yolda üretilmişti. Bu teoriler yoluyla, yeni rejim Türklerin yalnızca Batıya yabancı olmadığını kanıtlamakla kalmıyor, Batı kültürünün yaratıcısı olma iddiasını da ortaya koyuyordu. Bu iddia söz konusu olduğunda spor işe yarayacak bir araç olabilirdi. Pek kimseyi ikna edecek gibi durmayan iki sözdebilimsel teoriyle modern dünyanın yaratıcısı olduğunu kanıtlamak pek zordu. Ancak modern çağın sporlarındaki üstünlük, bu iddiayı biraz daha yenilir yutulur kılabilirdi. Tüm spor politikası bu mantıkla yeniden şekillendirildi.

Bu amaca ulaşmak için, Türkiye devleti benzer bir kültürel ajandaya sahip olan Almanya'dan yardım istedi. İzlenecek yapısal, örgütsel ve metodolojik yolu belirlemesi için Almanya'nın Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ndeki üyesi Carl Diem 1933'te Türkiye'ye davet edildi[1]. Gelecekte Nazi hükûmetinde spor bakanlığı da yapacak olan Diem, beraberindeki Profesör Hermann Altrock'la beraber Türkiye'de incelemeler yaptı ve bir rapor hazırladı. Buna göre Almanya'daki Nazi gençlik örgütüne benzer bir yapılanma ve devlet kontrolünde bir spor kurumu öngörülüyordu. Doğrudan tek partiye bağlı Türk Spor

1 Yiğit Akın, a.g.e., s. 70-71.

Kurumu 1936'da bu mantıkla kuruldu. Spor teşkilatı ve sporcular, "Kemalizm'in ayrılmaz bir parçası" olarak görülüyordu.[1]

Futbol, kulüplerin üzerindeki devlet kontrolüne rağmen bu yapılanmayla çok uyumlu görünmüyordu. Her şeyden önce devletin spor yapılanması, ulusal birliği ve yurttaşların devlete aidiyetini güçlendirmeyi hedefliyordu. Başka bir şeye duyulan derin bir bağlılık, mesela taraftarlık, bu yolda olumlu etki yapmayabilirdi. Dahası, kulüpler arasındaki büyük rekabet ulusal birliğe zarar verebilecek bir tehdit olarak algılanıyordu. Futbol takımları yabancı takımlar karşısında temsiliyet ve rekabet açısından son derece faydalıydı, ama ülke içinde rejime baş belası olmaktan başka pek bir fonksiyonları yoktu. Yeni spor kurumu, çözümü ülke içindeki futbol rekabeti her çizgiyi aştığında kulüpleri ölçüsüzce cezalandırmakta buldu. Bu cezalar, özellikle devletin fazla dişinin geçmediği kulüplere karşı uyguladığı açıktan eleştiriden başlıyor, daha küçük kulüplerde kapatılmaya kadar gidiyordu.

Türkiye'nin o dönemde ilham aldığı Nazi yönetiminin bu sorunla nasıl baş ettiğine bakmakta fayda var. Nazi Almanyası'nda, dönemin en önemli kulüplerinden Schalke 04, fiili olarak devlet kulübü hâline getirilmişti. Takım, ülkedeki yıldızların birçoğunu kadrosunda bulunduruyordu ve zaten büyük bir popülariteye sahipti. Bu açıdan Nazilerin aradığı başarı sembolü olmaya adaydı, böylelikle futbolseverlerin dikkati, o dönem pek iyi gitmeyen millî takımdan da uzaklaşmış olacaktı. Ancak Schalke'nin seçilmesinde bir başka önemli neden de vardı. Gelsenkirchen şehrinin kulübü maden işçilerinin takımıydı ve taraftarlarının büyük çoğunluğu işçi sınıfına mensuptu. Böyle bir takımın devlet kulübü olması, Wolfgang Pyta'nın da altını çizdiği üzere Nazi rejimiyle alt kesim halk kitleleri arasında bir bağ kurmaya yönelik bir adımdı aynı zamanda.[2] Devlet Schalke'nin popülerliğini almış, kendi popülizmiyle harmanlayarak bütün ülkeye yaymıştı. Ancak bu destek bile, Avusturya'nın ilhakı sonrası Alman Ligi'nde oynamaya

1 Yiğit Akın, a.g.e., s. 72-73.

2 Wolfram Pyta, "German Football: A Cultural History," *German Football: History, Culture, Society*, haz. Alan Tomlinson ve Christopher Young (Londra-New York: Routledge, 2006), s..8-9.

zorlanan Viyana takımı Rapid'in, Berlin'de Schalke'yi yenerek (Schalke pek çok maçını başkentte oynuyordu) 1940-41 sezonunu şampiyon bitirmesine engel olamadı. Futbol, Nazi propaganda makinesi için bile fazla sürprize açıktı.

Almanya'da olduğu gibi, Türkiye'de de tek parti rejimi kendisine bir futbol kulübü edinmeyi denedi. 1935 yılında Yusuf Ziya Öniş önderliğinde Galatasaray'dan ayrılan bir grubun kurduğu kulübe rejimin kültür teorilerine gönderme yapan Ateş-Güneş ismini bizzat Mustafa Kemal Atatürk koymuştu. Kulübün başkanlığına "spor", "sporcu", "atlet" gibi kelimelerin Güneş Dil Teorisi'ne bağlı olarak Türkçe kökenli olduğunu kanıtlamaya uğraşan çalışmalarıyla bilinen eski subay ve Mustafa Kemal'in yakın dostu Cevat Abbas Gürer seçilmişti.[1] Daha sonra Güneş adını alan kulüp, İkinci Lig'den düşen Kumkapı'nın yerini almasına rağmen Birinci Lig'e dahil edildi. 1937-38 sezonunda maçlar bittikten sonra belirlenen tartışmalı bir averaj kuralıyla şampiyon oldu. Ancak Mustafa Kemal'in ölümüyle Güneş'in altın çağı da sona erdi. İki yıl sonra kulüp varlığına son verdi.

Kısa ömürlü Güneş ile bugün hâlâ Avrupa futbolunda yeri olan Schalke 04 arasındaki fark, Türkiye'deki futbolun kendine özgü yapısını anlamak için faydalı olabilir. Almanya'da Schalke, Nazi döneminden çok önce kurulmuştu. Almanya'daki rejim zaten popüler ve başarılı olan bir kulübü devralırken, Türkiye'de Kemalistler sıfırdan başlamak zorunda kalmıştı. Dahası Güneş, doğrudan içinden doğduğu Galatasaray'a rakip olmuş, ancak onunla popülarite anlamında baş edememişti. Başarabilseydi bile bu sefer de Beşiktaş ve Fenerbahçe ile benzer bir mücadeleye girmek zorunda kalacaktı. Oysa Schalke, böyle bir var olma mücadelesi vermek zorunda değildi.

Yine önemli bir nokta, Schalke 04'ün sınıfsal farklılıkların belirgin olduğu bir ülkede bir işçi kulübü olmasıydı. Türkiye'de ise kurulan kulüplerin kimlikleri birbiriyle hemen hemen aynıydı. Sözgelimi Berlinli bir işçi Schalke'ye sempati beslemek için bir neden bulabilir-

1 Yiğit Akın, "Not Just a Game': Sports and Physical Education in Early Republican Turkey (1923-51)", (yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2003), s. 60.

di, ancak bir Galatasaray taraftarının takımını bırakıp Güneş'i tutmak için pek bir nedeni yoktu. Yıllar sonra Cem Uzan'ın İstanbulspor'u da 1990'larda benzer bir problem yaşadı ve popülarite sağlayamadığı için tekrar küçüldü. Türkiye'de kulüplerin belirgin olmayan kimlikleri takım seçimini hep rastlantısal ya da çevresel faktörlere bıraktı. Bu, sonradan ortaya çıkan kulüplerin mevcut hegemonyayı kırmasını engelledi.

Gizli profesyonellik zamanları...

1940'larda Türkiye futbolu, tıpkı ülkenin kendisi gibi Almanya'yla olan ilişkisini kopardı ve daha farklı bir yönde ilerlemeye başladı. İkinci Dünya Savaşı'yla beraber Türkiye'nin kuruluşundan beri izlediği temkinli ve dengeli dış politikayı mümkün kılan uluslararası konjonktür ortadan kalkmıştı. Özellikle 1930'larda yakınlık duyulan Almanya, savaşta çökmüş; Türkiye'nin baştan beri iyi ilişkiler kurduğu Sovyetler ise Stalin dönemindeki paradigma değişimiyle Ribbentrop-Molotov protokolünü çöpe atmıştı. Ülke ekonomik ve askerî olarak desteğe ihtiyaç duyuyordu. Amerika Birleşik Devletleri'nin Marshall Planı'ndan yararlanmak için ise demokratikleşme hayati önemdeydi.

Yaşananların futbol dünyasına da etkisi oldu. Aslında futbol 1930'lardan itibaren dönüşmeye zaten başlamıştı. "Oyunun" ekonomik değeri keşfedilmiş ve futbol ekonomik sistemin bir parçası olmuştu. Daha fazla para kazanabilme isteği, kulüplerin gözlerini yurtdışına çevirmesine neden olmuş, dışarıdan gelen takımlarla organize edilen maçların hasılatı önemli bir gelir kalemi hâline gelmişti. Bu yalnızca Türkiye'ye has bir durum da değildi. Ancak kulüplerin pek çoğunda hâlâ CHP yetkililerinin yönetimde olması, profesyonel bir futbol piyasasının oluşmasını engelliyordu. Profesyonellik olmadığından kulüpler en çok hasılatı getirecek kadroları kurmakta güçlük çekiyordu. Bu koşullarda "gizli profesyonellik" başladı.

Bu dönemde, oyunculara el altından para ödeniyor ve gerekli para genelde kulübün zengin taraftarlarından sağlanıyordu. Cem Atabe-

yoğlu, profesyonelliğin "gizli direnişinin" uygulanışını şöyle anlatıyor; "Ali Bey... ayın ilk antrenmanına erken gelir, ...tek tek dolapları açar, ...elindeki zarfları dolaplara koyardı."[1]

Buradan anlaşılan, Ali Muhittin Hacı Bekir'in oyuncular arasında bir çeşit denge gözettiği ve takımın uyumunu ayrı ayrı para vererek bozmadığıdır. Ancak bu diğer takımlarda da benzer uygulamalar olduğu anlamına gelmiyor. Her halükârda yapılanın amatörlüğün açık/gizli bir ihlali olduğu açıktır.

Gizli profesyonelliğin üstesinden gelmek için Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü 1941'de Amatörlük Talimatnamesi'ni çıkardı. Bu talimatnameye göre amatör sporcular maaş, harçlık ya da ödül olarak aylık 30 liradan fazla alamayacaktı. Tabii ki bu talimatname yukarıda anlatıldığı gibi sıklıkla delinecekti.

1940'larda Türkiye'de futbol yapısı şu şekildeydi:

a. Yerel-bölgesel amatör ligler;

b. Maarif Vekaleti Kupası;

c. Millî Lig (İstanbul'dan dört, Ankara ve İzmir'den ikişer takımın katıldığı ulusal şampiyona);

d. Başbakanlık Kupası (Maarif Vekaleti Kupası ve Millî Lig şampiyonları oynardı).

Bu yapı, özellikle İstanbul'daki büyük kulüpleri bir sezonda defalarca karşı karşıya getiriyordu. Lig, kupa maçları ve Fenerbahçe-Galatasaray Bayramı gibi özel karşılaşmalarla iki takım senede en az üç-dört kez oynuyordu. Her ne kadar bu derbiler merakla beklenen maçlar olsa da, sürekli aynı takımların birbiriyle oynaması seyirci sayısını azaltıyor ve hasılatları düşürüyordu. Yabancı takımlarla yapılan maçlar bu noktada "imdada yetişti".

Daha önce de belirttiğimiz gibi Türkiye'de futbolu popüler bir spor hâline getiren yabancılara karşı oynanan maçlardı. Fenerbahçe ve Galatasaray popülerliklerini işgal kuvvetlerine karşı yaptıkları maçlara borçluydu. Futbol yabancılara karşı bir kendini kanıtlama

1 Cem Atabeyoğlu'yla röportaj, dijital ses kaydı, İstanbul, 19 Mart 2007.

fırsatı olarak görülüyordu. Erken Cumhuriyet döneminde de bu gelenek devam etti. Gerekirse Çek takımı Slavia'nın 1923 turnesinde olduğu gibi gelen takımın masrafları Fenerbahçe, Galatasaray ve Altınordu gibi kulüplerce ortaklaşa karşılanıyordu.

İlk zamanlar Türkiye kulüplerinin gücü, Batı Avrupa'dan kuvvetli takımlar çağırmaya yetmiyordu. Cumhuriyetin ilk on yılında Türkiye'ye gelen kulüpler genelde Doğu ve Orta Avrupa'dan, özellikle Çekoslovakya, Macaristan ve Yugoslavya'dandı. Yunanistan'la ilişkiler normalleştikçe bu ülke birinci tercih hâlini aldı.

Yunanistan şampiyonu Olympiakos'la Fenerbahçe arasındaki ilk maç 1931'de Venizelos'un Türkiye ziyareti sırasında organize edildi ve hasılat rekoru kırdı.[1] Bu tarihten itibaren Yunan takımlarıyla yapılan maçlar Türkiye futbolunun uzun süre merkezinde yer aldı. Çünkü Yunanlılara karşı oynamak Black Stocking'ten beri Türklerin futbola ilgisini (dolayısıyla hasılatları) arttırıyordu ve coğrafi yakınlık sayesinde bu takımları getirmek oldukça masrafsızdı.

Çok partili dönem (1945-1960): "Özgür" dünyaya açılım

1945'ten itibaren uluslararası maçların sayısı hızla artmaya başladı. Siyasi iklim de futbolun bu küresel trendini izlemek için son derece uygundu. Türkiye, yeni dünyanın düzenine uyum sağlamak için kabuğunu kırmak niyetindeydi. Dolayısıyla uluslararası maçlar organizatörler ile kulüpler için hayati önemdeydi. Amatör futbol yönetimi ya da devlet de bu maçlara karşı değildi. Ancak kiminle oynanacağı hep hassas bir konu oldu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşen ilk uluslararası maç özel bir etkinlikti. 16 Eylül 1945'te, bir diğer deyişle Çin'deki son Japon birliği teslim olup savaşı sona erdirdikten bir hafta sonra, Fenerbahçe Britanya Donanması'na bağlı Ajax kruvazörünün müretteba tıyla bir maç yaptı. Tabii bu karşılaşmanın oynandığı dönemde

1 Dağlaroğlu, a.g.e., s. 147-148.

Fenerbahçe'nin başkanı Şükrü Saracoğlu'nun başbakan olduğunu da hatırlamak gerekir. Beraberinde Irak kral naibini de getiren kruvazör İstanbul'da büyük ilgiyle karşılandı. Dönemin önemli spor yazarlarından Eşref Şefik maç tenkidinde, maça giremeyen seyircilerin "misafirlerin önünde" neden olduğu karmaşadan şikâyet ediyordu.[1] Ajax mürettebatı ve Türkiye kulüpleri arasında yüzme yarışları da yapıldı. İki hafta sonra ise Amerika'dan bir atletizm takımı Türkiye'ye davet edildi.

SPOR

İngiliz bahriyelilerile dün yapılan maç

Limanımızda misafir bulunan İngiliz Ajax kruvazörünün mürettebatı tarafından tertip edilen futbol takımile Fenerbahçe takımı arasında dün bir maç yapılmıştır. Müsabakayı 8 - 0 Fener takımı kazanmıştır. Bu maça aid arkadaşımız Eşref Sefiğin yazısı 2 nci sahifemizdedir. Yukarıki resimde misafirlerimizle Fenerbahçeli futbolcular bir arada görülmektedir.

Britanya kruvazörü Ajax mürettebatı II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Fenerbahçe'yle maç yapmıştı. (Cumhuriyet, 17 Eylül 1945)

Türkiye'nin politik boyutu olan spor temaslarından biri de Mısır'laydı. Haziran 1946'da Fenerbahçe kuruluşunun 40. yılını kutlarken ilk kez bir Mısır takımıyla, El Ahli'yle oynadı. Bu dönemde Fenerbahçe'nin başında Türkiye başbakanı varken, rakip takım da Kral Fuad'ın korumasındaydı. Maçın oynandığı dönemde Mısır, Britanya'nın yoğun etkisi altındaydı. Aynı yılın Aralık ayında Türkiye

1 *Akşam*, 17 Eylül 1945.

Mısır'a eski Fenerbahçeli Zeki Rıza Sporel başkanlığında son derece kalabalık bir spor heyeti gönderdi.

Savaştan önce Türkiye'ye uğramayan İngiliz takımları da 1945'ten sonra gelmeye başladı. Belki bunun nedeni kulüplerin parasının yetmemesi olabilirdi, ancak 1949'da Beşiktaş ile Galatasaray, Charlton'ı Türkiye'ye davet ettiğinde, gereken 90 bin lirayı paunda çevirmek için mutlaka devletin yardımı olmuştu.[1]

1946 ve 1947'de Macar ve Çek takımları da sıklıkla Türkiye'ye geldi. Bu takımlarla oynanan maçlar siyasi önem taşımaktan ziyade sportif ve ekonomik değere sahipti. Bu ekipler, seyircinin gözünün alıştığı Yunan takımlarından çok daha kuvvetliydiler. Üstelik Macaristan ve Çekoslovakya henüz Doğu Bloku'na dahil olmuş da değildi. Bahsedilen ülkelerden takım getirmek Türkiye kulüpleri için ekonomik olarak karşılanabilirdi. Üstelik siyasi açıdan Türkiye'yle hemen hemen aynı durumdaydılar.

Yunan takımlarıyla oynanan maçların sayısı da savaştan sonra arttı. İşgal kuvvetlerinin Yunanistan'dan ayrılmasından sonra Türkiye'ye gelen ilk Yunan takımı İstanbullu Rumların kurduğu AEK (Konstantiniye Spor Birliği) oldu. Bu ziyaretten sonra Türkiye millî takımı başta olmak üzere pek çok takım, hatta Göztepe, Aydınspor ve Beykoz gibi ulusal ölçekte olmayan kulüpler dahi Yunanistan'a turneler düzenledi. Bunun iki nedeni vardı. Birincisi; Yunanistan'a gidip gelmek, bir İngiliz takımını getirmekten çok daha ucuzdu. İkinci neden ise tamamen siyasiydi. İki ülke de NATO üyeliğine hazırlanıyordu ve bunun için karşılıklı ilişkilerin tamamen düzelmesi gerekiyordu. Devletler nezdinde çok fazla problem kalmamıştı ancak kamuoyu sempatisi de eşit derecede önemliydi. Futbol bu noktada oldukça işe yarıyordu.

Ancak bir olay bu gidişatı biraz olsun sekteye uğrattı. 15 Mayıs 1949 tarihinde Türkiye millî takımı Atina'da bir maç oynamıştı. Türkiye'nin 2-1'lik galibiyetinden sonra bazı oyuncular Yunan taraftarın sözlü tacizine uğradı. Bu olay, Türkiye'de Türk Millî Talebe Birliği tarafından protesto edildi. Protestocular "Yunanistan'la spor

1 *Akşam*, 3 Nisan 1949.

teması istemiyoruz" pankartları taşıdı.[1] Meclis'te de Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak'ın yanıtlaması isteğiyle soru önergesi verildi. Sadak bu tür olayların Türkiye takımları arasında oynanan maçlarda da olabilen sıradan olaylar olduğunu söyledi.[2] Protestolar yatışırken, bu olayın en önemli tarafı ilerleyen yıllarda, özellikle de Kıbrıs sorununun alevlendiği günlerde sahne alacak milliyetçi-muhafazakâr TMTB'nin ilk büyük eylemi olmasıydı. İşin ilginç tarafı ise eylem gününe kadar maç hakkında yayın yapan gazetelerin maçta büyük bir olay çıktığını not etmemiş olmalarıydı. Gazetelerin olayların "vahametini" bu tarz örgütlerin eylemleri yardımıyla idrak etmesi, özellikle 1955 yılından itibaren karşımıza tekrar çıkacaktı.

Bu dönemin önemli olaylarından biri de 1948'de İsrail devletinin kurulması oldu. Türkiye, Arap devletlerinin protestolarına rağmen 28 Mart 1949'da İsrail'i resmen tanıdı. Bir sonraki yıl ise Başbakan Şükrü Saracoğlu'nun takımı Fenerbahçe, İsrail'e giderek Hapoel Tel Aviv'le maç yaptı. Aynı dönemde, Beşiktaş da kalabalık bir protokol tarafından, Amerika Birleşik Devletleri'ne uğurlandı. Türkiye takımlarının CHP döneminde Amerika ve İsrail'e yaptığı "devlet icazetli" bu yolculuklar, Türkiye'nin dış politikadaki yönünün Demokrat Parti'nin iktidara gelişinden önce belirlendiğinin göstergesiydi. DP döneminde ise Batı dünyasına olan bu yönelim şahikasına varacak, futbol da bunun gerisinde kalmayacaktı.

Futbolda dış temasların diplomatik kaygılarla artıyor olması, kulüplerin de işine geliyordu. Zira hem ekonomik açıdan, hem de ulusal maçların monoton programını kırması açısından bu maçlar kulüpler için önemliydi. Bu maçlara verilen önemin net bir göstergesine 1947 yılında rastlamak mümkündür. 16 Şubat tarihinde Beşiktaş'la Fenerbahçe arasında oynanması gereken İstanbul Kupası finali, iki takımın da o sırada şehirde bulunan Macar MTK Budapeşte takımıyla maç yapmayı tercih etmesi nedeniyle oynanamamıştı. Beden Terbiyesi

1 *Akşam*, 24 Mayıs 1949.

2 *Akşam*, 31 Mayıs 1949.

Genel Müdürlüğü, bu nedenle iki takımı da hükmen yenik saymış ve o yıl kupa sahibini bulamamıştı.[1] Bu aynı zamanda İstanbul Kupası organizasyonunun sonu oldu.

Demokrat Parti yılları...

1950'li yıllarda hüküm süren Demokrat Parti iktidarı, Türkiye'nin Batıya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne olan yakınlığının hızla arttığı bir dönem oldu. Bu yeni dönem, futbolu da fazlasıyla etkiledi. 1950 Martında Türkiye'ye ilk kez bir İsrail takımı, Hapoel Tel Aviv geldi. Birkaç ay sonra ise bir önceki yıl İsrail'le savaş baltalarını gömen Lübnan'ın şampiyonu Racing Türkiye'yi ziyaret etti. Bu ziyaret, ilk sportif temastı.

Lübnan takımının Türkiye'ye gelişi, sık sık oynanan uluslararası maçların da eleştirilmeye başlanmasına neden olmuştu. Haziran ayındaki maçlar, son derece yoğun bir futbol sezonunun bitiminde oynanmıştı. Bu maçlardan, rakibin zayıflığından dolayı fazla bir hasılat da elde edilememişti.[2] Lübnan takımıyla oynanan maçların sportif ya da ekonomik bir amaç taşımadığı ve tamamen diplomatik bir hamle olduğu çok açıktı.

1950'nin bir diğer enteresan olayı ise iki Arnavut futbolcunun Türkiye'ye iltica etmesi oldu. Bahri Kavaya ve Süleyman Vafi adlı futbolcular Köstence'ye giden *Babet* isimli Sovyet botundan Arnavutköy açıklarında atlayarak kıyıya yüzmüşlerdi. Bu iki oyuncu kısa bir süre Fenerbahçe forması giydiler. Türkiye'nin Doğu Bloku'ndan gelen bu iki sporcuya mülteci statüsü vermesinin de tabii politik bir anlamı vardı.

Eski dost Sovyetler'den kopuşun bir diğer örneği de Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'yle kurulan ilişkilerdi. 26 Aralık 1950'de Saraybosna takımının Türkiye'ye gelmesiyle başlayan spor temaslarının Josip Broz Tito'nun Sovyetler'e tamamen sırtını dönmesinden ve yeni bir sosyalizm deneyi olan "öz yönetim" (*samoupravl-*

1 *Akşam*, 22 Şubat 1947.

2 *Akşam*, 2 Haziran 1950.

janje) prensiplerini açıklamasının hemen ardından gelmesi önemliydi. Yugoslavya Batıyla ilişki kurarken ilk muhataplarından biri Türkiye olmuştu.

Diğer taraftan, diplomatik trendler kadar futbolun kendi trendleri de Türkiye'de rahatlıkla hissediliyordu. Brezilya, Uruguay ve Arjantin gibi güçlü futbol ülkelerinin takımları Avrupa turnelerine Türkiye'yi de dahil etmişti. Özellikle Arjantin'in Lanus takımının ziyareti büyük etki yaptı. Arjantin lideri Juan Peron'un "Evita" lakaplı eşi Eva Peron bu yıllarda ölüm döşeğindeydi ve onun hastalığı bu ziyarete damgasını vurmuştu. 8 Aralık 1951'de Evita için Şişli camisinde mevlüt okutuldu.[1] Ocak 1952'de Türkiye'ye gelen Lanus'un oynadığı son maç ise Eva Peron Kupası olarak ilân edildi. Fenerbahçe, Lanus'la bu ziyaret sırasında iki kez oynadı. İlk maça sarı-lacivertliler Arjantin bayrağıyla çıkarken[2], ikinci maçta rakibini yenerek gümüş kupanın sahibi oldu.[3] Lanus, Beşiktaş ve Galatasaray'la da maç yaptı.

Yunanistan'la şimdilik can-ciğer

Yunanistan'daki iç savaşın sağcılar lehine sonuçlanması ve Türkiye'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi iki ülkeyi aynı siyasal yönelimin içine sokmuştu. Bu süreç içinde eski sorunlar tamamen unutulmuş ve iki ülkeyi birleştiren ortak ilke, "komünizm tehlikesine karşı mücadele" olarak belirlenmişti. Kıbrıs sorunu bu dönemi sonlandırıncaya kadar, spor temasları da yüksek frekanslı olarak devam etti. 1951'de Fenerbahçe ve Galatasaray atletizm takımları Yunanistan'a giderken, AEK futbol takımı İstanbul'a geldi. Bu temasları Beykozspor'un Selanik turu, Ethnikos, Apollon ve Panathinaikos'un İstanbul ziyaretleri takip etti. Fenerbahçe Atina'yı ziyaret ederken AEK ve Olimpiyakos 1953'te yine İstanbul'a geldi. Türkiye'ye gelen Yunan takımları, şehirde kalan İstanbul Rumlarının takımı Beyoğluspor'la da maç yapıyorlardı.

1 *Hürriyet*, 26 Ocak 2007.

2 *Akşam*, 27 Ocak 1952.

3 *Akşam*, 28 Ocak 1952.

Yabancı takımlarla yapılan maçların sayısının artması 1953-54 sezonunda yeni kurulan profesyonel İstanbul Ligi'nin tamamlanamamasına neden oldu. Fenerbahçe ve Galatasaray, federasyonun kalan maçları yazın oynama önerisini kabul etmeyip şampiyonluğu Beşiktaş'a devrettiler.[1] Bu sezonun, Brezilya takımlarının Türkiye'de en çok maç yaptığı sezon olduğunu unutmamak gerekir. Kulüpler, büyük ihtimalle profesyonel transfer sezonu için gelirlerini arttırmak istemiş ve yüksek hasılat getiren Brezilya maçlarını lige tercih etmişlerdi. Yarım kalan lig, bir sonraki sezonda uluslararası maçların sayısının azaltılmasına neden oldu ve yalnızca "güçlü ülkelerin" takımlarıyla yapılan maçlara izin verildi. Zaten 6-7 Eylül 1955 olaylarıyla beraber Yunanistan'la olan spor temasları da süresiz olarak durdurulacaktı.

1955 sonrasında Türkiye'nin uluslararası futbol temasları daha ziyade Macaristan ve Yugoslavya takımlarıyla oldu. Bunun temel nedenlerinden biri, takımların pek çoğunun bu ülkelerden teknik direktörler tarafından çalıştırılıyor olmasıydı. UEFA'nın kurulması ve Avrupa futbolunu tek çatı altında toplaması da farklı ülkelerden takımların uluslararası turnelerini azaltmıştı. Avrupa çapında kulüplerarası bir turnuvanın başlamasıyla beraber turne dönemi tamamen sona erdi. Türkiye de bu kupaya 1958-59 sezonundan itibaren katılmaya başladı.

İlk DP döneminin sonuçları...

Futbolun sürekli yükselen popülaritesi ve gizli profesyonellik futbolu kısa sürede bir iş alanı hâline getirdi. Kulüpler durmadan uluslararası maç organize ederek, gelirlerini arttırmaya çalıştılar. 1941'den itibaren transfer ücretlerinin ve maaşların resmî olarak yasaklanmış olması, bazı kulüplerin oyuncuları kadrolarına katmak için farklı yöntemler geliştirmesini de doğurdu. Bazı yöneticiler oyunculara iyi maaşlı işler ya da askerliklerini İstanbul'da yapmayı vaat ediyorlardı. Adalet Tekstil firmasının sahibi Süreyya İlmen ve aynı adlı takımı bu tarz teklifler konusunda meşhurdu. Takıma büyük takımlardan gelen oyunculara fabrikada müdürlük veriliyordu.

1 *Akşam*, 4 Ağustos 1954.

Denetimli ve yasal profesyonelliğin gelişi artık an meselesiydi. 21 Eylül 1951 tarihinde, TFF, kulüplerin kademeli olarak profesyonelliğe geçişiyle ilgili bir talimatname yayımladı. Yeni kurallara göre kulüpler amatör kalacak ancak isterlerse profesyonel takım kurabileceklerdi. Futbolculara ödenebilecek ücretlerin üst ve alt sınırlarını da belirleyen bu talimatname, günümüzdeki amatör dernek/kulüp-profesyonel şirket ikiliğinin de temellerini atıyordu.[1]

1950'lerin ikinci yarısı futbolda "ikinci Türk milliyetçiliği dalgası"na sahne oldu. Dış politika açısından, Cumhuriyetin ilk otuz yılı oldukça barışçıl sayılabilirdi. Eski düşmanlarla ihtilaftan kaçınılmış, diplomatik ilişkilere öncelik verilmişti. Herhangi bir revizyonizm denemesinden Türkiye'nin kazanabileceği hiçbir şey olmadığı ancak kaybedecek çok şeyi olduğu düşünüldüğünde bu normaldi. Almanya etkisinin en baskın olduğu yıllarda bile Türkiye revizyonizme kaymadı. Bu politika, halk nezdinde de, futbol alanında da etkisini gösterdi. Birkaç küçük olay dışında Yunanistan ya da Britanya gibi Türkiye'nin geçmişte savaştığı ülkelerden gelen takımlarla hiçbir sorun yaşanmadı. Konuk sporcular genelde misafirperverce karşılanırken, işin sportif tarafı ön plandaydı.

Bu barışçıl ortam, 1950'lerin ikinci yarısında Kıbrıs sorununun gündeme gelmesiyle bozuldu. 1955 öncesinde Kıbrıslı Türklerle Kıbrıslı Rumlar arasındaki etnik gerilim, Türkiye'nin çok ilgilendiği bir mesele değildi. Örneğin, 1952'de Kıbrıslı Türk bir heyetin Türkiye ziyaretinde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü heyetin taleplerini "Şimdi Yunan dostluğu vardır. Dostluklar zarurîdir. Fakat sizinle alakamızı kesmeyeceğiz."[2] diyerek reddediyordu. 1954 itibarıyla Türkiye için Kıbrıs sorunu "Yunanistan ve Britanya arasındaki bir mesele", adayı Yunanistan'a katmayı hedefleyen Enosis içinse "komünistlerin Türkiye'yi Yunanistan'a düşürmek için kullandığı bir oyun"du[3].

---

1 *Milliyet*, 23 Eylül 1951.

2 Niyazi Kızılyürek, "Birinci Cumhuriyet'ten Yeni Kıbrıs'a", *Kıbrıs: Dün ve Bugün,* haz. Masis Kürkçügil (İstanbul: İthaki, 2003), s. 20.

3 *Milliyet*, 22 Ağustos 1954.

1955 yazında, Kıbrıs'taki yerleşik Türk milliyetçileri, Türkiye'deki Özel Harp Dairesi ve gizli servis tarafından desteklenen Kıbrıs Türktür Cemiyeti adlı derneğin faaliyetleriyle Kıbrıs sorunu Türkiye için ölüm-kalım meselesi hâline getirildi. Demokrat Parti hükûmeti 'Kıbrıs Türktür'ü Britanya, Yunanistan ve Türkiye arasında gerçekleşen Londra görüşmeleri için bir koz olarak kullanmayı planlıyordu. Ancak sağ basının 'Kıbrıs Türktür'ün eylemleriyle eş zamanlı olarak yaptığı manipülasyonun da neticesiyle 6-7 Eylül'de işler çığırından çıktı ve Londra'yı etkilemesi hedeflenen büyük gösteri, Türkiye'deki gayrimüslimlere karşı büyük bir barbarlık gösterisine dönüştü. Her ne kadar Rum azınlığın Yunanistan'a toplu göçü Fener Rum Patrikhanesi tarafından engellendiyse de, bu olay özellikle İstanbul ve İzmir gibi kozmopolit şehirlerde sosyal hayatı kalıcı olarak değiştirdi.

1955'in siyasal iklimi, sosyal hayatı etkilediği gibi futbolu da etkiledi. Daha önce hiç ilgi gösterilmeyen Kıbrıs futbolu bir anda bir ilgi nesnesi olarak spor gündemine girdi. Haziran 1955'te çok toplumlu Kıbrıs Ligi'nin tek Kıbrıslı Türk şampiyonu Çetinkaya "Kıbrıs'ın spor işlerini çözmek üzere" İstanbul'a geldi.[1] Çetinkaya aynı hafta, Kıbrıs sorununun milliyetçi bir tonla gündeme oturtulmasında pay sahibi olan TMTB aracılığıyla İstanbul Üniversitesi futbol takımını Kıbrıs'a davet etti.[2] Takip eden beş yılda Yunan takımlarıyla yapılan alışılagelmiş maçlar takvimden tamamen silinirken, yerini bu maçlar almaya başladı.

Kıbrıs sorunu ve gerilen Türkiye-Yunanistan ilişkileri, Türkiye'deki Rum azınlığın hayatını sonraki on yıl boyunca olumsuz etkiledi. İstanbul Rumlarının takımı Beyoğluspor'un Birinci Lig'den küme düştüğü ve tüm zamanların en önemli millî futbolcularından Lefter'in apar topar futbolu bıraktığı yılın, Türkiye'de yerleşik Yunanistan vatandaşlarının ülkeyi terk etmek zorunda kaldığı 1964 olması tesadüf değildi[3]. 1964 sınırdışıları yalnızca Yunanistan vatandaşları-

1 *Milliyet*, 14 Haziran 1955.

2 *Milliyet*, 22 Haziran 1955.

3 Lefter Küçükandonyadis, doğma büyüme Türkiyeli olmasına ve Türkiye millî takım formasıyla sayısız başarıya imza atmasına rağmen, Kadıköy'deki heykeline çakılan plakette kendisinden bir yabancı oyuncuymuşçasına bahsedilmektedir; "Futbolu bıraktıktan sonra da ülkemizi terk etmeyen Lefter..."

nı kapsıyordu, ancak onlarla evli yüzlerce Türkiye vatandaşı Rum da ailelerini parçalamamak için gitmek durumunda kalıyordu. Bu 1923 Mübadelesi'nden beri yaşanan en büyük zorunlu göçtü. Giden ailelerle beraber, Türkiye'deki azınlık kültürü ve azınlık spor kulüpleri de büyük oranda tarihe karıştı.

Altmışlı yıllar: Futbol ülke sathına yayılıyor

Politik gelişmelerin kurbanı olan azınlık kulüpleri ve profesyonelliğe ayak uyduramayan semt kulüpleri, alt liglere doğru düşüşe geçerken, futbolun ulusallaşması için de gerekli zemin sağlanmıştı. Gidenlerin yerini taşra kulüpleri alırken, bu kulüpleri organize etmek bizzat devletin görevi olacaktı.

Ulusal Lig 1959'da start aldığında, tamamen üç büyük şehrin kulüplerinden oluşuyordu. 1963-64 sezonunda İkinci Lig açılıncaya kadar profesyonel futbolun taşraya yayılması pek mümkün olmadı. İkinci kümenin ilk yıllarında katılımcılar ağırlıklı olarak büyük şehirlerin eski Birinci Lig takımlarıydı. Ancak özellikle Orhan Şeref Apak'ın TFF başkanlığı döneminde kurulan profesyonel şehir kulüpleri zamanla bu ligde hâkimiyeti ele geçirdiler.

İkinci Lig'in ilk sezonunda mücadele eden 13 takımın 10'u üç büyük şehirden geliyordu,[1] 1965-66 sezonunda ise Anadolu takımlarının sayısı 9'a çıkmıştı. İkinci Lig'in beşinci sezonunda ise ligdeki takım sayısı 36'ya çıkarken üç büyük ilden gelenlerin sayısı 11'de kalmıştı. 2012-13 sezonu itibarıyla Türkiye Süper Ligi'nde oynayan İstanbul-Ankara-İzmir dışındaki şehirlerden gelen 12 takımın 10'u da (Kayserispor ve Mersin İdman Yurdu hariç) bu dönemde kurulmuştu. Spor yöneticileri şehirlerdeki amatör kulüpleri tek bir profesyonel kulüp çatısında birleştirirken, taşrada birikmeye başlayan sermaye ve yükselen Anadolu burjuvazisi bu kulüplerin hamisi konumuna geliyordu. Bu kulüplerin üst düzey profesyonel futbola girişi, kulüp profillerini de tamamen değiştirdi. Uzun yıllar küçük ama sadık bir

1 Adana Demirspor (Adana), Bursaspor (Bursa) ve Çukurova İdman Yurdu (Mersin) 1963-64 sezonunda İkinci Lig'de olan yegâne taşra temsilcileriydi.

taraftar kitlesine sahip semt kulüplerinin var olabildiği elit futbolda artık profesyonelliği popülerliği sayesinde kaldırabilmiş büyük kulüpler ve burjuvazi-devlet iş birliğiyle yoktan var edilen taşra kulüpleri barınabiliyordu. Bir şekilde sermaye devşiremeyen kulübün artık futbolda yeri yoktu. Taraftarlık algısı da bunun üzerinden şekillenmeye başlamıştı.

İstanbul'un büyük kulüpleri bu değişim dalgasını "hasarsız" atlattılar. "Hasarsızlığın" en önemli faktörlerden biri "her dönemin siyasal trendlerine başarıyla uyum" gösterebilmiş olmalarıydı. Fenerbahçe ve Beşiktaş, tek parti döneminin ikinci yarısında CHP'ye yakınlık göstermiş, bu parti iktidarı DP'ye kaptırır kaptırmaz bu partinin önde gelen milletvekilleri Osman Kavrakoğlu ve Nuri Togay'ı başkanlığa seçmişlerdi. Galatasaray, devlet bürokrasisindeki sağlam bağlantıları sayesinde bu ilişkiyi biraz daha mesafeli tutabilmiş, ancak DP'den istifa eden Suphi Batur'a kulüp başkanlığından ayrılmasını öğütlemeyi ihmal etmemişlerdi. Üç büyük kulüp arasında DP'ye en yakın olan ise Fenerbahçe'ydi. Zira kulübe hâkim olan zengin iş adamlarıyla bu partinin vizyonu tamamen uyuşuyordu.

Fenerbahçe yönetim kurulu üyelerinin DP'yle olan sıkı ilişkisi Fenerbahçe Stadyumu'nun sahipliğinin kulübe geçmesi gibi konularda büyük avantaj sağlarken, 1960 darbesiyle beraber sıkıntılı bir hal alacaktı. Özellikle Gençlerbirliği ile oynanan tartışmalı bir maçtan sonra, yönetimdeki subaylar tepkilerini açıktan belirtmiş, hatta Fenerbahçe'nin "uygulanacak ceza yöntemleriyle mutlaka yıkılacağı" bile askerî çevrelerce "ifade edilmişti".[1] Ancak kulübün o zamanki genel sekreteri Faruk Ilgaz'ın Balkan Kupası'nın düzenlenmesindeki büyük rolü ve FB kulübünün yüksek rütbeli askerler arasında da taraftarlarının olması nedeniyle bunun önüne geçtiği tahmin edilebilir. Özellikle Balkan Kupası, Faruk Ilgaz'ın komşu ülkelerdeki iş bağlantılarını kullanarak organize ettiği bir kupa olarak o yıllarda Türkiye futbolunda büyük ilgi görmüş, Yunanistan'la tekrar sportif ilişki kurulmasına da vesile olmuştu. DP geleneğinden gelen ve daha sonra

1 *Cumhuriyet*, 9 Şubat 1989.

Adalet Partisi il başkanlığı da yapan Faruk Ilgaz, daha sonra uzun yıllar Fenerbahçe'nin başında kaldı.

1950'lerin ve 60'ların futbolu, bu yılların politik olaylarına oldukça bağımlıydı. Profesyonelliğe geçiş, parasal anlamda güçlü olmayan küçük kulüplerin ortadan kayboluşu Demokrat Parti'nin ekonomi politikalarıyla örtüşüyordu. Bu devrin hâkim milliyetçi muhafazakârlığı ise azınlık kulüplerinin yok olması ve futbolun tamamen Türkleştirilmesiyle kendini göstermişti. 1960 darbesiyle tarihe karışan Demokrat Parti'nin mirası olan Anadolu burjuvazisi ise taşra futbol kulüplerinin yükselişinde en büyük rolü oynamıştı. Bu trend, küresel petrol krizinin ve Kıbrıs müdahalesinin getirdiği uluslararası izolasyonun ülkeyi ekonomik açıdan sarstığı 1970'lere kadar devam etti.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

1970'LERDEN İTİBAREN İNGİLTERE

İngiltere'de futbol dünyasını etkileyen siyasi olaylar

1970'ler, ülkenin iç sorunları, uluslararası sorunlar ve küresel siyasi iklimin etkileri düşünüldüğünde Britanya tarihinde önemli bir yer tutar. Bu yıllar Kuzey İrlanda'da, Kraliyet yanlısı Protestanlarla Cumhuriyetçi Katolikler arasındaki çatışmaların yeni ve kanlı bir safhaya geçtiği, Britanya siyasi hayatında kritik kırılma noktalarının yaşandığı, ülkenin uluslararası alanda aldığı pozisyonun ve toplumsal yaşamın da değişimler geçirdiği yıllardır. 1970'lerde Britanya toplum hayatında başlayan değişimler, futbolun da başı çektiği pek çok farklı alanda gözlemlenebilir. Dolayısıyla, Britanya futbolunda bu yıllardan itibaren yaşanacak değişimleri anlayabilmek için 1970'lerde ülkenin yaşadığı koşulları iyi değerlendirmek gerekir.

Kuzey İrlanda yeniden alevleniyor

İrlanda sorunu ya da yakın zamanda Kuzey İrlanda parlamentosunun tanıdığı ismiyle "sıkıntılar",[1] bu sancılı dönemin başlangıcını oluşturur. Kraliyet yanlılarıyla Cumhuriyetçiler arasındaki ihtilafın başlangıcı, hiç kuşkusuz Britanyalı yerleşimcilerin İrlanda'ya göç ettiği 16. yüzyıla kadar götürülebilir. Ancak 1970'li yıllar, ihtilafın ulaştığı yoğunluk ve sertlik bakımından ayrıca incelenmeyi hak etmektedir.

1 BBC News Web Sitesi, 18 Şubat 2008. *"Troubles 'Not war' Motion Passed"*. http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/northern_ireland/7249681.stm (erişim: 09 Aralık 2009)

İrlanda sorunu genelde bir kimlik çatışması olarak algılanır. Ancak bunu kimliklerden ziyade taleplerin çatışması olarak okumak daha doğru olur. Britanya'nın Kuzey İrlanda'daki yönetimini savunan Protestanlarla, İrlanda Cumhuriyeti'yle birleşerek adayı tek bir ülke hâline getirmek isteyen Katoliklerin talepleri arasında bir orta yol bulmak, iki tarafın da başka bir ülkeyle birleşmek istemesi nedeniyle çok zordur. Ancak yine de bu taleplerin keskinliğinin arkasında da yine bir kimlik meselesi yattığını görmezden gelmemek gerekir. Marc Mulholland, iki tarafın yaşadığı krizin üstün gelen tarafın diğerini yok etmesi korkusundan kaynaklandığını söylüyor.[1] Bir diğer deyişle, kimlikler iki tarafın komünite olarak varlığını koruyabilmek için canını verebileceği kadar önemli bir hale gelmişti.

İrlanda sorunundaki kanlı dönemin başlangıcı aslında 1970'lerden biraz daha öncesine denk geliyor. 1916'da Ulster'daki Cumhuriyetçilerin başlattığı Paskalya Ayaklanması'nın ellinci yıl dönümü, Sinn Fein'in kuruluşuna ve İrlanda Cumhuriyeti'nin ilan edilmesine yol açmış, Kuzey'deki kutuplaşmayı da şahikasına erdirmişti. Aynı yıl Ulster'da, Kraliyetçilerin paramiliter örgütü Gönüllüler Gücü (UVF) kuruldu. Bu örgütün temel amacı, milliyetçi Katoliklerin insan hakları üzerinden yürüttüğü siyaseti, dini sekterliği arttırarak mezhepsel boyuta çekmekti.[2] İhtilaf, mezhep merkezli olduğu sürece Britanya'nın müdahale ihtimali her zaman mümkün olacak, ayrıca Protestanlar da kendilerini bir azınlık olarak meşrulaştırabilecekti. İrlanda milliyetçiliğinin sekterlik karşıtı bir insan hakları hareketine dönüşmüş olması, sayıca da az olan Protestanların mücadelesini temelsiz kılıyordu. UVF'nin insan hakları gösterilerine düzenlediği sistematik saldırılar, sonunda İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun (IRA) ve 1969'da da Geçici IRA'nın kuruluşuna neden oldu. UVF'nin provokasyonları meseleyi tekrar mezhepsel zemine çekmişti.[3]

---

1 Marc Mulholland, *The Longest War: Northern Ireland's Troubled History* (New York: Oxford University Press, 2002), s.vi.

2 Mulholland, a.g.e., s. 67-68.

3 Mulholland, a.g.e., s. 70

THE UNITED IRISHMAN

AN t-EIREANNACH AONTAITHE
Mean Fomhair (September) 1969. Iml.XXIII. Uimhir 9. Luach 9d. (US and Canada 25c.)

BLAME BRITAIN

"I can't solve your problems" . . . "The Border is not an issue". Nobody should be taken in by Mr. Callaghan's Pontius Pilate act in Belfast.

People should not forget that Partition was imposed by Britain and that the fifty years persecution of the minority in the North is the direct result of British interference in Irish affairs.

Mr. Callaghan was merely noting the decision of the British Empire in the present crisis. That decision is that it is cheaper for British Imperialism to keep on propping up the Unionist Ascendancy in the North than to take on the task of coercing the majority into giving civil rights to the nationalist minority. And the Unionists will be in a majority as long as the border exists.

Fifty years of bigotry, discrimination in jobs and houses, gerrymandering, B-Specials, R.U.C. and British troops is to be extended for a further unknown period. Not by Stormont — but by Britain who last year invested another £130 million in partition to create artificial differences between Irishmen and who is presently supporting her rule in the North by 6,000 soldiers. By Britain who set up the B-Specials before Stormont came into existence. If Mr. Callaghan cannot solve our problems, he can certainly make them!

Wilson, Callaghan and Co. will only coerce the Unionists on one condition. That they can re-integrate the 26 Counties into the "UNITED KINGDOM" as a result. Such an aim by Britain is not as far-fetched as it appears. It would rid them of the embarrassment of a Unionism that has outlived its use to Imperialism and substantially restore the pre-1916 position.

The Dublin Government's economic policies have already led to a sell-out of economic independence to Britain. A "federal" solution that Jack Lynch could publicise as a step towards the Republic but which, in fact, would lead the South back into the Empire, would seem to be the long-term diplomatic aim of Britain. It would be a solution built on Fianna Fail's Free Trade Agreement and Common Market policies.

The Republican Movement's long-term solution is a 32 County general election under P.R. The short-term aim is to gain a revision of the Government of Ireland Act in the Irish interest. These aims in relation to the situation in the North are outlined in detail on the RESISTANCE page inside and in the lead editorial on page 12.

In the South the aim must be to keep the pressure on the 26 County Government to take a hard line with Westminster and to prosecute the issue to the utmost at the U.N. Another aim must be to point out to the public the contradiction Fianna Fail now finds itself caught up in between its imperialistic economic policies and its anti-imperialistic sabre-rattling on the issue of Partition: to point out the need for a complete re-orientation of the nation's economic policies if ever a real challenge British rule in Ireland is to become a reality.

Towards this end meetings, demonstrations and the collection of funds to help active resistance within the North to British rule, are all necessary.

Joining the Republican Movement is the most effective help members of the public can give.

Unlike Jack Lynch, the Republican Movement refuses to turn its back on history and reality. It refuses to rule our force as a solution. As Zambia pointed out at the U.N., British troops were never used to give freedom but to suppress it. British troops were not sent to Rhodesia, but were sent to the Six Counties. From Wolfe Tone, to Connolly and Pearse and the men of '57 force was a means to an end.

A tyranny that is maintained by force can ultimately be only overthrown by force.

"Blame Britain" (Britanya'yı suçla).
1970'lere girilirken İrlanda sorunu giderek derinleşiyordu.

UVF, IRA'yı mezhep savaşına angaje etmeyi başardıktan sonra, Britanya'nın Kuzey İrlanda'daki polis gücü Kraliyet Ulster Polisi (RUC) ile iş birliği yapmaya başladı ve RUC'u pek çok olayda IRA'nın karşısına sürdü. Ağustos 1969'da IRA-RUC gerginliği öyle bir hâle geldi ki, Bogside'daki üç günlük ayaklanmayla beraber Kuzey İrlanda hükûmeti Britanya ordusunu müdahaleye çağırdı. Bu sırada, IRA da Geçici IRA ve Resmî IRA olarak ikiye bölünmüştü. Geçici IRA, Kraliyet yanlılarının yol açtığı şiddet olayları karşısında daha agresif bir tavır alırken, özellikle 1971'de Britanya ordusunun silahsız 13 sivili öldürdüğü Kanlı Pazar olayının ardından milliyetçi kitlelerin desteğini kazanmayı başarıyordu. Artan şiddet olayları, Kuzey İrlanda'nın kendi içinden yönetildiği sistemi de devre dışı bırakıyor, bölge doğrudan Londra yönetimine bağlanıyordu. 1973'te Britanya hükûmeti Sunningdale Antlaşması'yla Kuzey İrlanda'ya kendi yönetimini vermeyi tekrar deneyecekti. Bu antlaşma, iki mezhebin de temsil edildiği bir güç paylaşımı sistemi öneriyordu.[1] Ancak Protestanlar bu sistemin bölgenin İrlanda'ya bağlanmasına yol açacağını düşündü ve güç paylaşımından çekildi. Sunningdale deneyiminin iflasıyla beraber meydan tekrar şiddete kalmıştı.

Sunningdale Antlaşması'nın Kuzey İrlandalı kraliyetçilerde yarattığı memnuniyetsizlik Britanya siyasetini de etkiledi. 1974 seçimlerinde, Başbakan Edward Heath'in Muhafazakâr Partisi, eski Başbakan Harold Wilson'ın İşçi Partisinden daha fazla oy almasına rağmen milletvekili sayısında kaybetmesinin temel nedeni Birleşik Ulster Kraliyetçileri milletvekillerinin desteğini yitirmiş olmasıydı.[2] Tabii ki 1973 Küresel Petrol Krizi ve bunun sonucunda Britanya'nın içine batmakta olduğu ekonomik bunalım bu sonuçta temel faktörlerdi, ancak ucu ucuna oy hesabı yapılan bir ortamda İrlanda sorununun yarattığı tablo iktidarın el değiştirmesine neden olmuştu.

1 Mullholand, a.g.e., s. 116.

2 *The Times*, 15 Mart 1974.

İşçi Partisi'nin "Hoşnutsuzluk Kışı"

İşçi Partisi'nin kendisinin bile beklemediği şekilde iktidarı ele geçirmesi aslında partiyi zor duruma sokmuştu. Yeni hükûmet 1973 krizinin yarattığı ekonomik iklimi ve 1975'te enflasyonun %26.9'luk rekoru kırmasını göğüslemek durumunda kaldı.[1] 16 Mart 1976'da Başbakan Wilson'ın kamu tasarrufları tartışılırken aniden istifasını vermesi partiyi daha da güç duruma soktu.[2] Wilson'ın ardından gelen James Callaghan, Mart 1977'de bir güvensizlik oylamasıyla karşı karşıya kalırken, kendi partisinin milletvekillerinin bir kısmının desteğini de İskoçya ve Galler'e ayrı yönetim veren yasalar yüzünden kaybetmişti.[3] Callaghan, görevde kalabilmek için liberallerle ittifak yapmak durumunda kaldı. Buna karşın, hükûmet yine de Eylül 1978 itibarıyla enflasyonu %7.7'ye indirmeyi başarmıştı.[4] Kamuoyu[5] ve hatta Muhafazakârlar[6] İşçi Partisi'nin bu olumlu havayı kullanarak erken seçime gitmesini ve yeniden çoğunluğu elde etmesini bekliyorlardı. Ancak Callaghan erken seçime gitmeyerek hükûmetin süresini doldurmak istedi. Bunun sonucunda azınlık hükûmeti Muhafazakârların başlattığı bir kampanyayla karşı karşıya kaldı.[7] Bu kampanya, bir de sendikaların hükûmetin 1978-79 dönemi için önerdiği yüzde 5'lik zammı kabul etmemesiyle patlak veren grev dalgasıyla birleşince, tarihte "Hoşnutsuzluk Kışı" olarak anılacak Aralık 1978 ile Ocak 1979 arasındaki iki aylık dönem başladı.

"Hoşnutsuzluk Kışı" temelde ulaşım ve kamu işçilerinin yüzde beşlik zamma karşı başlattığı grevlerden oluşuyordu. Ancak siyasi alan-

---

1 Jim O'Donoghue vd., "Consumer Price Inflation: 1947 to 2004", *Economic Trends*, no.626 (Londra: Office for National Statistics 2006), s. 38-54.

2 *The Times*, 17 Mart 1976.

3 *The Times*, 23 Şubat 1977.

4 Jim O'Donoghue, "Harmonised index of consumer prices: historical estimates", *Economic Trends*, no. 541 (Londra: Office for National Statistics 1998), s. 53.

5 *The Times*, 4 Eylül 1978.

6 *The Times*, 5 Eylül 1978.

7 *The Times*, 8 Eylül 1978.

da etkiyi yapan bu grevlerden çok, grevlerin kamuoyunda algılanış biçimi oldu. Bu dönemde muhalefet ve ona yakın sağcı medya, İşçi Partisi hükûmetini halkın sorunlarına tamamen yabancı ve durumu algılamaktan aciz bir şekilde resmetti. Tabloid The Sun gazetesinin 11 Ocak 1979 tarihli meşhur "Kriz mi? Ne krizi?" manşeti yaşanan dezenformasyon dalgasının en net örneğiydi. Başbakan Jim Callaghan'ın "Dünyadaki diğer insanların yükselen bir kaos olduğuna inandığını düşünmüyorum"[1] şeklindeki açıklaması manşete bu şekilde çekilmiş, "Kriz mi? Ne krizi?" ifadesinin ise bu açıklama yapılmadan üç gün öncesinden bir başka sağcı gazete Daily Mail tarafından uydurulduğu ortaya çıkmıştı.[2] Dahası Daily Mirror ve Daily Mail grevleri abarttıkça abartıyor, özellikle hastane ve mezarlıklarda insan sağlığını aniden tehdit edecek bir durum olduğunu iddia ediyorlardı.[3]

Hoşnutsuzluk Kışı, hükûmetin 28 Mart 1979'da bir kez daha güvensizlik oylamasıyla karşı karşıya kalmasına neden oldu. Bu kez oylamadan güvensizlik çıkmış, erken seçim kararı alınmıştı. Kasım 1978 itibarıyla kamuoyu yoklamalarında İşçi Partisi'nin yüzde 5 gerisinde gözüken Muhafazakârlar,[4] iki ayda yaşananlardan müthiş kârlı çıkmış ve son seçimlere kıyasla oylarını yüzde 8, milletvekili sayısını 62 arttırarak iktidara gelmişti. Margaret Thatcher, ülkenin ilk kadın başbakanı olurken, partisi uzun yıllardır aradığı güçlü iktidara kavuşmuştu.

Demir Leydi dönemi...

Thatcher'ın ilk döneminde Britanya'nın ekonomik ve sosyal politikaları çok keskin bir değişim geçirdi. Temmuz 1979'da hükûmet gelir vergisini kısmış ve kısa bir süre sonra Türkiye'de de uygulanacak olan Katma Değer Vergisini yükseltmişti. Bu 1979'un ikinci yarısıyla 1980'in ilk yarısında enflasyonun hızlı ama kısa bir yükseliş

1 BBC News World Edition Web Sitesi. 12 September 2000. *"Crisis? What Crisis?"*, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/921524.stm (erişim: 10 Aralık 2009)

2 James Thomas, "'Bound in by History': The Winter of Discontent in British politics, 1979-2004", *Media Culture Society* 29, (2007), s. 269.

3 James Thomas, a.g.e., s. 270-271.

4 *The Times*, 2 Kasım 1978.

yaşamasına neden oldu.[1] Ancak Britanya'yı asıl krize iten işsizlikti. Thatcher'ın 1979-1983 arasındaki ilk döneminde işsiz insan sayısı iki katına fırlamış ve üç milyon kişiyi bulmuştu.[2] İşsizliğin kamuoyunda yarattığı hoşnutsuzluk, hükûmetin planladığı pazar reformlarını uygulamaya koymasının önünü kesiyordu.

Her ne kadar Thatcher'ın ilk dönemindeki ekonomik ve sosyal veriler, daha önceki İşçi Partisi hükûmetlerininkinden çok daha kötü de olsa, uluslararası konjonktür Demir Leydi'nin imdadına yetişecekti. 2 Nisan 1982'de Arjantin'deki cunta Britanya'yla Arjantin arasında on yıllardır ihtilaf konusu olan Falkland Adaları'nı işgal etti. Buna karşılık Britanya bir donanma hareketi düzenledi ve Haziranda adaları geri aldı. Falkland Savaşı sırasında halkın harekâta desteği yüzde 80'e çıkmış[3] ve kamuoyu yoklamaları Muhafazakârların olası bir seçimde rahat bir galibiyet alacağını göstermeye başlamıştı.[4] Haziran 1983 seçimleri Muhafazakârlara %43.9'luk bir oy oranı ve ikinci hükûmet dönemini getirdi. 1981'de Kuzey İrlanda'daki Cumhuriyetçilerin başlattığı açlık grevleri ve yıkıcı işsizlik oranı, milliyetçiliğin rüzgârıyla yelkenlerini şişiren Thatcher'ın ikinci dönemine engel olamamıştı.

Thatcher işçi sınıfına karşı...

İkinci dönemde Thatcher, Hoşnutsuzluk Kışı zamanında istemeden de olsa onu iktidara taşıyan sendikaları hedef aldı. Plan, sendikaların organizasyon gücünü baltalamak ve siyasi güçlerini azaltmaktı. 1984 Sendikalar Yasası'yla gerçekleştirilen sendika reformu, sendikaların siyasi fon oluşturmasını gizli oylamaya bağlamıştı.[5] Bu düzenleme yeni kurulan ve üyelerinin üçte biri sendika üyesi olan

1 Jim O'Donoghue, "Harmonised index of consumer prices: historical estimates", s. 53.

2 Labour Force Surveys 1979-1991: Regrossed Figures for Economic Activity (Londra: Office for National Statistics, 1991)

3 *The Times*, 28 Nisan 1982.

4 *The Times*, 25 Mayıs 1982.

5 Mairi Steele, Kenneth Miller ve John Gennard, "The Trade Union Act, 1984: Political Fund Ballots", *British Journal of Industrial Relations* 24, no. 3, (1986), s. 444.

Sosyal Demokrat Parti tarafından da destekleniyordu.[1] Bu durumda, 1983 seçimleri öncesi sendikaların İşçi Partisi'ne verdiği maddi ve siyasi desteğin (büyük sendikaların yöneticileri sendika üyelerine İşçi Partisi'ni işaret etmişti) payı büyüktü.[2]

1979 yılından Sun gazetesinde çıkmış bir karikatür: "Bu bir karnaval mı, futbol maçı mı, cezaevi ayaklanması mı yoksa Leyland Grevi mi bilemiyorum hayatım."

Yasa, aynı zamanda sendikalara grev gibi eylemlere karar alabilmek için posta yoluyla oylama zorunluluğu getirerek, iş yeri oylamalarını kaldırdı.[3] Ayrıca yeni yasayla sendika üyesi olmayan işçilerin çalışamadığı sektörlerde bu zorunluluk kaldırılmıştı. Muhafazakârlar

1 Steele, Miller ve Gennard, a.g.e., s. 447.

2 *The Times*, 4 Haziran 1983.

3 Stephen Dunn ve David Metcalf, "Trade Union Law since 1979", *Contemporary Industrial Relations: A Critical Analysis*, derleyen Ian Beardwell (Oxford-New York: Oxford University Press, 2002), s. 72-73.

bu düzenlemelerin sendikaları demokratikleştirmek için yapıldığını iddia ediyorlardı, ancak sendikaların hızlı karar alması ve destek grevi gibi ikincil eylemlere girişmesi de böylelikle engellenmişti. Reform, iş yerini endüstriyel ve politik eylemlere yabancılaştırarak sendika üyeliğini iş yerinden uzakta ve bireysel gerçekleşen bir şeye çevirmişti. Bu hem Thatcher'ın bireyselci politikalarıyla, hem de muhafazakâr ekonominin temelini oluşturan Hayek'in sendikaları ekonomik gelişimin önünde engel gören bakış açısıyla birebir uyuşuyordu.[1]

Sendikalar Yasası tartışmaları Britanya tarihinin en büyük grevlerinden biriyle aynı döneme denk geldi. Ulusal Maden İşçileri Sendikası'nda (NUM) örgütlü maden işçileri ulusal bazda greve giderken, bir yıl boyunca işçilerle polisler arasında yaşanacak çatışmalar başlıyordu. 1984-85 Maden Grevi boyunca işçiler sosyal haklarının birçoğundan mahrum bırakıldı. Aileler yardımlarla ve sendika bağışlarıyla ayakta durmaya çalışırken, grevci işçilerin ailelerinin ilaç yardımı alması bile engelleniyordu. Hükûmetin işçilerin, eşlerinin ve çocuklarının sağlığına kastetmesi, NUM'un elini zayıflatmıştı. Mart 1985'te grevin kazanım olmaksızın sonlandırılması oylanırken Britanya işçi hareketi tarihinin en ağır yenilgisini almıştı. Artık Thatcher'ın karşısında durabilecek sendika yoktu.

Sendikalara açılan savaşın haricinde, Thatcher'ın neo-liberal ekonomik politikaları kendisini özelleştirmelerde de gösterdi. İkinci dönem boyunca, Britanya Gaz Şirketi, Çelik Şirketi ve Britanya Havayolları özelleştirildi. Pek çoğu zaten tekel olan bu şirketlerin, özellikle esnek çalışma sistemi üzerinden yürüyen reformlarla kârlılıkları arttırıldı. Genel seçimlerin yapıldığı 1987'de bu reformlar enflasyonu son on yılın en düşük rakamına (%3)[2] çekmişti. İşsizlik rakamları da 1983'ten beri ilk kez üç milyonun altındaydı.[3] İnsanlar daha kötü koşullarda çalışıyor ancak bu işsizlik rakamlarına yansımadığı gibi kârlılığı da arttırıyordu. Bu durumun karşısında muhalefet ise zayıf-

1 Dunn ve Metcalf, a.g.e., s. 67-68.

2 Jim Donaghue, "Harmonised Index of Consumer Prices: Historical Estimates", s. 53.

3 Office for National Statistics, Labour Force Surveys 1979-1991: Regrossed Figures for Economic Activity (Londra: Office for National Statistics, np.)

layan İşçi Partisi, SDP ve Liberaller olmak üzere bölünmüştü. Thatcher ve Muhafazakâr Parti 21 milletvekilliği kaybetmesine rağmen seçimleri rahat kazandı. Ancak üçüncü dönemde hükûmet epeyce yıpranmıştı. Özellikle vergi yükünü zenginlerden alarak fakirlere yüklemek için getirilmek istenen "kelle vergisi" hükûmetin popülaritesini yerlere vurmuştu.[1] Thatcher, durumu çabuk fark etti ve görevlerinden ayrılarak hem partiyi, hem de başbakanlığı John Major'a devretti.

Thatcher döneminin en çarpıcı sonuçlarından biri, Britanya siyasetinde yaşanan kalıcı "eksen kayması"dır. İşçi Partisi'nin Hoşnutsuzluk Kışı'yla ilk defa emekçi hareketlerini karşısına alması ve parti içindeki radikal kanadın kopuşu bunun bir halkasıydı. Sosyal Demokratların da kopuşuyla zayıflayan İşçi Partisi'nin karşısında Muhafazakâr Parti bütünlüğünü korumuştu. İşçi Partisi, Thatcher'ın görevi bırakmasının ardından zamanla zayıflayan Muhafazakârlardan iktidarı devralsa da Thatcher öncesi politikalarını bir daha uygulayamadı. İçinde radikal siyasetin ve örgütlü işçi hareketinin olmadığı İşçi Partisi, giderek merkeze oturdu. Tony Blair döneminde Amerikalı muhafazakârlarla kurulan çok yakın ilişki ve Thatchervari dış politikanın devamı bunun bir örneğiydi. Margaret Thatcher kendi döneminde muhafazakâr ve neo-liberal politikaları tüm gücüyle uygulamakla kalmamış, ana akım politikanın diğer eksenini de sağa kaydırmayı başarmıştı.

İngiltere futbolunda yaşanan olaylar

1966 yılında Dünya Kupası'nı, bir yıl sonra ise Manchester United'la tarihinin ilk Avrupa kupasını kaldırarak 1960'larda altın çağını yaşayan İngiliz futbolu, tıpkı ülkenin kendisi gibi 1970'lerle beraber büyük bocalamaya girdi. İngiltere'nin unvanını korumak üzere gittiği Meksika'daki Dünya Kupası, çeyrek finalde 1966'da finaldeki rakipleri Federal Almanya'nın uzatmada rövanşı almasıyla erkenden sona ermiş, hanedanlık hayalleri suya düşmüştü. Hem İngiliz futbolu, hem de ülke için bir dönemin sonuydu bu.

1 Danny Burns, *Poll Tax Rebellion* (Stirling-Londra: AK Press-Attack International, 1992), s. 85-86.

Almanya maçından yalnızca üç gün sonra, Britanyalı seçmenler altı yıllık İşçi Partisi iktidarını, Muhafazakâr Edward Heath'i başbakan seçerek sona erdirdi. İşçi Partisi'yle millî takımın birlikte yükselmesi ve düşmesi belki bir tesadüftü, ancak İngiliz futbolunun altın yıllarını İşçi Partisi'nin politikalarına bağlamak yine de mümkündür. Parti, iktidarı döneminde 1966 Dünya Kupası'nı düzenlemek için özel bir çaba göstermiş ve 1964 seçimlerinden sonra bu konuyu gündem maddelerinin başına çekmişti. Bu işle ilgilenmek üzere Birmingham milletvekili ve futbol hakemi Dennis Howell, spordan özel olarak sorumlu Eğitim ve Bilim bakanı yapılmış, organizasyon için kendisine yarım milyon pound tahsis edilmişti.[1] Harold Wilson başbakanlığındaki bu dönem, İngiliz futbolunun şahlanışına sahne olurken, yeni on yıl iki taraf için de kötü devam edecekti.

Britanya milliyetçiliği sporu da sarıyor

1970'lerde İngiliz futbolu ülkenin içinde bulunduğu politik durumdan fazlasıyla etkilendi. Britanya'nın uğraşmak durumunda kaldığı her sorun, futbol sahalarına da etki yapıyordu. Bu sorunlardan bir tanesi şüphesiz Kuzey İrlanda sorunuydu. Kuzey İrlanda'da, daha düşük ölçekte olmak üzere İskoçya ve Galler'de de yükselen milliyetçilik, spor dünyasını, özellikle de rugby ve futbolu etkisi altına almıştı. Britanya içindeki tüm ulusların kendi rugby ve futbol millî takımlarının olması etnik rekabeti tetikliyor, saha içindeki mücadeleyi de kızıştırıyordu. Tribünler de bundan payını almıştı.

Spor, Britanya içi milliyetçiliklerin aslında her ulusun farklı sporlarda kendi federasyonlarını kurduğu 1880'lerden beri bir parçasıydı, ancak rekabet olmasına rağmen 1970'lerdeki ve 1980'lerdeki gerginlik hiç olmamıştı. Bunun bir nedeni, İkinci Dünya Savaşı öncesi millî takımlar arası turnuvaların henüz daha tam oturmamış olmasıydı. Futbolda bile 1950'lerden önce düzenlenen Dünya Kupaları'na katılım çok yüksek değildi. Örneğin 1930'da Uruguay'da düzenlenen ilk

1 Martin Polley, "The Diplomatic Background to the 1966 Football World Cup," *The Sports Historian* 18, no. 2, (1998), s. 4.

Kuzey İrlanda'daki Katoliklerin futbol kulübü Celtic 1949'da kapanmasına rağmen Belfast'ta izlerine bugün bile rastlamak mümkün.

kupaya yalnızca dört Avrupa takımı iştirak etmiş, çoğu ülke yol masrafları nedeniyle takımını göndermek istememişti.[1] Bu koşullarda sportif rekabetlerin tek uluslararası arenası olarak Olimpiyat Oyunları öne çıkıyordu. Oyunlara Britanya'nın tek bir ülke olarak katılması da krallık dahilindeki ulusların rekabetini önlüyordu. Dolayısıyla, farklı Britanya ulusları kendi takımlarını 1960'lardan çok daha öncesinden kurmasına rağmen, sert sportif rekabetler ortada henüz yoktu. İskoçya'nın "Britanya şampiyonu olmadığı" gerekçesiyle Dünya Kupası'na katılmayı reddetmesinin ardından 1950 yılındaki Britanya Ulusları Futbol Şampiyonası ilk defa ciddi bir turnuva olarak ortaya çıkmıştı.[2] Yine de İkinci Dünya Savaşı'nın bitmiş olmasının huzuru bu yıllardaki rekabetin de sakin geçmesine neden olmuştu.

1 FIFA web sitesi, "History of FIFA – The First FIFA World Cup", http://www.fifa.com/classicfootball/history/fifa/historyfifa4.html (erişim: 10 Aralık 2009)

2 BBC web sitesi, Kasım 2005, "Scotland and the 1950 World Cup", http://www.bbc.co.uk/scotland/sportscotland/asportingnation/article/0001/page03.shtml (erişim: 10 Aralık 2009)

İrlanda, İskoçya ve Galler milliyetçiliklerinin yükselişi sporda farklı etkiler yaptı. Burada, Galler milliyetçiliğini, bu ulus ağırlıklı olarak bir rugby toplumu olduğu ve İngiltere'yle rekabetini de rugby üzerinden kurduğu için dışarıda bırakacağız. Ayrıca bugün pek çok Galler takımı, İngiliz futbol liglerinde mücadele ettiğinden İrlanda ve İskoçya milliyetçilikleriyle, Galler milliyetçiliğinin futbol üzerinden kurduğu ilişki aynı değil.

İrlanda'da spor yönetimleri hayli karmaşık bir yapıya sahip. Hokey, tenis, golf, rugby ve geleneksel sporlarda adanın güneyindeki İrlanda Cumhuriyeti ve Kuzey İrlanda'nın ortak bir federasyonu ve millî takımı varken futbolda ayrı federasyonlar ve ayrı millî takımlar bulunuyor. Bu durumun yol açtığı sonuçlar ise ilginç. Örneğin adanın birleşmesinden yana cumhuriyetçi bir Kuzey İrlandalı futbolcu kendisini İrlanda Cumhuriyeti'ne karşı oynarken bulabiliyor, ya da Kraliyet yanlısı bir Kuzey İrlandalı rugby oyuncusu İngiltere'ye karşı oynayabiliyor.[1] Dahası, bazı koşullarda sporun içindeki faydacılık, sporcuların kişisel görüşleriyle de çakışabiliyor. Kuzey İrlanda tarihinin muhtemelen en iyi iki futbolcusu, George Best ve Derek Dougan, Protestan olmalarına rağmen Dünya Kupası'na gidebilmek için "Birleşik İrlanda" takımının gerekliliğini savunmuşlardı.[2] Ancak, Kuzey İrlanda'da futbolun daha ziyade Kraliyet yanlıları tarafından sevildiğinin de altını çizmek gerekir. Bunun nedenlerinden biri, işçi alırken bile Protestan sekterliği uygulamaktan kaçınmayan Linfield FC kulübünün stadının millî maçlara ev sahipliği yapması.[3] Diğer bir neden ise hiç kuşkusuz, millî maçlardan önce çalınan Britanya millî marşı.[4] Kuzey İrlanda futbolunun neredeyse tamamen Protestanların kontrolünde olmasının net bir örneği de bölgedeki futbol ligidir.

---

1 Alan Bairner, "Sport, Intellectuals and Public Sociology: Obstacles and Opportunities," *International Review for the Sociology of Sport* 44, no. 2-3, 2009, s. 120-121.

2 Bairner, a.g.e., s. 122.

3 Alan Bairner ve Peter Shirlow, "Real and Imagined: Reflections on Football Rivalry in Northern Ireland", *Fear and Loathing in World Football*, derleyen Gary Armstrong ve Richard Giulianotti, (Oxford-New York: Berg Publishers, 2001), s. 44.

4 Bairner, a.g.e., s.123.

Cliftonville, Omagh Town ve Newry Town dışında bölge liglerinde oynayan tüm takımlar Protestan takımları.[1] Katoliklerin tarihteki iki büyük takımından Belfast Celtic 1949'da liglerden çekilirken, diğer takım Derry City UEFA'nın özel izniyle İrlanda Cumhuriyeti liglerine dahil oldu.[2] Derry City'nin iç saha maçlarında Britanya'nın RUC polisleri de görev almıyor, kulüp kendi güvenliğini kendi sağlıyor.[3]

İskoçya'da da sekterlik ve mezhepler arası çatışma bulunmakla beraber bunun şiddeti ve bağlamı Kuzey İrlanda'dakinden bir hayli farklı. Her şeyden önce İskoçya'daki Katolikler küçük bir azınlık ve İskoçya'nın futbol tarihi de İngiltere'ninkine bağlı bir şekilde gelişti. Ancak yine de Katoliklerin futboldaki etkisinin, dünya çapında üne sahip olan, Britanya'nın ilk Avrupa kupasının sahibi Celtic Glasgow kulübü nedeniyle oldukça kuvvetli olduğunun altını çizmek gerekiyor. Glasgow'un yine aynı derecede ünlü bir de Protestan kulübünün olması hâliyle rekabeti beraberinde getiriyor. Her ne kadar Rangers'ın ekonomik sorunlarla iflas ederek alt liglerden yeniden başlaması nedeniyle son yıllarda oynamasalar da, mezhepler arası çatışma "Old Firm" adı verilen Rangers-Celtic maçlarının gergin, hatta şiddetli geçmesine neden oluyor. Araştırmalara göre Celtic taraftarlarının %54'ü İskoçya millî maçlarını izlemezken, %52'si İrlanda Cumhuriyeti'ni tutuyor; Rangers'lıların %75'i ise Kuzey İrlanda'nın Britanya'da kalmasından yana.[4] Old Firm'lerde de Rangers'ın evi Ibrox genelde Britanya bayraklarıyla donanırken, Celtic Park'ta İrlanda bayraklarına sıklıkla rastlamak mümkün. Rangers-Celtic rekabeti kulüplerin kendilerini ve "öteki"ni nasıl ta-

1 Northern Ireland Assembly, *"Sectarianism and Sport in Northern Ireland,"* Northern Ireland Assembly Research Paper 26/01, (Belfast: Research and Library Services Northern Ireland Assembly, 2001), s. 7.

2 Daniel Burdsey ve Robert Chappell, *"Soldiers, Sashes and Shamrocks: Football and Social Identity in Scotland and Northern Ireland,"* http://www.physed.otago.ac.nz/sosol/v6i1/v6i1_1.html#_ednref19 (erişim: 10 Aralık 2009)

3 Northern Ireland Assembly. *Official Report-3 July 2000,* (Belfast: Research and Library Services Northern Ireland Assembly, 2000).

4 Burdsey ve Chappell, a.g.e.

nımlayabildiğinin çok önemli bir örneği. Ancak genelde farz edildiğinin aksine, futboldaki rekabetlerin neredeyse hiçbirinde bu kadar net bir kimlik ayrımı yok.

Saha işgalleri ve "Tartan Ordusu"

Kuzey İrlanda, adanın güneyiyle Britanya arasında bir "arada kalmışlık" hissiyle boğuşurken, İskoçya'da etnik ve dini açıdan daha homojen bir toplum olmasından dolayı ulusal kimlik çok daha belirgindi. Bu kimlik kendisini spor karşılaşmalarında da gösterdi. Millî futbol karşılaşmaları İskoçya'nın ayrı bir ülke olarak temsil edildiği nadir alanlardan biri olduğundan, ulusal kimliğin büyük bir coşkuyla ifade edildiği bir alan olarak ortaya çıktı. Bu ifadenin iki önemli örneği; saha işgalleri ve Tartan Ordusu'ydu.

Saha işgalleri, seyircinin oyun sırasında sahaya girerek oyunu durdurma eylemi olarak tanımlanabilir. Bu eylemin kökeni her ne kadar belirsiz olsa da, seyirciyle oyuncu arasında fiziksel ve hiyerarşik sınırların olmadığı folklorik kırsal top oyunları dönemine uzandığı tahmin edilir. Modern futbolda bilinen en eski saha işgali ise 1882'de İngiltere'de oynanan Everton-Liverpool FA Kupası maçıdır.[1] 1909'da Celtic'le Rangers arasında oynanan İskoçya Kupası finalinde de gazetelerde yer alan hatalı bir haber nedeniyle, maçın uzatmaya gitmesini bekleyen altı bin taraftarın sahaya girerek kalelere zarar verdiğini biliyoruz.[2] Bu iki olaydan itibaren hem İngiltere'de, hem İskoçya'da onlarca kez saha işgalleri yaşandı. İskoç milliyetçiliğinin çıkışa geçtiği 1960'ların sonunda itibaren ise İngiltere'yle İskoçya arasında oynanan maçlarda sahanın İskoç taraftarlarca işgal edilmesi bir gelenek hâline geldi. Nisan 1967'deki Britanya Uluslar Şampiyonası maçında İskoçya, Dünya Kupası şampiyonu İngiltere'yi Wembley'de 3-2 yenmeyi başarınca İskoç taraftarlar

1 Eric Dunning, Patrick Murphy ve John M. Williams, *The Roots of Football Hooliganism: A Historical and Sociological Study* (Londra: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1988), s. 59.

2 Wray Vamplew, "Sports Crowd Disorder in Britain, 1870-1914: Causes and Controls", *Journal of Sport History* 7, No. 1, (Bahar1980), s. 5.

sahanın çimlerini "hatıra olarak saklamak için" yolmuşlardı.[1] On yıl sonra ise çok daha büyük bir saha işgali yaşandı ve İskoçlar Wembley Stadyumu'na 15 bin Poundluk zarar verdi.[2] 1977'deki bu maç popüler kültürün bir parçası oldu ve İskoç futbol taraftarlarının dünya çapında anıldığı bir olay hâline geldi.

Yükselen İskoç milliyetçiliği ve İskoç taraftarların eğlenceli fakat kontrolsüz hareketleri, 1980'lerin başından itibaren yeni bir taraftar oluşumunun doğuşuna neden oldu. Dünyadaki ilk millî takım taraftar oluşumlarından "Tartan Ordusu", birleşik, örgütlü ve "kontrollü"[3] bir taraftar birliği olarak ortaya çıkarken, kulüp bayraklarının ve renklerinin millî maçlarda yasaklanması gibi (Celtic-Rangers gerginliğini engellemek için) kendi kendine koyduğu kurallarla da dikkat çekti. Tartan Ordusu, kuruluşundan beri İskoçya'nın yer aldığı tüm uluslararası organizasyonlara gidiyor. Bu grubun, İngiliz taraftarların şiddet eylemleriyle dünya çapında tanındığı bir dönemde ortaya çıktığına dikkat etmek gerekir. Bir diğer deyişle, Tartan Ordusu'nun kuruluşu bir taraftan da rakip "hırçın İngiliz" taraftarlara karşı "olumlu İskoç" imajı yaratma amaçlıydı.

Milliyetçilik İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'da da farklı derecelerde, bağlamlarda ve biçimlerde yükselirken, İngiltere 1970'lerle beraber büyük bir moral bozukluğu yaşıyordu. Heath başbakanlığındaki tek dönemlik Muhafazakâr hükûmet, ülkenin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girişini gerçekleştirmesine karşın Kuzey İrlanda sorunuyla baş edemediği için başarısız olmuştu. Bu hükûmet aynı zamanda 1973 Küresel Petrol Krizi'ne de yakalanmıştı. Bu dönem içinde millî futbol takımı ise 1972 Avrupa Şampiyonası ve 1974 Dünya Kupası'na kalmayı başaramamıştı. Bu dönemde İngiliz futbolu adına tek kayda değer başarı Chelsea'nin 1970-71 sezonunda Avrupa Kupa Galipleri Kupası'nı kazanmasıydı.

---

1 Iain Burnside, "A Game of Two Halves and One Nation-Football, Scotland and Identity," *Critical Quarterly* 12, no.4, (1996), s. 33.

2 *The Times*, 6 Haziran 1977.

3 Gerry Finn ve Richard Giulianotti, "Scots, Scottishness and Scottish Football," *Fanatics!: Power, Identity, and Fandom in Football* (Londra-New York: Routledge, 1998), s. 192.

Bir dev yükseliyor: Liverpool FC

1970'lerin ilk yarısı İngiliz futbolu adına hayal kırıklığıyla geçerken, ikinci yarısı Liverpool FC'nin yükselişine sahne oldu. Merseyside ekibi, on yıllardır süren başarı açlığı kadar işçi sınıfı kökenli ateşli taraftarıyla da biliniyordu. Liverpool, 1960'larda İskoç hoca Bill Shankly'nin takımın başına geçmesiyle İngiltere futbolunun zirvesine geri döndü. Ekip o zamanki adıyla Birinci Lig'e çıkar çıkmaz 1964'te şampiyon oldu ve bir yıl sonra da FA Kupası'nı kazandı. Liverpool FC'nin İngiliz ve Avrupa futbolundaki asıl hâkimiyeti ise Shankly'nin 1974'teki emekliliğinden sonra başlayacaktı. Shankly'nin yıllar boyu asistanlığını yapan ve bütün futbol hayatını Liverpool'da geçiren Bob Paisley, LFC'nin başında altı lig ve beş Avrupa şampiyonluğu kazanmayı başardı.

1970'lerde Liverpool'un Kop tribünü

Futbol antrenörlüğüne yepyeni bir yaklaşım getirerek tüm zamanların en başarılı İngiliz kulübünü yaratan Shankly ve Paisley, madenci ailelerinden geliyorlardı. Takım temelde Shankly'nin hayatı

boyunca inandığı sosyalist öğretilere dayanıyordu; emek ve eşitlik.[1] Shankly-Paisley ikilisinin takıma empoze ettiği bu ilkeler, şehrin genel düşünüş yapısıyla da uyumluydu. Dahası, bu yıllar Liverpool şehrinin özellikle müzik ve futbol üzerinden güçlü bir kimlik inşa ettiği yıllardı. The Beatles ve "Kırmızılar" temelinde işçi sınıfı yaşam tarzı olan bu kimliğin dünya çapındaki kültürel elçileriydi.

Anfield Stadyumu'nun Kop tribünü, oluşturulan Liverpool kimliğinin en önemli parçalarından biriydi. 1900'lerden beri var olan ve ayakta maç seyredilen bu tribün, Liverpool şehri, hem kültür hayatını, hem de futbolu domine etmeye başladığında büyük bir moda yarattı. Özellikle Harold Wilson başbakanlığındaki İşçi Partisi'nin Britanya'daki yaşamı yenilemeye çalıştığı bu dönemde Liverpool şehri her şeyiyle bu çabalara olumlu yanıt veriyordu. Liverpool, Mersey-sound ve Beatles'la ülkenin kültür başkenti olmuştu.[2] 1964 yılında BBC lig maçlarının özetlerini televizyondan yayınlamaya başladığında, bu kültürün futbol ayağı da Anfield Kop aracılığıyla ülkeye yayılacaktı. Şampiyon Liverpool'un futbolu ve Kop tribününün popüler şarkılara yaptığı tezahürat uyarlamaları bir anda cazip bir televizyon olayına dönüştü.[3] Kop tribününün müdavimleri, özellikle Beatles şarkılarını tezahürata dönüştürüyor; "She loves you, yeah yeah yeah"i "Liverpool, Yeah Yeah Yeah"e, "We all live in a yellow submarine"i "We all live in a red and white kop"a (Hepimiz kırmızı-beyaz Kop'ta yaşıyoruz) dönüştürüyordu.[4] İngiliz aktör Laurence Kitchin 1967'de Kop'un "performans"ını şöyle değerlendiriyordu; "Futbol dramayı uluslararası bir yorumla elinde tutuyor. Tiyatro yöneticileri Artaud yerine Liverpool Kop'u etüt etmeli."[5]

---

1 John Williams, Cathy Long ve Stephen Hopkins, *Passing Rhythms: Liverpool FC and the Transformation of Football* (Oxford-New York, Berg Publishers, 2001), s. 62.

2 John Williams, Cathy Long, "Football and Music Cultures in Liverpool", *Esporte e Sociedade* 11, (2005), s. 6-8.

3 John Williams, Cathy Long ve Stephen Hopkins, s. 102-103.

4 Williams ve Long, a.g.e., s. 7-8.

5 *The Times*, 1 Nisan 1967.

Futbol, Kop'un şovlarıyla dönüşüyor

1960'ların sonu ve 1970'ler yalnızca yeni bir futbol taraftarlığı modasının doğuşuna sahne olmadı, aynı zamanda onun tüm Britanya'ya yayıldığı dönem oldu. BBC ve özel televizyon ITV futbol yayınlarının popülaritesini ve şov değerini anlamıştı. 1967'de kamu televizyonu maç yayınları için 800 bin pound öderken, bu BBC'nin tek bir spor organizasyonuna o döneme kadar ödediği en büyük para oldu.[6]

Kop'un yarattığı yeni futbol taraftarlığı biçimi, artık izleyiciye bir spor karşılaşmasından fazlasını sunuyordu. Televizyon yayınları, Britanya'daki tüm taraftarların Kop stili taraftarlığı kendi tribünlerine uyarlamasına yol açtı. Yeni taraftarlık biçimi televizyona daha önce görülmemiş tarzda bir eğlence içeriği sağlarken, kendisi de televizyonun kitlelere ulaşma gücünden yararlanıyor ve bu şarkılı-zıplamalı tezahürat tarzı artık bir standarda dönüşüyordu. Britanya'da futbol, spora dönüştüğü ilk yıllardan itibaren bir sektör olarak algılanmıştı, ancak bu yıllarda ilk kez ne boyutta bir şov değeri olduğu keşfediliyordu. Liverpool, bunun hem saha içindeki, hem de saha dışındaki normunu ortaya koymuştu. Müzik, kültür, futbol ve taraftarlık anlamında zamanın ruhunu Liverpool çiziyordu. Bu dönemde Liverpool etrafında gelişen popüler kültür, köklerini işçi sınıfından alırken futbolda sermaye birikimine de kapı açtığı ve bu anlamda futbolda sınıf çelişkisinin yeni alanlarından birini yaratmakta olduğuna dikkat etmek gerekir.

1973 krizi sonrasında Liverpool FC'nin başarısında herhangi bir eksilme olmazken (hatta artış yaşanmıştı), Kop yeni koşullarla aynı ölçüde mücadele edemedi. 1970'lerin ikinci yarısında Britanya ekonomik sıkıntılar ve medyanın İşçi Partisi üzerinde kurduğu baskı nedeniyle ciddi bir hayal kırıklığı yaşıyordu. Bu dönemde hemen her tribün gibi Kop da holiganizm adı verilen bir bağlamsız şiddet dalgasına teslim oldu. Aslında futbol taraftarları arasındaki şiddet 1970'lerin ürünü değildi. Futbolun modern bir spor hâline geldiği yılların öncesinde bile saha içinde/dışında şiddet olayları yüksek se-

6 *The Times*, 14 Mart 1967.

viyede yaşanabiliyordu.[1] Modern dönemde de 1970'lerdeki şiddet bir ilk değildi. Yerel rakipler Liverpool ve Everton'ın taraftarları 1950'lerde de büyük bir rekabete girmiş, iş deplasmana giden takımın trenine saldırmaya kadar varmıştı.[2]

Futbolun "Hoşnutsuzluk Kışı"

Britanya'nın futbol kültürünün ağırlıklı olarak maço bir kültür olduğu ve işçi sınıfı kültürünün içindeki yoğun alkol tüketiminden de beslenen bir şiddet damarının hep olduğu söylenebilir. Ancak 1970'lerden itibaren şiddet dalgasının futbol taraftarlığının bir parçası olmaktan çıkıp, onun belirleyicisi olduğunu görmek gerekir. Bu, 1970'lerin sonundan itibaren Britanya'nın tüm sosyal hayatının bir şiddet iklimine girmiş olmasıyla açıklanabilir. Hoşnutsuzluk Kışı'yla zaten bunalım yaşamaya başlayan halkın, Thatcher hükûmetleri döneminde işçi sınıfına karşı Britanya tarihinin en gaddarca savaşının açılmasıyla ciddi bir sosyal travmaya girdiği rahatlıkla söylenebilir.

O'Leary ve King gibi Thatcher politikaları üzerinde erken değerlendirme yapan bazı sosyal bilimciler, bu politikaların sermayenin uzun dönem çıkarlarını gözetmediğini, bu yüzden de sınıf analiziyle açıklanamayacağını iddia etmişti. Ancak Britanya'nın son otuz yılına bakıldığında, işçi sınıfının içine düşürüldüğü örgütsüzlük, sendikaların zayıflatılması ve politik örgütlerle bağlarının 1984'teki yasa gibi düzenlemelerle kesilmesi gibi uygulamaların yalnızca işçi sınıfını hedef almadığını, aynı zamanda İşçi Partisi'ni de daha merkez bir siyasal çizgiye çekerek, ana akım politikayı burjuvazinin ana akıma karşı bir kurtarılmış alanı hâline getirdiğini görüyoruz. Dolayısıyla, bu hükûmetin politikalarının işçi örgütlenmelerini doğrudan hedef aldığı ve onun siyasal temsilini engellediği açıktır. Kaldı ki, hemen hemen tüm gelişmiş kapitalist ülkelerde bu dönemlerde yaşanan benzer uygulamaların uluslararası düzlemde de başı Thatcher hükûmetleri tarafından çekiliyordu. Söz gelimi, 1980-89 arasında sendikasızlaştırma oranında Britanya %11.2 ile İrlanda'nın

1 Tranter, a.g.e., s. 48.

2 Dunning, Murphy and Williams, a.g.e., s. 142.

arkasında ikinci sıradaydı.[1] Bir diğer deyişle, Britanya küresel kriz ortamında uygulanmak zorunda olan tedbirlerin kurbanı değildi, sermaye sınıfının çıkarlarına uygun bir dizi politik hamleyi hem uyguluyor, hem de bu konuda bir model oluşturuyordu.

Küresel kriz ve yüksek işsizlik rakamlarından etkilenen işçi sınıfı, özellikle 1984-85 Maden Grevi sonrasında güçlü politik ve sınıfsal örgütlerden de mahrum kalmıştı. Sendikaların olmadığı ortamda, işçi sınıfı tabanlı futbol kulüpleri, sınıfın buluşma noktası hâline geldi. Ancak büyüyen futbol endüstrisi ve palazlanan futbol kapitalizmi, taraftarlarla kulüpler arasındaki mesafeyi de açmaktaydı. Başlangıçta yöneticileri, oyuncuları ve taraftarları hemen hemen aynı köklerden gelen futbol kulüpleri, daha önce anlattığımız sınıfsal kopuşları yaşamıştı. 1970'lerde ise futbolun sermaye birikimine açık hale gelmesiyle, kulüpler büyük iş projeleri hâline gelmiş ve taraftarı "müşteri" olarak algılamaya başlamıştı. Taraftarlarla kulüpler arasındaki bu yeni ilişki biçimi taraftarlık alanında büyük bir sosyal boşluk yaratıyordu. Bu boşluğu doldurmak üzere taraftarların kendisini ait hissedebileceği bir ara oluşumun meydana gelmesi kaçınılmazdı. "Gündelik giyimliler" (casual firms) adı verilen taraftar grupları böyle ortaya çıktı.

Bu oluşumların en önemli özelliği, grup kimliğinin çoğu kez kulüp kimliğinin önüne geçmesi ve kendi rekabetlerini yaratmasıydı. "Gündelik giyimliler", kendilerini "sıradan taraftar"dan giyimleriyle ayırmıştı. Bu gruplar, forma ya da atkı gibi klasik taraftar aksesuarlarını kullanmıyor; punk, oi ve skinhead gibi işçi sınıfı çıkışlı diğer alt kültürlerden ödünç aldığı tarzlardan oluşan gündelik kıyafetlerle maça geliyordu.[2] Bu gruplar, kulüplerin deplasmana gidecek taraftarlar için ayarladığı otobüsleri ve trenleri de kullanmıyor, kendi ulaşımlarını kendileri sağlıyordu (ki bu da kulüpten bağımsızlık adına önemli bir hareketti). Örneğin, West Ham'ın ünlü Inter City grubu adını deplasman için kullandıkları trenlerden almıştı.

---

1 Bruce Western, "A Comparative Study of Working-class Disorganization: Union Decline in Eighteen Advanced Capitalist Countries," *American Sociological Review* 60, no.2, (1995), s. 181.

2 Ramon Spaaij, *Understanding Football Hooliganism: A Comparison of Six Western European Football Clubs*, (Amsterdam: Universteit van Amsterdam, 2006), s. 81.

Öfke futbolu kaplıyor

Maden Grevi'nin, sendikaların yenilgisiyle sonuçlanması, işçi sınıfı gençliğinin yabancılaşmasını hızlandırmıştı. Refah devletinin çöküşüne ve yüksek işsizlik oranına, grev yenilgisiyle beraber işçi sınıfının siyasi süreçlerden mahrumiyeti de eklenmişti. Britanya işçi sınıfı tarihinde bu önemli bir dönüm noktasıydı, zira yalnızca sınıfın koşulları kötüleşmemiş, aynı zamanda yenilgi, sınıfı kendi örgütlerine, sendikalara ve siyasi partilere, hatta işçi eylemlerinin kendisine yabancılaştırmıştı. 1980'lerin işçi sınıfı gençliği, kendilerine ailelerinden miras gelen kimliğin parça parça edilmesine şahit oldu. Büyük dedeleri, dedeleri, babaları aynı kültürden gelen ve kendini aynı şekilde toplumda ifade eden bu insanlar, öğrenilmiş ve erkenden içselleştirilmiş davranış kodlarının artık hiçbir anlama gelmiyor olmasıyla çaresiz kalmıştı. Bu açıdan, ellerinde kendilerini var edebilecekleri herhangi bir bağlam yoktu. Bu durumun yarattığı baskı, çok geçmeden şiddetle ifade edilmeye başlandı.

İşçi sınıfının içinden doğan iki alt kültür, punk ve skinhead, bu agresifliği ve toplumda var olan her türlü uyuma karşı olan öfkeyi açıkça yansıtıyordu. Punk, 1970'lerin ikinci yarısında Londra'daki Kings Road'da "Sex" isimli bir avangard giyim mağazasının etrafında, tam da "Mutsuzluk Kışı"nı hazırlayan koşullar zamanında ortaya çıkmaya başlamıştı.[1] Bu kuşağın ilk müzik grubu olan The Sex Pistols, öfkeyi ve yıkıcılığı hem şarkı sözlerinde, hem de eylemlerinde bolca kullanıyordu. İnsanları şoke etmek için giysilerinde Nazi sembolleri kullanıyor, BBC'deki canlı yayınlarda küfürler ediyor, kendi deyimleriyle "artık tahammülleri kalmayan herkesin canını sıkmaya çalışıyorlardı."[2] Grubun içgüdüsel sosyal eleştirelliği ve yıkıcı nihilizmi Britanya millî marşıyla aynı adı taşıyan "God Save the Queen" (Tanrı Kraliçe'yi Korusun) parçasının sözlerinde kendini gösteriyordu. Grup bu şarkıyı Kraliçe II. Elizabeth'in tahta çıkışının 25. yıl dönümünde kiraladıkları bir botla Thames Nehri'ni geçerken ilk kez seslendirecekti:

---

1 *The Filth and the Fury*, Yönetmen Julian Temple, 1999, DVD, CA: Warner Home Video: 2000

2 a.g.e.

Tanrı Kraliçe'yi korusun,
Ve onun faşist yönetimini
Sizi bir morona çevirdiler,
Potansiyel bir hidrojen bombasına

Tanrı Kraliçe'yi korusun,
O bir insan değil
Gelecek yok
İngiltere'nin hülyalarında[1]

Var olan hemen her türlü medya organlarının uyguladığı büyük sansüre rağmen, parça kısa sürede hit oldu,[2] haftalık müzik listeleri, grubu birinci sırada göstermemek için sürekli tahrif ediliyordu.[3] Tüm engellemelere rağmen, Sex Pistols, pek çok gencin kendi üretimlerini ortaya koyduğu bir dalga yaratmayı başardı. Bunlar yalnızca müzik plaklarından ibaret de değildi; fanzinler, broşürler, rozetler, yazılamalar, mesaj iletimine açık mümkün olan her şey buna dahildi. Kendin-Yap etiği tek bir şey öğütlüyordu; "Kendi kültürünü yarat ve senin için üretileni tüketmeyi bırak".[4]

1980'lerin koşullarında Punk hareketi, bir başka alt kültürle, skinhead (dazlak) hareketiyle buluşarak başka bir siyasi bağlama büründü. Başlangıçta Punk hareketi, içinde barındırdığı tüm toplumsal eleştiriye rağmen herhangi bir siyasi gündem taşımıyor, daha ziyade sitüasyonizmden besleniyordu. Punk'ın ekstrem yapısı, zaten skinhead ortamlarında ağırlığı olan faşist Ulusal Cephe ile birleşince,[5] ortaya Punk'ın politize olmuş bir versiyonu çıktı. Punk'ın politizasyonu aşırı sağdan başlamışsa da Marksist ve anarşist örgütlenmeler olaya dahil olmakta gecikmedi. Angelic Upstarts gibi sosyalist ve Crass gibi anarşist gruplar etrafında anti-faşist bir Punk doğuyordu. İşçi sınıfı

1 The Sex Pistols, *"Never Mind the Bollocks,"*, LP, Virgin Records, 1977.

2 Dave Laing, "Interpreting Punk Rock", *Marxism Today* 22, no.4, (1978), s. 124.

3 *The Independent*, 20 Şubat 1988.

4 Teal Triggs, "Scissors and Glue: Punk Fanzines and the Creation of a DIY Aesthetic", *Journal of Design History* 19, No.1, (2006), s. 69.

5 Timothy S. Brown, "Subcultures, Pop Music and Politics: Skinheads and 'Nazi Rock' in England and Germany," *Journal of Social History* 38, No.1 (Sonbahar 2004), s. 162.

gençliğinin sağcılaşmasında, politik ve sosyal iklimin de rolü büyüktü. Falkland Savaşı ülke genelinde büyük bir milliyetçilik dalgasını tetiklemiş, bu Britanya'nın o dönem Asya ve Afrika'dan aldığı göçlere yönelerek ırkçılık ve yabancı düşmanlığına dönüşmüştü. Bütün bunlar futbol taraftarlarını da etkileyecekti.[1] Zaten, punk ve skinhead alt kültürlerinin mensupları futbol taraftarlarıyla aynı kökleri paylaşıyor ve pek çok noktada birbirine bağlanıyordu. The Cockney Rejects gibi futbol taraftarı punk grupları ya da punk futbol taraftarları bunun bir örneğiydi.[2] Dahası futbol taraftar grupları da bu alt kültürler gibi Kendin-Yap etiğinden ilham almışlar, bunu da özellikle çıkardıkları fanzinlerle ortaya koymuşlardı.[3]

Milliyetçi histeri futbolla buluşunca...

1980'lerin ilk yarısının milliyetçi bağlamı, etkisini uluslararası futbol karşılaşmalarında da gösterdi. İngiliz kulüpleri Avrupa çapında başarılar elde ederken, İngiliz taraftarları da çıkardıkları olaylarla ün kazanıyordu. İngiliz taraftarların uluslararası alandaki ilk büyük olayı İspanya'daki 1982 Dünya Kupası'nda yaşandı. Haziran ayında oynanacak ve üç Britanya takımının (İngiltere, Kuzey İrlanda ve İskoçya) katıldığı bu turnuva yaklaşırken, Falkland meselesi de bir savaşa dönüşüyordu.

Falkland Savaşı spor alanında etkisini çabuk gösterdi. İlk olarak krikette Arjantin'in Midlands bölgesinde oynanan Dünya Kupası eleme serisinden çekilmesi istendi.[4] Aynı günlerde Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi milletvekilleri Arjantin'in Futbol Dünya Kupası'ndan çıkartılmasını

1 Richard Guilianotti, "Social Identity and Public Order: Political and Academic Discourses on Football Violence", *Football, Violence and Social Identity*, (Londra-New York: Taylor&Francis, 2005), s. 20.

2 Williams ve Long, a.g.e., s. 13.

3 Richard Green, "Football Information Services: Fanzines, 'Match of the Day' and the Modem", *Aslib Proceedings* 51, No.1, (Ocak1999).

4 *The Times*, 16 Nisan 1982.

talep etti.[1] Britanya takımlarının kupayı boykot etmesi gündeme geldiyse de, hükûmet bunu hemen reddetti.[2] Sorunun bir bölümü de ev sahibinin İspanya olmasından kaynaklanıyordu. İspanya'nın Arjantin'le doğrudan bir bağı olmasa da, bu ülke medyada ve kamuoyunda "kan bağı, dil ve tarih kitapları vasıtasıyla Arjantin'in yanında" olan bir ülke olarak anılıyordu.[3] Diğer taraftan kupa başladığında İspanyol taraftarlar da "*Malvinas son Argentinas*" (Falkland Arjantin'indir) pankartlarını maçlarda hazır etmişti.[4] İngiliz taraftarlar, buna Bask bölgesindeki Bilbao'daki maçlarda Bask bayrağı açarak, "*Malvinas Inglaterra*" sloganları atarak ve polisle bol bol çatışarak karşılık verdi.[5] "Rule Britannia" gibi emperyal çağrışımları olan şarkılar da İngiliz tribünlerinde popüler olmaya başlamıştı.[6] Turnuva kısa sürede Falkland Savaşı'nın bir mikrokozmosu hâline dönüştü. Bu durum beklenmedik değildi. İngiltere millî takım menajeri Ron Greenwood daha turnuva başlamadan takımını Falkland'daki Britanya askerleriyle kıyaslıyordu[7]. Britanya'da milliyetçilik yükseldiğinde popüler kültür üzerinden gençlerin cezbedilmesine daha önce de başvurulmuştu; örneğin Birinci Dünya Savaşı döneminde milliyetçilik pompalayan izci teşkilatlarının tanıtımları dergileri ve çizgi romanları süslemişti[8]. 1980'lerde iyice kitleselleşen futbol ise bundan çok daha etkili bir silahtı.

---

1 *The Times*, 22 Nisan1982.

2 *The Times*, 22 Nisan 1982.

3 John Williams, Eric Dunning, Patrick Murphy, *Hooligans Abroad: the Behaviour and Control of English Fans in Continental Europe* (Londra-Boston: Routledge & Kegan Paul plc., 1984), s. 37.

4 Williams, Dunning ve Murphy, a.g.e., s. 38.

5 Williams, Dunning ve Murphy, a.g.e., s. 64.

6 Joseph M. Bradley, "We shall not be moved'! Mere sport, mere songs? a Tale of Scottish Football," *Fanatics! Power, Identity and Fandom in Football,* (Londra-New York: Taylor&Routledge, 2002), s. 205.

7 Roman Horak ve Tanıl Bora, "Önsöz", *Futbol ve Kültürü*, derleyen Roman Horak, Wolfgang Reiter ve Tanıl Bora (İstanbul: İletişim, 2004), s. 20.

8 Graham Murdock and Robin McCron, "Consciousness of Class and Consciousness of Generation", *Resistance through*
Rituals Youth subcultures in post-war Britain, haz. Stuart Hall ve Tony Jefferson, p. 194

İlk büyük facia: Heysel

1982'deki bu olaydan sonra Britanyalı taraftarların uluslararası alanda çıkardığı olaylar 1985'teki Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası finaline, yani Heysel faciasına kadar sürdü. 29 Mayıs 1985 tarihindeki Belçika'nın Brüksel şehrindeki Heysel Stadyumu'nda Y bölümünde yer alan Liverpool taraftarlarıyla, tarafsız Z bölümüne bilet alan İtalyan Juventus taraftarları arasında karşılıklı taş atışmasıyla başlayan kavga, Liverpoolluların iki bölümü ayıran çiti kırmasıyla fiziksel çatışmaya dönüştü. Y bölümündeki Liverpool taraftarları örgütlü taraftar gruplarından oluşurken, Z bölümündeki Juventuslular Belçika'da yaşayan İtalyanlar ve tek başına maça gelen futbolseverlerdi. Dolayısıyla tribün kavgası deneyimi olmayan Z bölümündeki taraftarlar üstlerine gelen Liverpool taraftarları karşısında büyük bir panik yaşayarak kaçmaya başladı. İtalyan taraftarların kaçmak için tırmandığı duvar yıkılınca 39 kişi hayatını kaybetti ve 600 civarında insan yaralandı. Bu, futbol sahalarında o güne kadar yaşanan en büyük felaketti.

Başbakan Margaret Thatcher'in ilk tepkisi Futbol Federasyonu'ndan İngiliz takımlarını Avrupa kupalarından çekmesini istemek oldu.[1] Bu gerçekleşmediyse de, dört gün sonra UEFA İngiliz takımlarına karşı toplam beş yıl devam edecek yasağı devreye koydu. Heysel faciası aynı zamanda taraftar kartı uygulamasını ve stadyumların kapalı devre kamera sistemiyle izlenmesini de devreye soktu. Kişisel mahremiyetler açısından tartışmalı olan bu iki uygulama aslında facianın ardından yaşanan şokla uygulamaya konulmamıştı. Ağustos 1984'te, yani faciadan neredeyse bir yıl önce, hükûmet iki uygulamayı da stadyumlara sokmayı denemiş ama büyük bir tepkiyle karşılaşmıştı.[2] 1984-85 Maden Grevi süresince grevci işçileri fişlemek için kullanılan kapalı devre kamera sistemi, Ağustos 1985'te, Heysel'den yalnızca iki ay sonra stadyumlara kurulmaya başlandı.[3] Hükûmet, işçi sınıfına karşı açtığı

1 *The Times*, 31 Mayıs 1985.

2 *The Times*, 17 Ağustos 1984.

3 BJ Goold, *CCTV and Policing: Public Area Surveillance and Police Practices in Britain*, (Oxford-New York: Oxford University Press, 2004), s. 16.

savaşta kullandığı fişleme uygulamalarını futbola getirmek için uygun zamanı kollamış ve faciayla beraber muhalif seslerin kısılmasını fırsat bilerek hemen devreye sokmuştu. Bu yolda, Thatcher hükûmeti Londra İtfaiyesi'nden Gerry Clarkson'ın Heysel Stadı'nda yaptığı incelemelerden sonra hazırladığı ve stadyumdaki güvenlik ve mühendislik hatalarının kontrol edilebilir bir durumu faciaya çevirdiği sonucuna varan raporunu sümen altı edip, kamuoyundan kasten gizlemekten de geri durmamıştı.[1]

Heysel Faciası'nda stadyumdaki güvenlik zaafına dair Londra İtfaiyesi tarafından hazırlanan rapor Thatcher Hükûmeti tarafından hasır altı edilmişti.

Hillsborough: İngiltere futbolunun "12 Eylül"ü

Muhafazakâr hükûmetlerin İngiltere futbolu üzerindeki kontrolcü yaklaşımı 1989 yılında yaşanan bir başka stadyum felaketi sonrası iyice kuvvetlendi. 15 Nisan'da Nottingham Forest ile Liverpool takımları arasında Sheffield'ın Hillsborough Stadyumu'nda FA Kupası yarı final maçı oynanacaktı. Liverpoollu taraftarlara sayıları rakip

1 Diarmuid Lavery, David Mellor'la röportaj.

takım taraftarlarından daha fazla olmasına karşın daha düşük kapasiteli Leppings Lane tribünü verildi. Bu tribündeki üç kapı ve yedi turnike on bin civarında Liverpoollu taraftarın girişi için yeterli değildi. Stadyumun güvenliğinden sorumlu baş yetkili David Duckenfield, çıkış için kullanılan kapılardan C Kapısı'nın taraftarların girişi için açılmasını talimat verdi. Ancak bu kapıdan yapılan girişlerin kontrol edilmemesi ve stadyum görevlileriyle polisin sıkışan taraftarları alternatif geçitlere yönlendirmemesi sonucu izdiham yaşandı. 96 taraftar hayatını kaybetti.

Faciayı araştırmak üzere Yüksek Hâkim Taylor başkanlığında bir komisyon kuruldu. Taylor'ın komisyonu yüzlerce şahidi dinledikten sonra vardığı sonucu bir ara raporla yayımladı. Bu rapora göre facianın üç temel nedeni vardı; Leppings Lane tribünün yapısı, girişlerin yetersizliği ve tribünün yeterince kontrol edilmemiş olması.[1] Rapor ayrıca C Kapısı'nın polisçe açılmadığını, Liverpool taraftarları tarafından kırıldığını açıklayan David Duckenfield'ın kamuya ve yetkililere yanıltıcı beyanda bulunduğunu da not ediyordu.[2]

Ara rapor güvenlik zaaflarını ve yetersiz kriz yönetimini Hillsborough Faciası'nın temel sebebi olarak ortaya koyarken, Ocak 1990'da parlamentoya sunulan nihai rapor bambaşka şeylerden bahsedecekti. Bu raporda facianın sorumlularına dair tek kelime edilmezken, stadyumlar ve taraftarlarla ilgili genel problemlerden bahsediliyordu. Stadyumların eskiliği, holiganizm, sekterlik, alkol ve liderlik eksikliği sorunların kaynağı olarak anılırken,[3] ara raporda detaylı olarak sunulan güvenlik zaafından kelime edilmiyordu. Nihai raporun ikinci bölümü olan "Futbol için daha iyi bir gelecek"te ise tamamı koltuklu yeni ya da yenilenmiş stadyumlar sorunun çözümü olarak sunuluyordu.

Nihai rapor, İngiltere futbolunun 1990 sonrasındaki çerçevesini

1 Peter Taylor, *The Hillsborough Stadium Disaster Interim Report* (Londra: The Home Office, 1989), s. 20.

2 a.g.e., s. 16-17.

3 Peter Taylor, *The Hillsborough Stadium Disaster Final Report* (Londra: The Home Office, 1990), s. 5-11.

çizerken, ülke tarihinin en büyük futbol felaketlerinden birinin çoğu devlet görevlisi olan sorumlularını adalet önüne çıkarmakta tamamen başarısız oldu. Taylor Komisyonu'nun ve hükûmetin sorumluları bulmak ve cezalandırmak konusundaki isteksizliği özellikle Liverpool'daki futbolseverlerin ve Hillsborough Faciası'nın kurbanlarının ailelerinin vicdanlarında büyük bir yara açtı. Başta Hillsborough Adalet Kampanyası ve Hillsborough Aile Destek Grubu olmak üzere pek çok oluşum yıllar boyunca facianın sorumlularının adalete teslim edilmesi için mücadele verdi. Nitekim Eylül 2012'de, yani faciadan 22 yıl sonra, Başbakan David Cameron, facianın sorumluluğunu devlet adına üstlenerek özür dilemek durumunda kaldı.

The Sun gazetesi, Premier Lig'in kuruluşuna ön ayak olan Hillsborough komplosundaki rolü nedeniyle 23 yıl sonra özür diledi.

Hillsborough Faciası'yla ilgili bir diğer önemli olay da The Sun gazetesinin 19 Nisan 1989 tarihli sayısıydı. Tabloid gazete olaylar için Liverpoollu taraftarları suçluyor, futbolseverlerin "kurbanların cüzdanlarını çaldığını, cesur polislerin üzerine işediğini ve hayat öpücüğü vermeye çalışan bir ilkyardım görevlisini dövdüklerini" iddia ediyor-

du.[1] Gazetedeki haber FA yöneticisi Graham Kelly'nin Liverpool taraftarlarının kapıyı kırdığı yönündeki açıklamasına da yer vermişti. Daha sonra Kelly'nin bu açıklamayı David Duckenfield tarafından kendisine söylenen yalana inanarak yaptığı ortaya çıkacaktı. The Sun'ın haberi Merseyside'da büyük bir öfke yarattı. Liverpool ve çevresinde gazete The Scum (pislik) olarak anılmaya ve boykot edilmeye başlandı. Facianın yirminci yılı dolarken ülke genelinde tirajı üç milyon civarında olan gazetenin Merseyside satışı sekiz bini geçmiyordu.[2]

Tıpkı Hoşnutsuzluk Kışı gibi, Hillsborough Faciası da Muhafazakâr Parti-sağcı medya işbirliğiyle bir dezenformasyon kampanyasına dönüştürülmüş ve kamuoyunun olayların masa başında üretilmiş bir versiyonuna inanması sağlanmıştı. Britanya'nın o günlerde holiganizmle başının dertte olduğu doğruydu, ancak Hillsborough Faciası tamamen görevlilerin taraftarları suçlu adayı olarak görüp güvenliğini ihmal etmeleri sonucu meydana gelmişti.[3] Taylor'ın ara raporu bu durumu açıkça ortaya koyarken, hükûmetin tek derdi holiganizmle mücadeleydi. Bunun temel nedeni ise hükûmetin Hillsborough'dan, hatta Heysel'den bile çok önce uygulamaya sokmaya çalıştığı futbol güvenlik paketine yükselen itirazları bastırmaktı. Hükûmetin taslağına göre İngiltere'de maç seyretmek isteyen herkes Futbol Üyelik Kurumu'na başvuracak, bu kurumun herhangi bir seyirciyi itiraz yolu kapalı olacak şekilde stadyumdan yasaklama hakkı olacaktı.[4] Bu tasarı daha sonra, tüm taraftarları potansiyel holigan ilan eden Futbol Taraftarları Yasası'na dönüştürüldü. Yasanın arkasındaki düşünce biçimi, Hillsborough Faciası'nı yaratanla aynıydı. Öncelik kamu güvenliğine değil de kriminal güvenliğe verilince 96 kişi hayatını kaybetmişti.

---

1 *The Sun*, 19 Nisan 1989.

2 *The Guardian*, 18 Eylül 2009.

3 Martin Johnes, "'Heads in the Sand': Football, Politics and Crowd Disasters in Twentieth-Century Britain," *Soccer&Society* 5, no. 2, (2004), s. 145.

4 Richard Guilianotti, "Social Identity and Public Order: Political and Academic Discourses on Football Violence," *Football, Violence and Social Identity* (Londra-New York: Taylor&Francis, 2005), s. 22.

"Thatcher futbolu yasaklayabilseydi..."

Thatcher hükûmeti holiganizmin futbolun her noktasına sızdığına, tamamen futbol içinden doğan ve futbol yüzünden ortaya çıkan bir olgu olduğuna dair sarsılmaz bir inanç sahibiydi. Dönemin FA Genel Sekreteri Ted Croker'la Margaret Thatcher arasındaki bir diyalog hükûmetle futbol dünyası arasında nasıl bir uçurum olduğunu kanıtlar nitelikteydi. Thatcher'ın "Şu holiganlarınızla ilgili ne yapacaksınız?" sorusuna Croker, "Bizim holiganlarımız değil, sayın Başbakan, sizin holiganlarınız. Onlar sizin toplumunuzun ürünü"[1] cevabını vermişti. O gün İngiltere futbolundaki sorunları gerçekten çözmek isteyen bir başbakan, bu yanıttan çok şey çıkartabilirdi. Ancak dönemin pek çok şahidinin de anlattığı üzere, Thatcher hükûmetinin futbola bakış açısı, Başbakan'ın futbola karşı olan özel nefretinden de kaynaklanıyordu.

Thatcher ve Major hükûmetlerinde bakanlık yapan ve daha sonra İşçi Partisi hükûmeti döneminde kurulan futbol komisyonunda başkanlık yapan David Mellor, Thatcher'ın futbola bakışını şöyle anlatıyor; "Bayan Thatcher gibilerin gözünde futbol İngiliz ulusuna dair berbat olan her şeyin bir özetiydi... Bayan Thatcher yapmaya gücünün yeteceğini bilseydi futbolu yasaklardı."[2] FA'in önde gelenlerinden Graham Kelly de Thatcher'ın futboldan nefret ettiğini, hiçbir şekilde ilgilenmediğini ve ilgilenenleri de mümkün olduğunca yeraltına itmeye çalıştığını söylüyor.[3] Kuşkusuz bu görüşlerin tarafsızlığı tartışılabilir ancak Thatcher hükûmetinin futbola sportif bir etkinlik değil, bir kriminal mesele gözüyle baktığı da şüphe götürmezdi.

Hillsborough Faciası, bu anlayışla taraftarlara yaklaşım ve İngiliz futbolunun modernizasyonu konularında önemli gelişmelere sahne oldu. Bu iki konu birbirine bağlı meselelerdi.

Thatcher hükûmeti ve ardından gelen Muhafazakâr hükûmetler, stadyumlardaki ve diğer kamuya açık alanlardaki kısıtlayıcı tedbirleri giderek arttırdılar. Pratikte taraftarların fişlenmesini getiren taraftar

1 *The Independent*, 27 Aralık 1992.

2 Diarmuid Lavery, David Mellor'la röportaj.

3 Martin Johnes, a.g.e., s. 144.

kartlarını devreye sokan 1989 tarihli Futbol Taraftarları Yasası'ndan sonra 1991'de Futbol Suçları Yasası üç yeni suç tipini getiriyordu; patlayıcı atmak, müstehcen ya da ırkçı tezahürat ve sahaya girme. Yasa, bu üç ihlali tutuklanma nedeni sayıyor ve bu ihlalleri yapanların 1989'daki yasayla gelen stadyumlardan uzaklaştırma cezasına çarptırılabileceğini söylüyordu.[1] Ancak, bu suçların zaten 1985'ten beri yürürlükte olan Kamu Düzeni Yasası'yla cezalandırıldığı düşünüldüğünde 1991'deki bu yasanın hukuki olmaktan ziyade siyasal ve halkla ilişkiler değeri taşıdığı açıktı.[2] 1994 yılında ise Ceza Hukuku ve Kamu Düzeni Yasası'yla bu kez izinsiz bilet satışı suç ilân edildi.[3] Aynı yasanın 154. maddesi de doğrudan futbolla ilgili olmasa da Kamu Düzeni Yasası'nı küfürlü pankart ve sloganların suç sayılması konusunda düzenliyordu.[4] Suç sayılan eylemlerin sayısı artarken, bir taraftan stadyum içindeki ve dışındaki gözetleme faaliyetleri de artıyordu. Hiçbir holiganizm faaliyetine karışmamış sıradan bir futbol seyircisinin bile artık poliste bir dosyası vardı, maça giderken Hoolivan olarak anılan zırhlı polis otobüslerinin arasından geçerek stadyuma giriyor, sürekli gizli kameralar ve sivil polisler tarafından izleniyordu.[5] Britanya sağcılarının düşlerindeki polis devleti, stadyumlarda hayata geçmişti. Stadyumda suç işlenme ihtimali –suçun kendisi ortada bile yokken– her türlü mahremiyetin ihlalini mübah hale getirmişti.

Premier Lig: Sermaye futbolu devralıyor

Muhafazakâr hükûmetlerin ve merkeze kayan İşçi Partisi hükûmetlerinin güvenlik politikaları stadyumları bir çeşit panoptikona dönüştürürken, futbolu sermayenin kucağına atma zamanı da

1 Futbol Suçları Yasası, 19. bölüm, 2, 3, 4 ve 5. maddeler, 1991.

2 Gary Armstrong ve Dick Hobbs, "Tackled from Behind," *Football, Violence and Social Identity* (Londra-New York: Taylor&Francis, 2005), s. 218.

3 Ceza Hukuku ve Kamu Düzeni Yasası, 166. madde, 1997.

4 a.g.e., 154. madde.

5 Richard Giulanotti, "Taking Liberties: Hibs Casuals and Scottish Law," *Football, Violence and Social Identity*, s. 232-233.

gelmişti. Aslında neo-liberal Thatcher'ın ülkenin tüm kamu mallarını özelleştirirken futbola daha önce el atması beklenebilirdi, ancak büyük ihtimalle bu spora olan nefreti burada biriken sermayeyi görmesine dahi engel olmuştu. Muhafazakârlar bu eksiklerini Major döneminde hızla kapatacaklardı.

1990'lara kadar İngiltere futbol lig sistemi, çapraz sübvansiyon mantığı üzerine kuruluydu; bunun anlamı üst liglerdeki kulüplerin alt liglerdekine gelir aktarması, böylelikle de futbolun her seviyesinde belli bir dengenin sağlanmasıydı.[1] Ancak, 1990'lar geldiğinde ülke futbolunun zirvesindeki kulüpler bu sistemden ve gelirlerinden memnun değillerdi. Onların hoşnutsuzluğu Futbol Federasyonu'nu lig sistemini yenilemeye itti ve İngiltere Premier Ligi ortaya çıktı. Bu lig sistemi aynı zamanda Heysel, Hillsborough ve Avrupa yasağı sonrasında cazibesini ve kârlılığını yitiren İngiltere futbolunu diriltme amacı taşıyordu. Yeni sistem Taylor'ın Hillsborough Raporu'nda önerdiklerini de hayata geçirmeyi hedefliyordu.[2] Premier Lig, zamanın neo-liberal ekonomik ruhunun futbola yansımasıydı.

Taylor'ın nihai raporunun temel önerisi tamamı koltuklu stadyumlardı. Hâkim Taylor, raporunda "Bir seyirci oturduğunda kendini güvende hissettiği küçük bir yere sahip olduğunu hisseder. Etrafındakilerle fiziksel kontağı olması gerekmez. Bu şekilde itilip kakılmayacaktır" diyor, "Yağmurda oturmak ayakta durmaktan kötüdür" diyerek kapalı tribünler yapılmasını öneriyordu.[3] 1994 yılı itibarıyla İngiltere futbolunun ilk iki kümesindeki tüm stadyumlar tamamen koltukla kaplandı. İnşaat masrafları, oluşturulan tröst tarafından karşılanıyordu, ancak koltuklu stadyumlar daha az kapasite, dolayısıyla daha az bilet satışı ve daha yüksek bakım masrafları demekti. Dolayısıyla bir bilet fiyat artışının gelmesi mantıklıydı. Ancak, iki sezon içinde en uzun kombine bilet fiyatını iki katına çıkaran Manchester United örneğinde olduğu

1 Simon Lee, "Grey Shirts to Grey Suits: The Political Economy of English Football in the 1990s," *Fanatics! Power, Identity and Fandom in Football*, s. 34-35.

2 Lee, a.g.e., s. 35.

3 Taylor, *The Hillsborough Stadium Disaster Final Report*, s. 12.

gibi fiyatlar ihtiyaç duyulanın çok üstüne çıkartıldı.[1] Modernize edilen stadyumların içinde restoranlar, ürün satış dükkânları, hatta kulüp müzeleri vardı. Bu yatırımların karşılığının alınabilmesi için kulüplerin alım gücü daha yüksek taraftarları stadyuma çekmesi gerekiyordu. Bir diğer deyişle, bilet fiyatları biletlerin eski sahiplerinden daha fazla para almayı değil, bilet parasından çok daha fazlasını stadyumda harcayabilecek yeni taraftarları stada getirmeyi hedefliyordu. Yine Manchester United'ın ayakta durulan en ucuz tribünü Stretford End'in dönüştüğü şey bu zihniyetin net bir yansımasıydı. Tribünde artık "Dört bin koltuklu McDonald's aile tribünü, 864 yönetici koltuğu, birkaç bin lüks Club Class koltuğu, TV stüdyosu ve eski fiyatların çok üstünde satılan birkaç bin 'normal' koltuk" vardı.[2]

Alkolizme karşı pub'lar!

Stadyumlardaki en ucuz biletlerin sahiplerine kapı gösterilince, maçları stadyum dışında izlemek de pazarlanabilir bir şey hâline geldi. Premier Lig'i daha önceki lig sisteminden farklılaştıran en önemli noktalardan bir tanesi, BskyB dijital platformuyla imzalanan, beş yıllık 304 milyon poundluk yayın sözleşmesiydi. Bu sözleşmeyle futbol yayınları karasal ve şifresiz televizyondan çıkartılıyordu.

1990'lar Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Varşova Paktı'nın yıkılmasıyla beraber küresel bir değişimi simgeliyor, hemen hemen tüm dünya aynı serbest piyasa ekonomik sisteminin içine katılıyordu. Uydu televizyonculuğu bu ekonomik küreselleşme dalgasının önemli bir ayağı oldu. Uydu televizyonu, temelde bilginin küreselleşmesi anlamına geliyordu. Bir uydu antenine ve alıcısına sahip herkesin aynı sinyale dünyanın çok farklı yerlerinden ulaşabilmesi demekti. Bu, yayıncılık alanındaki ulusal sınırların da eski gücünü kaybetmesini beraberinde getiriyordu. Uydu televizyonunun bu özelliği Soğuk Savaş'ın bitiminde de etkili oldu. 1983 gibi erken bir tarihte

1 Adam Brown, "United We Stand: Some problems with fan democracy," *Fanatics! Power, Identity and Fandom in Football*, s. 59.

2 Brown, a.g.e., s. 61.

bile Amerikalılar, iki taraf birbirinin televizyon yayınlarını izleyebildiğinde Sovyetlere karşı avantajlı olacağını hesaplıyordu.[1] Uydu televizyonunun kapitalistlere neden avantaj sağladığının açıklaması ise basitti; kapitalizm daha fazla arz üzerinden büyüyor, uydu televizyonu da teknik olarak bunu vaat ediyordu. Binlerce kanalı bir anda sunabilen uydu televizyonundan daha etkili bir tüketim propagandası düşünülemezdi. Dahası uydu yayınları şifrelenebildiği için televizyon sinyalleri satılabilir birer meta hâline gelmişti. Bu, tüm dünyada ama ilk başta ve özellikle İngiltere'de futbol yayıncılığı algısını tamamen değiştirdi.

BskyB yayın anlaşması BBC-ITV karasal futbol yayıncılığını sona erdirirken, İngiltere futbolundaki çapraz sübvansiyon uygulamasını da bitirdi. Kulüplerin gelirleri artık tamamen başarı ve popülarite (reyting ölçümleri artık çok daha kolaydı) üzerinden hesaplanacaktı. Bu, tepedeki kulüplerle diğerlerinin arasında maddi uçurumlara neden oldu.

Yeni sistem futbol taraftarlarının maç izleme alışkanlıklarında da dramatik değişikliklere yol açtı. Pek çok kulübün en ateşli taraftar tabanını oluşturan, düşük gelirli taraftarlar, maç bileti ya da TV aboneliğini karşılayamayınca, yeni maç izleme ortamları doğdu. İngiliz sosyal hayatında zaten çok önemli yeri olan pub'lar (geleneksel İngiliz barları) insanların toplanıp maç izlediği yerler hâline geldi. 1990'lardan itibaren toplam nüfusun yüzde 9'unu çeken bu mekânlar ülkenin en çok maç izlediği yerler olarak stadyumları geride bıraktı.[2] Pub'ların popülerliğinin bu hızlı yükselişi aslında ironikti; zira Taylor Raporu, holiganizmin en büyük nedenlerinden biri olarak alkol tüketimini gösteriyor, raporun yolunu açtığı futbol kapitalizmi ise insanları maç izlemeye pub'lara gönderiyordu.[3]

---

1 Donald Harlacher, "On Direct Satellite Broadcasting," Air University Review, Ekim-Kasım1983, http://www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/aureview/1983/sep-oct/harlacher.html (erişim: 13 Aralık 2009)

2 Mike Weed, "The Pub as a Virtual Football FandomVenue: An Alternative to 'Being there'?" *Soccer&Society* 8, no. 2-3, (Nisan/Temmuz 2007), s. 400.

3 Taylor, *The Hillsborough Stadium Disaster Final Report*, s. 9.

Görüldüğü gibi İngiltere'de geleneksel futbol taraftarını oluşturan işçi sınıfı, 1970'lerden itibaren hem sosyal hem de ekonomik olarak büyük darbeler yemiş, sonunda stadyumlardan da sürülerek kendi sınıfı tarafından kurulan kulüplerin oynadığı canlı futbol deneyiminden mahrum bırakılmıştı. Ancak bu gelişmeler sonrasında bile futbol, İngiliz toplumunun en alt kesimlerinin bir numaralı eğlencesi olmaya devam etti.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

1970'LERDEN İTİBAREN TÜRKİYE

Türkiye'de futbol dünyasını etkileyen siyasi olaylar

1960, 1971 ve 1980 askerî darbeleri Türkiye tarihinde önemli kırılma noktaları olarak rahatlıkla gösterilebilir. Bu üç darbe Türkiye demokrasisinin askerî müdahalelerle sekteye uğratılabilmesi geleneğini doğurmuş ve ülkenin sosyopolitik tarihinin akışında belirleyici olmuştur. Bu üç müdahale arasında 12 Mart 1971'in diğerlerine göre kendisinden önceki ve sonraki politik iklim açısından en az köklü değişiklik yaratan olduğunu söyleyebiliriz. 1960'ların sonuna gelindiğinde uluslararası konjonktürden beslenen Süleyman Demirel'in Adalet Partisi hükûmetinin takındığı sol karşıtı tutum, bir taraftan 1961 Anayasası'nın göreceli serbestliğinden de faydalanıyordu. Öte yandan, sol düşünce de özellikle Fikir Kulüpleri Federasyonu ve Meclis'te temsil edilen ilk sosyalist parti olan Türkiye İşçi Partisi aracılığıyla giderek popülerleşiyordu. Ancak çok geçmeden Türkiyeli sosyalistler arasında devrimin nasıl gerçekleşeceği temelinde ideolojik bölünmeler baş gösterdi.

TİP içindeki Millî Demokratik Devrim fraksiyonu proletaryayı devrime sosyalistlerle ilerici askerlerin iş birliğinin götüreceği kanısındaydı, ancak 15-16 Haziran 1970 işçi eylemlerine ordunun sert cevabı bu düşünceyi yarı yolda bırakacaktı.[1] MDD buna rağmen kendisinden sonra gelen komünist örgütleri ciddi biçimde etkiledi

1 Zürcher, a.g.e., s. 255-256.

ve Türkiye'deki Amerikalı görevlilerin kaçırılması, banka soygunları gibi şehir eylemlerine başvuran bu örgütlerin öncülü oldu. Sol örgütlerin eylemleri, sağ militanlara uzun zamandır bekledikleri yıkıcı cevabı verme fırsatı tanımıştı. 1960 darbesinin albaylarından Alparslan Türkeş liderliğindeki Milliyetçi Hareket Partisi ve paramiliter gençliği Bozkurtlar ülkedeki şiddeti daha önce görülmemiş boyutlara taşıdı. Demirel hükûmetinin iki uç arasında tarafsız kaldığı söylenemezdi. Kaldı ki hükûmet olaylarda net bir şekilde sağcı militanlardan yana taraf almamış olsaydı bile son dönemde yaşanan kopmalarla zayıflamış olduğundan, şiddeti azaltabilecek etkiye sahip değildi.

12 Mart ipleri geriyor

12 Mart 1971 muhtırası bu koşullarda geldi. Muhtıra parlamentoya verilmiş ve "anarşiyi sona erdirip Kemalist reformlar yapacak bir hükûmet ortaya çıkmadıkça askerî müdahalenin kaçınılmaz olduğu" mesajı iletilmişti.[1] Demirel bu muhtıraya tüm kabinesiyle beraber istifa ederek yanıt verdi ve "Muhtırayı Anayasal prensiplere ve hukuka aykırı" gördüğünü açıkladı.[2] Muhalefetteki CHP ise başlangıçta muhtıraya karşı durmasına rağmen partinin üyesi Nihat Erim'in başbakan olacağı anlaşılınca, İnönü yeni hükûmete destek verdi.[3] Nihat Erim, CHP'nin merkez sağ kanadını temsil eden muhafazakâr bir isimdi. Partide özellikle sol kanadı temsil eden genel sekreter Bülent Ecevit'le ciddi bir rekabeti vardı. Muhtıradan daha birkaç gün önce bu iki taraf, bizzat Ecevit tarafından verilen, partilere yapılan Hazine yardımlarıyla ilgili bir önerge nedeniyle karşı karşıya gelmişti.[4] Erim'in ordu tarafından kurdurulan hükûmette başbakan olması ve CHP'nin desteği partide ciddi bir kopma yarattı ve Ecevit kanadına mensup tüm isimler partideki görevlerinden bir hafta içinde istifa etti. CHP içinde İnönü'ye karşı büyük bir muhalefet cephesi oluşmuştu.

1 *Milliyet*, 13 Mart 1971.

2 *Milliyet*, 13 Mart 1971.

3 Zürcher, a.g.e., s. 258.

4 *Milliyet*, 26 Şubat 1971.

Mayıs 1972'de Ecevit parti içi mücadelede galip çıktı ve CHP'nin başına geçti. Ecevit'in CHP'si kitleselleşen solun farkına varmış ve bu tabanın desteğine oynamaya başlamıştı. Bu sırada, sola karşı da müthiş bir cadı avı patlak veriyordu. 27 Nisan 1971'deki sıkıyönetim kararıyla beraber sendikacılar, sol entelektüeller ve TİP üyeleri teker teker toplanmaya ve işkenceden geçirilmeye başlandı.[1] Sağ militanlar bu harekâtta devletin taşeronluğunu yapıyordu. Ordunun sosyalistlere karşı bu tavrı solun hareket alanını ciddi bir şekilde kısıtlamıştı. Bu koşullarda sol kitlelere oynayan CHP güvenli bir alternatif oluşturuyordu. 20 Temmuz 1971'de TİP'in kapatılmasıyla beraber, CHP soldaki tek legal parti olarak kalmıştı. Türkiye solu merkeze doğru çekilmeye çalışır ve bir yandan da merkezi sola kaydırırken, sağ, başlangıçtaki muhtıra karşıtı tavrını hemen bırakmış ve darbe sonrasının Erim ve Melen hükûmetlerine desteğe koşmuştu. "Komünizmle mücadele" ordu, hükûmet ve sağ politikacıların ortak gündemiydi. Sağın halk nezdinde hiçbir meşruiyeti olmayan darbe hükûmetlerine verdiği destek, Ecevit ve CHP'yi daha da güçlendirdi ve 14 Ekim 1973 seçimlerinden yüzde 33.3'le CHP birinci parti çıktı (Adalet Partisi ise yüzde 29.8 oy almıştı). Ancak bu oy ve 185 milletvekili tek başına hükûmet kurmaya yetmiyordu. Yeni bir kriz kapıdaydı.

Kıbrıs sorunundan Kürt sorununa...

Ecevit bu koşullarda Ocak 1974'te İslamcı Necmettin Erbakan'ın Milli Selamet Partisi'yle koalisyona gitmek durumunda kaldı. Hükûmetin ilk aylarında, Kıbrıs'ta faşist Rum örgütü EOKA-B'nin Kıbrıslı Türklere saldırıları artmıştı. Hükûmet, 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla kazandığı garantörlük hakkını kullanmaya karar verdi. Haziran'da Kıbrıs'a yapılan ilk müdahaleyi, Ağustos'ta Kıbrıs'taki sorunu çözmek için yapılan Cenevre görüşmelerinin bile bitmesini beklemeden yapılan ve uluslararası hukuku tamamen ihlal eden ikinci müdahale izledi. Türkiye ordusunun Kıbrıs'ta bugün de süren işgali böylelikle başlamış oldu. Ecevit, Türkiye'de Kıbrıs sorunu etrafında (Turancıların ve Özel Harp

1 Zürcher, a.g.e., s. 259.

Dairesi'nin de büyük desteğiyle) yaratılan milliyetçi havadan yararlanmak ve tek başına hükûmet kurabilecek milletvekili sayısına ulaşmak için erken seçime gitmek istedi. 16 Eylül 1974'te "Necmettin Erbakan'ı Türkiye'ye zor duruma sokacak açıklamalar yapmaktan alıkoyamadığı" gerekçesiyle istifa kararını açıkladı.[1] Ancak diğer partiler, Ecevit'in planının kendilerini iyice küçülteceğinin farkındaydı. Etik dışı bolca hamlenin de yapıldığı bir süreçten sonra, Demirel başkanlığında "Milliyetçi Cephe" hükûmeti kuruldu. Bu hükûmetin tek gündemi olası bir erken seçimden kaçarak kendisini kurtarmaktı. Ancak çok geçmeden Milliyetçi Cephe kucağında küresel ekonomik krizin etkilerini ve 12 Mart'la beraber ağırlaşan Kürt sorununu bulacaktı.

Kürt sorununun Türkiye'deki başlangıcı, modern Türkiye'nin ilk günlerine kadar götürülebilir. İki "geç dönem milliyetçiliği"nin çatışması şeklinde başlayan sorun, 1960'ların sonuna kadar bir karşılıklı güvensizlik yumağı hâlinde gelmişti. 1960'larda ise iki tarafta da önemli gelişmeler yaşandı. 1960 darbesi, Kürtlere ağır bir fatura kesmiş; Kürt burjuvazisinin kurduğu Doğu Bank, askerî yönetim tarafından tasfiye edilirken, pek çok aşiret reisi de batıya sürülmüştü. Said-i Nursi'nin ordu tarafından bilinmeyen bir yerde toprağa verilmesi de yine bu döneme rastlıyordu.[2]

Bir taraftan ordunun Kürtlere sert müdahalesi gerçekleşirken, 1960'lar bir yandan da Kürtler için büyük bir aydınlanma dönemi oluyordu. Bu aydınlanma hareketi, hem Irak Kürt Demokrat Partisi'nden, hem de Türkiye'deki sol entelijensiyanın kaynaklarından besleniyordu. Ordunun Kürt burjuvazisine, din ve aşiret liderlerine yönelik harekâtı da daha özgürlükçü ve entelektüel bir Kürt uluslaşması hareketinin önünü açmıştı. 1964'te kurulan Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi hareketin farklı kanatlarını bir araya getirmişti.[3] Diğer taraftan Marksist Kürt fraksiyonları da Türkiye'deki sol örgütlerin içinde ve dışında gelişmeye başlamıştı. TİP, Kürt sorununa özel önem veren bir partiydi ve bu partinin kapanış gerekçelerinden biri olmuştu.

1 *Milliyet*, 17 Eylül 1974.

2 Hamit Bozarslan, "Political Aspects of the Kurdish Problem in contemporary Turkey," *The Kurds: a Contemporary Overview, derleyen* Philip K. Kreyenbroek ve Stefan Sperl. (Londra: Routledge, 1991), s. 103.

3 Bozarslan, a.g.e., s. 76-77.

1970'lerin başlarında Doğu Devrimci Kültür Ocakları da Kürt hareketinin gelişiminde önemli rol oynadı. Kürt entelektüellerinin kurduğu bu yapı özellikle Latin Amerika'daki ayaklanmalardan ilham almıştı. DDKO'lar Türkiyeli Kürt entelektüellerin kendilerini Irak'taki Kürt hareketinden ve Türkiye'deki sol hareketten bağımsızlaştırmasına yardımcı oldu.[1] Bu oluşum kısa ömürlü olsa da gelecekte Kürt hareketinin çerçevesini çizecek olması bakımından önemliydi.

1977, Kürt hareketi için iki açıdan önemli bir yıl oldu. İlk olarak, Haziran ayındaki genel seçimlerde dört bağımsız Kürt milletvekili Meclis'e girmeyi başarmıştı. Öbür önemli olay ise Abdullah Öcalan'ın liderliğinde Kürdistan İşçi Partisi'nin (Partiya Karkerên Kurdistan – PKK) kurulmuş olmasıydı. Kürt ulusçuları siyasi mücadelenin hem legal, hem de illegal kanallarını açmıştı. 1970'lerde ve 1980'lerde Türkiye'nin yaşadığı politik iklim ve ordunun sürekli müdahalesi bu kanallardan illegal olanın güçlenmesine yol açacak ve hareket giderek radikalleşecekti.

1970'lerin sonu Kürt sorunu haricinde de Türkiye için şiddetin hâkim olduğu bir dönemdi. Bu şiddet dönemi, sağcı militanların devlet tarafından kullanılması, siyasal istikrarsızlık, solun itildiği ağır baskı ve feci durumdaki ekonomiyle açıklanabilirdi. 1977 seçimleri sonrası, hem AP, hem de CHP kısa süreli koalisyonlar denemiş, 1979 Kasımında AP bir de azınlık hükûmeti kurmuştu. Bu hükûmetlerin hiçbiri ülkenin sorunlarını çözebilecek gibi değildi.

En hayati problem ekonomi gibi gözüküyordu. 1970'lerin sonunda işsizlik oranı yüzde 20'ye, enflasyon ise yüzde 100'e çıkarken Türkiye'nin dış borcu 2.6 milyar dolara ulaşmıştı.[2] Ekonomik krizin bir sonucu da döviz rezervi sıkıntısıydı. Şevket Pamuk'a göre bu sıkıntıyı yaratan faktörler popülist tarım sübvansiyon politikaları, 1960'lardaki yoğun sendikalaşmanın getirdiği yüksek ücretlerin ve gurbetçilerin Türkiye'ye yolladığı paraların yarattığı tüketim talebiy-

1 Bozarslan, a.g.e., s. 78-79.

2 Şevket Pamuk, "Political Economy of Industrialization in Turkey," *MERIP Reports*, 1981, s. 26-27.

di.[1] Türkiye'yi yirmi yıl kadar idare eden ithal ikameci model artık talebi karşılayamıyor, bu modeli sürdürebilmek için gerekli teknolojinin ithalatı ise döviz rezervlerini tüketiyordu.

Televizyon "ithal ikameciliği" öldürüyor

Gelişmiş tüketim ürünlerinde baş gösteren bu ani talebin –sıklıkla görmezden gelinen– kültürel nedenleri de vardı. 1970'ler Türkiye'nin televizyonla tanıştığı yıllardı. Devlet televizyonu TRT, başlangıçta ağırlığı yerli yapımlara verdiyse de zamanla Amerikan yapımı diziler hem yayın saati hem popülerlik açısından öne çıkmaya başladı. 1970 yılında, tüm yapımların %30.73'ü ithalken, hiçbiri Amerikan yapımı olmayan diziler bunun yalnızca %6.09'unu oluşturuyordu.[2] 1972'de televizyonun reklam vermeye başlamasıyla yayınların popüleritesinin önemi arttı ve yayınların yapısı değişmeye başladı. 1973'te dizilerin oranı %8.58'e çıkarken, bunların %60'ı Amerikan yapımıydı.[3] 1977'de ise toplam yayınların sekizde biri diziydi ve 27 Amerikan dizisi yayınlanıyordu.[4] Özellikle Milliyetçi Cephe dönemlerinde bu dizilerin içeriği hükûmet yetkilileri tarafından TRT genel kurullarında eleştiriliyor, "Çürümüş kapitalist ailelerin hayatlarını gösteren" bu diziler "Ahlaki değerleri kemirmekle" suçlanıyordu.[5]

Amerikan dizilerinin televizyondaki büyük hâkimiyeti, aslında ithal ikameci modelin iflasının bir başka yüzünden başka bir şey değildi. Giderek artan televizyon seyircisi kaliteli yapımlar beklerken, yerli yapımcıların ne tecrübesi, ne de ellerindeki teknolojik imkânlar bu yapımları çekmeye yetebiliyordu. Amerikan yapımlarının kalitesine biraz yaklaşıldığında ise programların maliyeti ithalatın üstüne çıkıyordu.[6] TRT bu nedenle ithalata mecburdu. TRT'nin eski yöneti-

1 Pamuk, a.g.e., s. 28.

2 Özden Cankaya, *Türk Televizyonunun Program Yapısı, s*. 22.

3 Cankaya, a.g.e., s. 29-30.

4 Cankaya, a.g.e., s. 46-47.

5 Cankaya, a.g.e., s. 58-59.

6 Cankaya, a.g.e., s. 100.

cilerinden akademisyen Özden Cankaya'nın büyük bir titizlikle hazırladığı veriler, bu trendin ne entelektüel İsmail Cem'in TRT müdürlüğü zamanında, ne de milliyetçi-muhafazakâr Milliyetçi Cephe hükûmetleri döneminde değiştiğini gösteriyor. Ticarileşen televizyon, o yıllarda yalnızca izleyicinin taleplerini karşılamaya çalışıyordu. Bunun da tek geçerli yolu ithalattı.

İthal edilen dizilerin taşıdığı kültürel kodlar ve bu kodların Türkiye üzerindeki etkileri tartışılabilir. Özellikle "Dallas" ve "Hanedan" gibi dizilerin kültür emperyalizminin araçları olduğu ve Amerikan değerlerini dünyaya benimsettiği epeyce kabul gören bir görüş. Ancak bu yapımların asıl kültürel etkisinin başka bir şekilde kendini gösterdiğini de görmek gerekir. Bu diziler, kendi değerlerini benimsetmediyse bile, dünya çapında televizyon prodüksiyonlarının standardını belirledi. Türkiye ve diğer ülkelerde "Dallas"ı model alan yüzlerce dizi çekildi. Bir diğer deyişle önemli olan Dallas'ın ne anlattığından çok, ne olduğuydu. Dallas (ve diğerleri), seyirciyi aptallaştırma noktasında karmaşık ve neredeyse gerçeküstü bir ilişkiler yumağı sunan ve tek amacı seyirciyi bu şekilde oyalamak/eğlendirmek olan bir diziydi. Bu tarz eğlencenin muhtemelen ilk örneğiydi. Bugün Türkiye'de Dallas yok ama Dallas'ın kurgusal dünyasından birebir ilham alan onlarca yerli dizi var. Hatta bu diziler Yunanistan, Balkanlar ve Türki Cumhuriyetlerde de yayınlanarak kendi etki alanını oluşturmuş vaziyette. İşte buna gerçek "Dallas etkisi" demek mümkün.

Türkiye televizyonla Amerika'yı yeniden keşfederken, ülkenin kendisi dünyanın kalanından büyük ölçüde izole durumdaydı. Hukuksuz Kıbrıs işgali Türkiye'nin dış politikasını iyice yokuşa sürmüştü. İşgali başlatan ikinci müdahale Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 12 Mart 1975 tarihli ve 367 numaralı kararıyla oy birliğiyle kınanmış, kararın ardından ABD ambargosu da devreye girmişti.[1] Dünyanın işgale karşı bu reaksiyonu, Türkiye dış politikasını yeni yollara itti. Hem Ecevit, hem de Milliyetçi Cephe hükûmetleri bu dönemde Arap dünyasını keşfetti. Ecevit'in üçüncü dünyacılığı ve

1 Zürcher, a.g.e., s. 276.

MC'nin İslamcılık'a göz kırpan muhafazakârlığı Türkiye'yi özellikle de Arap-İsrail savaşı sırasında Arap dünyasına yaklaştırmıştı.[1] Ancak bu üçüncü dünyacı yaklaşım, 12 Eylül 1980'deki Amerikan yanlısı darbeyle sona erecekti.

Türkiye siyasetinin "tabula rasa"sı

1980 darbesi daha önceki iki askerî darbeden pek çok açıdan farklıydı. Her şeyden önce 1971 darbesi aslında hükûmetin kayıtsız kalamadığı bir muhtıraydı. Meclis'in yapısını değiştirmek gibi bir niyeti yoktu, TİP'i kapatmak ve hükûmeti teknokratlara devretmek orduya yetmişti. 1980'de ise Türkiye politik sahnesinin tüm aktörleri bir hamlede silindi. 1960 darbesi bile bu kadarını yapamamıştı. 1980 darbesinin hedefi açıkça tüm siyasi hayatı sıfırlayıp kendi amaçlarına göre yeniden yaratmaktı. 1960'dan farklı olarak yalnızca tek bir grubu hedeflemiyordu. 1960 darbesi hükûmeti ele geçirirken, 1980 darbesi tüm siyasi hayatı zimmetine geçirmişti. Politik bir aktivitesi olup da darbeden etkilenmeyen yoktu. Bir yıl içinde 122 bin 600 tutuklama yapılmış, tutukluların dörtte biri yargılanmak için bir yıldan fazla beklemişti.[2] Resmî rakamlara göre 171 kişi işkenceyle öldürülmüş,[3] gerçekte ise "eceliyle" ya da "intihar ederek" öldüğü söylenen binlerce insan işkencehanelerde can vermişti.

1980 darbesinin CIA tarafından gerçekleştirildiği yaygın olarak kabul gören bir görüş. Bunun tabii ki resmî bir belgesi yok. Ancak General Tahsin Şahinkaya'nın darbeden dokuz gün önce Washington'a gidişi ve Türkiye'nin askerî iletişim sistemlerinin o yıllarda ABD ordusu tarafından yönetiliyor oluşu, ABD'nin bu darbe-

1 Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu,* (İstanbul: İletişim 2002), s. 186.

2 Zürcher, a.g.e., s.279.

3 Hüsnü Öndül ve Yavuz Önen. *"Basına ve Kamuoyuna"*, http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=32:basina-ve-kamuoyuna&catid=30:ortak-baslamalar&Itemid=80 (erişim: 12 Aralık 2009)

ye en azından icazet vermemiş olmasını imkânsız kılıyordu.[1] Dahası 1980 darbesi sonrasında ABD cuntanın tek uluslararası müttefiki olacaktı. Türkiye'nin ABD'den sonraki ikinci büyük silah tedarikçisi Federal Almanya ise darbeden kaçanlara "siyasi mülteci" statüsü tanıyor, 1981 OECD Konsorsiyumu kapsamında planlanan finansal yardımı da bloke ediyordu.[2] Türkiye'nin kurucu üyesi olduğu Avrupa Konseyi, ülkeyi 1980-84 yılları arasında men ederken, ihraç kararının önüne geçen Amerikan lobisiydi.[3] Askerî cunta üçüncü dünyada da infial yaratmıştı. Türkiye'nin ABD dışında Ziya Ül-Hak, Jivkov ve Çavuşesku gibi liderler dışında dostu kalmamıştı.[4] Dış politika söz konusu olduğunda ülke neredeyse izole edilmişti.

1983 genel seçimleri, demokrasiye dönüş anlamında ilk, ancak sağlıksız bir girişim oldu. Nisan 1983 tarihli Siyasi Partiler Yasası, politik faaliyetlere konan yasağı kaldırıyor ama bütün siyasi hayatı Millî Güvenlik Konseyi'nin iznine bağlıyordu. Buna göre Kasım ayınca seçimler yapılacaktı. Altı ay yeni politik örgütler kurmak için inanılmaz derecede kısa bir süreydi. Birinin bu kadar sürede parti kurup seçime girmesi için ya devletle bir bağının olması ya da eski partilerin devamı olması gerekirdi. Nitekim kurulan 15 partiden 12'si eski partilerin devamı olduğu için Millî Güvenlik Konseyi'nden veto yedi. Kala kala üç parti kalmıştı; bizzat emekli subaylar tarafından kurulmuş Milliyetçi Demokrasi Partisi, İnönü CHP'sinin bir benzeri olan Halkçı Parti ve 12 Eylül'e giden süreci başlatan 24 Ocak kararlarının mucidi Turgut Özal'ın Anavatan Partisi. Bu partilerden MDP, açık bir şekilde cuntayla bağlar taşıyordu. Parti programına göre MDP, "...Türk milletini bölünmekten kurtaran 12 Eylül ruh ve felsefesine inanır ve siyasi faaliyetini bu yönde yürütür"dü.[5] Halkçı Parti, merkez sol alternatif görevini görüyordu. ANAP ise ekonomik liberalizm,

1 Jim Paul, "The Coup", *MERIP Reports*, no.4, 1993, s. 4.

2 İhsan D. Dağı, "Democratic Transition in Turkey, 1980-83: The Impact of European Diplomacy," *Middle Eastern Studies* 32, no.2, Nisan 1996, s. 126.

3 Dağı, a.g.e., s. 127.

4 Hasgüler, a.g.e., s. 186-187.

5 *Milliyet*, 16 Mayıs 1983.

muhafazakârlık, İslamcılık ve milliyetçiliğin bir senteziydi. MDP bir cunta karikatürü gibi dururken, 12 Eylül'ün temsil ettiği her şey ANAP'ta vücut buluyordu.

MDP kurulurken temel amaç hem eski CHP, hem de eski AP seçmenlerinden destek almaktı.[1] Onun yerine parti iki tarafın seçmenlerinin de uzak durduğu bir yapı oldu. Partinin açık 12 Eylülcülüğü seçimde ağır bir ret cevabı aldı ve MDP %23'le son sırada kaldı. Partinin adındaki "milliyetçi" sözcüğünün 1970'leri terörize eden MHP'yi çağrıştırması da MDP'nin sevilmemesinde bir etkendi.[2]

Halkçı Parti sola benzeyen tek parti olmasına rağmen yüzde 30 oyu dahi bulamadı. HP, CHP seçmeni için kurulmuştu ama Ecevit'in değil İnönü'nün CHP'sine benziyordu. Eğer Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) seçimlerden yasaklanmış olmasaydı büyük ihtimalle HP'nin oylarının epeyce üstüne çıkacak ve Özal'ın iktidarına ortak çıkacaktı. Mevcut koşullarda ise HP ancak MDP'ye ya da Özal'a oy vermek istemeyenlerin tercihi olmuştu.

İki zayıf rakip karşısında popülist Özal'ın ANAP'ı seçimleri %45 oyla kazandı. Koalisyonları önlemek üzere dizayn edilmiş yeni seçim yasası bu oy miktarıyla tek başına iktidarı mümkün kılıyordu. Özal'ı başarılı kılan, büyük ihtimalle Sunalp ve Calp karşısında tek "sivil" aday gibi durmasıydı.[3] Diğer taraftan Sunalp ve Calp'in devletçiliği de devletin cuntayla eşit olduğu bir ortamda hoş karşılanmamış, Özal'ın liberalliği göze hoş görünmüştü. Tabii ki, halkın çok kısa bir seçim kampanyasından sonra programını bile bilmediği, liderini dahi tanımadığı partilere oy verdiği düşünülürse, ANAP'ın galibiyetini çok iddialı sosyolojik saptamalara dayandırmak mümkün değil.[4] Ancak galibinin seçim kanunu nedeniyle büyük bir güce kavuşacağı bu seçimlerde, Turgut Özal'a gerçekten rakip olabilecek tüm sivil adayların cunta tarafından yasaklanmış olmasının, 12 Eylül'ün ekonomik

1 Feroz Ahmad, "The 1983 Elections," *MERIP Reports*, Mart/Nisan 1984, s. 4.

2 Ahmad, a.g.e., s. 7.

3 Zürcher, a.g.e., s. 282.

4 Ahmad, a.g.e., s. 8-9.

beynini başbakanlığa taşıdığını kabul etmek gerekiyor. Özal bu fırsatı çok iyi değerlendirdi ve sahip olduğu gücü ülkeyi yeniden şekillendirmek için kullandı.

Özal, 24 Ocak'la başladığını bitiriyor

Özal yıllarının odak noktası ekonomiydi. Aslına bakılırsa Özal'ın ekonomi politikaları 1983 seçimlerinden çok önce devreye girmişti. Özal, IMF'yle yapılan stand-by anlaşması gereği zaten darbe öncesinden itibaren "süper bakan" olarak ekonomiyi reforma sokma göreviyle kabinedeydi. Darbe sonrasında da bu görevi değişmedi. İthal ikamecilikten neo-liberalliğe giden yol Özal'ın imza attığı 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlamış, cuntadan geçmiş ve 1983 seçimleriyle tekrar Özal'la buluşmuştu. Turgut Özal'ın 12 Eylül döneminin ekonomik planının tek temsilcisi olması, yasaklanmayan tek sivil parti lideri oluşunu da açıklıyor gibiydi. Cunta, ülkede hemen her şeyi yıkıp sil baştan yapmış olabilirdi, ama IMF anlaşmasına, dolayısıyla da Özal'a hâlâ mecburdu. Kaldı ki bu konuda gönülsüz olduklarına dair bir işaret de yoktu. Özal'ın ekonomide ilk girişeceği işler liranın devalüasyonu, konvertibilite, ihracata destek ve ithalatta serbestleşme olacaktı.[1]

Ekonomik model tamamen değişirken, Özal bir taraftan da yüksek enflasyonla baş etmek durumundaydı. Cunta hükûmeti, bu durumla mücadele etmek için kamudaki maaşları dondurmuş ve faiz sınırlamalarını kaldırmıştı; böylelikle insanlar harcama yerine tasarruf yapmaya başlayacaklardı.[2] Ancak bu alınan kararlar, banker skandallarını tetikledi. Başta "Banker Kastelli" lakaplı Cevher Özden olmak üzere birçok banker normal bankaların dokunmayacağı riskteki fonlara girerek dudak uçuklatan faizler vaat etmiş, yüksek enflasyona karşı kendilerine güvenen insanların paralarını bu fonlarda batırmışlardı. Orta vadede faciayla sonuçlanan bu macera, kısa vadede ise enflasyonu biraz olsun frenlemeyi başarmıştı.

---

1 Ali Bayar, "The Developmental State and Economic Policy in Turkey," *Third World Quarterly* 17, No. 4, (Aralık 1996), s. 779.

2 Zürcher, a.g.e., s. 307.

Enflasyon haricinde, Özal'ın ekonomik dönüşüm açısından emellerine ulaştığı söylenebilirdi. Yerel üreticilerin serbestçe ithal edilen ürünlerle baş edebilmek için ihracatla büyümesini öngören rekabetçi bir ekonomi kurulmuştu. İnsanlar, 1980-83 arasındakinin ve öncesinin aksine lüks ürünler almaya teşvik ediliyordu. Piyasaya giren yeni ürünler, hükûmetin ekonomi politikasının propaganda aracı da olmuştu. İthal ürünler, ithal ikamecilikle yıllarını geçiren halkın merakını cezbediyordu. Yerel üreticiler bundan çok memnun sayılmazdı. Bunun bir ilginç örneği, 1984'te yaşanan "Çikita krizi"ydi. Hükûmet o yıl, yerli muz üretiminin beklenenin altında kalmasını gerekçe göstererek Chiquita marka muzların ithalatını serbest bırakmıştı. Bu ithalat, ufak çaplı bir siyasi kriz yarattı. Anavatan Partisi'nin Antalya milletvekilleri partilerini istifayla tehdit ediyordu. Buna rağmen Özal bu şehri ziyaret ettiğinde, Çikita muzlar Antalya'da, hem de yerli muzlardan daha yüksek bir fiyata satılıyordu.[1] Muzun başlıca ürünlerden biri olduğu bir şehirde, Çikitaların yok satması da ilginçti!

Özal'ın ithalat-ihracat merkezli politikaları şirketler arasındaki farkları da açmaya başlamıştı. İhracat yapabilecek ve ithal ürünlerle iç pazarda rekabet edebilecek durumdaki büyük holdingler giderek büyürken, diğerleri piyasadan yok oluyordu. Büyük balık küçük balığı yemeye başlamıştı. Dahası, yatırım yapabilecek durumda olan girişimciler büyük bir zenginliğe kavuşurken, bordrolu çalışanların durumu giderek zorlaşıyordu. Yüksek rekabet ve uçuruma dönüşen zengin-fakir farkı, büyük bir rüşvet dalgasını da tetikledi. Özal döneminde memurların "işini bilmeleri" istenmekteydi.

Siyasi yasaklar gönülsüz de olsa kalkıyor

Siyasi serbestleşme ise ekonomik serbestleşmenin çok gerisinden seyrediyordu. Yine de daha sivil bir demokrasi için bazı adımlar atılmıyor değildi. Bunlardan en önemlisi kimi siyasi akımlar ve liderler üzerindeki yasakların kaldırılmasıydı. 1984'te Meclis, SODEP ve Doğru Yol

1 *Milliyet*, 12 Şubat 1984.

Partisi'nin (DYP) yasağını kaldırdı. Bu iki parti, CHP ve AP'nin devamı konumundaydı. SODEP, HP'yle birleşip SHP'yi oluşturarak, DYP ise tek başına ANAP'ın ciddi rakipleri hâline geldi. İkinci adım ise Ecevit, Demirel, Türkeş ve Erbakan gibi liderlerin yasaklarının kaldırılmasıydı.

Parti yasaklarının kalkmasının ANAP'ın aleyhine işlemesinin ardından, Özal liderlerin gelişini referanduma götürdü. Bu ikinci kumar da Özal'ın aleyhine işleyecek, referandum %50.26'ya 49.74 yasakların kalkmasından yana sonuçlanacaktı. Hükûmet, referanduma cevap olarak 1987 seçimleri öncesinde seçim kanununu bir kez daha değiştirerek, birinci gelen partiye daha da fazla milletvekili getiren bir sistemi devreye soktu. "Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan" olarak bilinen bu sistem, ANAP'a oyların yüzde 33'ünü aldığı halde 292 milletvekili getirdi. Yüzde 25 alan SHP ancak 99 milletvekili çıkarabilmişti. DYP ise 59'da kalmıştı. Bu seçimin bir önemli sorunu SHP'nin Ecevit'in DSP'sine yüzde 17'lik bir fark atmış olmasıydı. SHP böylelikle kendisini muhalefetin merkezi olarak kabul ettirmişti. Parti iki yıl sonraki yerel seçimlerde ANAP'ı da geçerek birinci parti çıkacaktı.

Yasakların kalkması Özal'ı üç taraftan vurdu. Birincisi, ANAP dört farklı eğilimin birleştiği bir partiydi. Bu eğilimlerden üçünü temsil eden Erbakan, Demirel ve Türkeş'in dönüşü partinin çözülmesini başlattı. İslamcılar, muhafazakâr sağcılar ve milliyetçiler kendi partilerine dönmeye başlayınca ANAP güç kaybetti. Dahası, 1980'ler Özal'ı yorarken, diğerleri daha diriydi. 1989'da Özal, Kenan Evren'in yerine cumhurbaşkanı olarak bir dönemin sonunu getirdi. 1991 seçimleriyle Demirel başbakanlığa geri dönecekti.

CHP ve Baykal geri dönüyor

Solda ise işler daha farklı gelişti. 1991'e kadar Erdal İnönü ve SHP bu kanadın tartışılmaz odağıydı. Ancak 1989-91 arası SHP'li belediyelerin düşük performansı, Özal destekli holding medyasının Britanya'daki "Hoşnutsuzluk Kışı"nı andıracak şekilde üstünde durduğu, grev ve yolsuzluk dalgaları ve İstanbul'daki su kesintileri SHP'ye 1991'de yüzde 8 oy kaybı olarak geri döndü. 1992'de ise Deniz Baykal'ın başını çektiği hizip partiden ayrılarak, CHP'yi yeniden kurdu.

1994'te SHP'nin oyları %19.68'e düşerken, Ecevit'in DSP'si 11.23'ü yakalamıştı. CHP ise ilk seçiminde %2.93 oy almıştı. SHP'nin yenilgisiyle beraber solda birlik tartışmaları başlamıştı; zira üç sosyal demokrat partinin oyu seçimi kazanmaya yetiyordu. Ecevit özellikle Baykal'la olan ihtilafı nedeniyle bu öneriye soğuk bakarken, Erdal İnönü olumlu yaklaştı ve Şubat 1995'te SHP'yle CHP, CHP adı altında birleşti. Yıl sonunda Baykal başkanlığı ele geçirdiğinde partiden istifalar başlamıştı. Yeni CHP, özellikle İslamcı Refah Partisi'nin yükselişi ve 28 Şubat 1997 askerî müdahalesiyle beraber sosyal demokrat çizgiyi terk ederek milliyetçi ve "militan laik" bir politikaya kaydı. Geçmişte SHP muhalefetini ekonomi üzerinden yapar ve Kürt sorunu konusunda özgürlükçü bir tavır sergilerken, CHP önceliği Kemalizm ve laikliğe vermiş, emek politikalarını bir kenara bırakmıştı. İlginç bir şekilde, Baykal'ın partiyi Kemalizme döndürmesi CHP tarihinin en ağır yenilgisiyle karşılandı. CHP, 1999 seçimlerinde yüzde onluk barajı dahi aşamamıştı. Solda birlik projesini reddeden Ecevit'in DSP'si ise %22 ile birinci partiydi. Baykal ve CHP ancak DSP'nin 2001 kriziyle yaşadığı kötü sınav sonucunda eski gücüne dönebildi.

Sosyal demokrat SHP'nin Kemalist CHP'ye dönüşmesinin temel faktörlerinden biri, 1990'larda yükselişe geçen İslami hareketti. Millî Görüş hareketi, 12 Eylül'ün hedeflerinden biri olmuş, partileri Milli Selamet Partisi yasaklanırken, yeni kurulan Refah Partisi'ne de 1983 seçimlerine katılma izni verilmemişti. Ancak çok sayıda eski MSP üyesi ANAP'ta siyasete devam edebildi ve hareketi yasakların tamamen kurbanı olmaktan kurtardı. Turgut Özal da ağabeyi Korkut gibi eski bir MSP üyesiydi. Ayrıca MSP'nin 6 Eylül 1980'de meşhur "Kudüs Mitingi"ni düzenlediği Konya'nın o dönemdeki belediye başkanı Mehmet Keçeciler de darbeden sonra ANAP'a girmişti. ANAP'ın İslamcı üyelerinin birçoğu partinin cunta nezdindeki etkisinden faydalanarak 1983 vetolarından kurtuldu. Keçeciler gibi pek çok isim de 1984'te ilk yasaklar kalktığında ANAP'a geldi. İslami hareket, hem ANAP'ın güçlenmesine katkı yapmış, hem de o yükselişten faydalanmıştı. Referandumdan ve daha sonra da Özal'ın ölümünden sonra

pek çok ANAP'lı partilerinden istifa ederek RP'ye geçti. Bunların arasında Abdülkadir Aksu ve Cemil Çiçek gibi siyasi hayatın önemli isimleri de vardı. RP özellikle ANAP'ın 1991 seçimlerindeki düşüşünden yararlandı. İslami tabanı bir şekilde canlı tutan ANAP zayıfladığında, Erbakan için o tabanı tekrar devralmak zor olmamıştı. Benzer bir durum ANAP'la MHP arasında da vardı. Türkeş yasaklıyken milliyetçilere yer veren ANAP, MHP yeniden kurulduğunda ve kendisi zayıfladığında bu isimlerin gidişine tanık olmuştu.

Siyasal İslam yükseliyor

Refah Partisi, ANAP'ın yüzde 12 oy kaybettiği 1991 seçimlerinde oylarını yüzde 9 oranında arttırarak Meclis'e girmeyi başardı. Partinin ikinci ve esas sıçraması ise 1994 yerel seçimlerinde geldi. RP, Özalsız ANAP ve Özal ölünce cumhurbaşkanı olan Demirel'den yoksun DYP karşısında hem sağın lideri oldu, hem de SHP'nin belediyelerdeki kötü performansından faydalanarak başta İstanbul olmak üzere kritik belediyeleri eline geçirdi. SHP üç büyük şehrin ikisini RP'ye (İstanbul, Ankara), birini de DYP'ye kaptırmıştı. RP'nin "genç yenilikçiler"inden geleceğin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan İstanbul'un başına geçmişti. Bir yıl sonra DYP-SHP koalisyonu çökünce yapılan erken seçimlerde Erbakan, tecrübesiz rakipleri Çiller, Yılmaz ve Karayalçın karşısında seçimi kazanmayı başardı. Ancak %21 tek başına iktidar olmaya yetmeyince, kısa ömürlü ANAP-DYP merkez sağ hükûmeti (Anayol) kuruldu.

1990'ların başı aynı zamanda Turan Dursun, Bahriye Üçok, Çetin Emeç ve Uğur Mumcu gibi sol ya da Kemalist aydınların uğradığı faili meçhul cinayetlere de sahne oluyordu. Bu dönemde hem İslami hareket, hem de Kemalistler radikalleşmeye başladı. Hasan Mezarcı gibi Refah Partili isimlerin laik devleti ve Mustafa Kemal Atatürk'ü hedef alan açıklamaları ve faili meçhul cinayete kurban giden, Uğur Mumcu'nun geniş kitlelerin katıldığı cenazesini "İslam'a saygısızlık" olarak nitelendirmesi bunun bir örneğiydi.[1] Mezarcı'nın tepki gören açıklamaları devam edince Başbakan Tansu Çiller, RP ve Kürt ha-

1 *Milliyet*, 4 Nisan 1993.

reketinin temsilcisi DEP dışındaki tüm partileri bir "Atatürk'e saygı" mitingine davet etmişti.[1] SHP lideri Murat Karayalçın, MHP lideri Alparslan Türkeş ve ordunun ileri gelenleri bu çağrıya olumlu cevap verdi. Liselerden öğrenciler bu miting için otobüslerle Taksim Meydanı'na taşınmıştı. Bu miting 1990'larda kendini milliyetçi ve militan laik olarak tanımlayan, dolayısıyla da İslami harekete ve Kürt hareketine doğrudan karşı olan Kemalistlerin ilk kitlesel sahne alışı oldu. Bu mitingin bir özelliği de 1960'tan itibaren etkili olan ülkenin siyasi ekseninin değişmesi oldu. Artık sağ-sol yerine milliyetçilik ve din üzerinden kurulan zeminler vardı.

Kürt sorunu yeniden...

Siyasetin milliyetçilik zeminini Kürt sorunu belirliyordu. 1990'ların başında ANAP, Sıkıyönetim'in ağır baskısı altındaki Kürtlere kültürel haklarını vermek üzere bir reform yapmıştı. Özel hayatta Kürtçe yasağı 1991'de kaldırıldı. Ayrıca Adnan Kahveci Kürt sorununun demokratik çözümü üzerine bir rapor hazırlamış ama hemen sonrasında bir trafik kazasında hayatını kaybetmişti. Kahveci, ANAP'ın Kürtçe televizyon gibi kimi reformlardan Kenan Evren'in engellemesi nedeniyle vazgeçtiğini de ileri sürmüştü.[2] SHP'nin 1990 yılında yaptığı Kürtçe TV önerisinin Devlet Güvenlik Mahkemesi soruşturmasına konu olduğu düşünülürse, Kahveci'nin iddiasında doğruluk payı yüksek görünüyor.[3] Ancak ANAP'ın özellikle de Özal cumhurbaşkanı olduktan sonra Kürt sorununu çözmeye hevesli olduğu görüşü aynı derecede doğru değil. Zira ANAP'ın Özal'dan sonraki genel başkanı ve başbakan Yıldırım Akbulut, SHP'nin hazırladığı Kürt Raporu'nu "Kürt diye bir şey yoktur, sadece Türk vardır. Bu ülkede yaşayan herkes Türk olmak zorundadır. diyerek karşılamıştı.[4] Tabii ki, bu çıkış ANAP'ın DYP

1 *Milliyet*, 27 Şubat 1994.

2 *Milliyet,* 16 Mayıs 1992.

3 *Milliyet*, 26 Haziran 1990.

4 *Milliyet*, 31 Temmuz 1990.

ve SHP'ye karşı milliyetçi tabana hoş görünme çabası olarak değerlendirilebilir, ancak ANAP'ın kuruluşundan itibaren güçlü milliyetçi kökleri olan bir parti olduğu da unutulmamalıdır.

Kürt sorununda 1990'larda yaşanan bir diğer önemli gelişme de Kürt hareketinin kendi siyasi partisini kurmasıydı. 12 Eylül darbesi ve Kürt aydınların Diyarbakır Cezaevi'nde aklın hayalin alamayacağı gaddarlıkta işkencelere ve katliamlara uğraması, Kürt hareketinde önemli bir etki yaptı. Bir yandan PKK silahlı mücadele yoluyla askerî ve sivil hedeflere saldırırken, pek çok Kürt politikacı legal politika yolunu seçti. 1990'da Halkın Emek Partisi kuruldu. Parti, 1991 seçimlerinde SHP'yle ittifak yaptı ve on adayını Meclis'e sokmayı başardı. Ancak HEP'li milletvekillerinin kürsüde Kürtçe konuşma ve Kürt-Türk kardeşliğine yönelik mesaj verme isteği büyük bir kriz yarattı. Milletvekilleri polis tarafından Meclis'ten çıkarıldı. Parti de yasaklandı. HEP'ten sonra kurulan devam partileri de benzer akıbete uğradı. 2013 yılına kadar aynı gelenekten gelen altı Kürt partisi kapatıldı. BDP'nin de binlerce üyesi aylarca tutuklu kaldı.

Türk kamuoyu 1990'lar boyunca Kürtlerin legal ve illegal özgürleşme hareketlerine büyük tepki verdi. Kürt partileri kamuoyu, medya ve Anayasa Mahkemesi tarafından PKK'yle bir tutuldu. Özellikle 1980 darbesinden sonra cuntanın Kürtlere açtığı ağır savaşın yarattığı radikalleşme de uzlaşma ihtimalini azalttı. Türk milliyetçiliği de Kürt ulusçuluğundan faydalanmaya gayret gösteriyordu. Tansu Çiller'in "Atatürk'e Saygı Mitingi"nde yaptığı konuşmada HEP'in devamı DEP'i hedef alması "Milliyetçi Başbakan" sloganlarıyla karşılanıyor,[1] yükseliş arayan MHP'nin militanları da çatışmada ölen askerlerin cenazelerinden eksik olmuyordu.

1990'ların Millî Görüş ve Kürt karşıtı havası başlangıçta Tansu Çiller ve DYP'nin işine yaramış gözüküyordu. Ancak, özellikle Çiller'in "modern görünümlü bir kadın" olmasından dolayı DYP'ye destek veren laik seçmenler, 1996 Haziranında partinin Refah'la koalisyon kararı almasıyla şok geçirdi. Bu koalisyon Türkiye tarihinde

1 *Milliyet*, 1 Mart 1994.

ilk kez İslamcı bir partiyi büyük ortak olarak hükûmete taşıyordu. 28 Şubat'la sona erecek bu koalisyon Tansu Çiller'in Kemalistlerden aldığı desteği de tamamen bitirdi.

28 Şubat sonrası...

Millî Güvenlik Kurulu'nda Başbakan Necmettin Erbakan'a ültimatom verilmesiyle kristalleşen 28 Şubat askerî müdahalesi, siyasi dengelerin bir kez daha değişmesine neden oldu. Ordunun da aktif olarak oluşumuna katkıda bulunduğu Kemalist-militan laik atmosfer, Bülent Ecevit'in DSP'sini güçlendirirken, SHP'den CHP'ye geçiş sürecini de hızlandırdı. 28 Şubat sonrası hükûmette yer alması DSP'ye seçimlerde avantaj sağlamış ve 1999'da birinci parti hâline getirmişti. RP'nin ve DYP'nin yaşadığı sıkıntıdan ANAP da yararlanmış, ancak Mesut Yılmaz'ın DSP ve MHP'yle kurulan koalisyonda kritik bakanlıkları eski DYP üyelerine vermesi parti içinde bölünme yaratmıştı. ANAP yine de DYP'nin ve kapatılan Refah'ın yerine kurulan Fazilet Partisi'nin önünde sağın birinci partisiydi. DYP ancak beşinci olabilmiş ve Tansu Çiller istifa etmek zorunda kalmıştı.

28 Şubat sürecinden MHP de yararlanmış, iktidarda yer almayı başarmıştı. Ancak kurulan hükûmet, koalisyonun üç üyesine de yaramadı. MHP'nin özellikle 1999 Marmara depremi döneminde Sağlık ve Bayındırlık bakanlıklarındaki kötü performansı, 2001 ekonomik krizi ve DSP'nin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'le yaşadığı ihtilaf, bu iki partiyi büyük ölçüde küçülttü. ANAP da kendi krizini çözemeyince, hükûmetin üç üyesi de 2002 seçimlerinde Meclis dışında kaldı. Üç partinin toplam oyu yüzde 15'i geçmiyordu. DSP, üç senede yüzde 21 oranında oy kaybetmişti.

28 Şubat, İslami harekette de çok büyük değişimlere yol açtı. "Post modern darbe", RP ve FP'ye verilen kapatma kararları hareketteki bölünmeyi hızlandırdı. Fazilet'in kapatılmasıyla beraber başını Recep Tayyip Erdoğan'ın çektiği yenilikçiler Adalet ve Kalkınma Partisi'ni, gelenekçiler ise Erbakan'ın yoldaşı Recai Kutan'ın başkanlığında Sa-

adet Partisi'ni kurdu. İki kanat da 28 Şubat sonrası radikal politikadan uzaklaşırken, AKP bir adım daha atarak İslami muhafazakârlığın çerçevesini yeniden çizmeye başladı.

Yeni muhafazakârlık at koşturuyor

Erdoğan'ın çizdiği yeni muhafazakârlık, neo-liberalizmle bir çeşit muhafazakâr modernizmi birleştiriyor, Amerika'daki Cumhuriyetçi Parti'ye benzer bir yapı yaratıyordu.[1] Bush'un Cumhuriyetçilerinin Reagan dönemiyle bağları olduğu gibi, AKP'nin de Özal dönemiyle bağları vardı. AKP, ANAP'ın daha dini tandanslı bir versiyonu olarak ortaya çıkmıştı. Tıpkı ANAP gibi, AKP de darbe sonrasının siyasi istikrarsızlığından yararlanıp popülarite yakalamayı başarmıştı. Ancak ANAP orduyla ve radikal Kemalistlerle uğraşmak zorunda kalmamıştı. AKP ve ortaya çıkardığı İslami burjuvazi, Kemalist orta sınıfı paniğe sevk etti. Bu korku hâli CHP'nin de hızla daha da milliyetçi, Kemalist ve militan laik bir çizgiye savrulmasına neden oldu. Ahmet İnsel, bu çizgi değişikliğini küreselleşmeye ve Türkiye'nin kronikleşmiş sorunlarına verilen milliyetçi bir refleks olarak açıklıyor.[2] Bu doğru olsa da, CHP'nin yeni çizgisinde 28 Şubat sonrası bilinçli bir pozisyon alma iradesi olduğunu da eklemek gerekir. SHP, 1980'lerde ANAP'ı ekonomi üzerinden eleştirirken, CHP, AKP'nin dini eğilimleri kadar ilk zamanlar Kıbrıs ve Kürt sorununda sergilediği çözüm yanlısı tavır ve AB yanlılığı üzerinden de eleştiriyordu. 1980'lerde Türkiye'nin temel siyasi meselesi ekonomik dönüşümken, 2000'lerdeki dini ve etnik sorunlardı. Bu durum 27 Nisan 2003 e-muhtırasına kadar CHP'yle MHP'yi bir hayli yakınlaştırdı. Muhtıradan sonra ise AKP desteğini arttırarak eksenini kaybeden muhalefet karşısında hegemonya arayışına girdi. 1990'lar ve 2000'ler boyunca siyasetin

1 Ahmet İnsel, "The AKP and Normalizing Democracy in Turkey," *South Atlantic Quarterly* 102, No. 2/3 (İlkbahar/Yaz 2003), s. 301.

2 Ahmet İnsel, "CHP Nedir?", 6 Eylül 2008, http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=424&makale=CHP%20Nedir? (erişim: 12 Aralık 2009)

Kemalist kanadına destek veren pek çok kurumun bugün ya siyaseten etkisiz kaldığını ya da AKP tarafından kontrol edildiğini de bu çaba içerisinde hatırlamak gerekir.

1970'ler Türkiye'de futbol dünyası

1970'ler Türkiye futbolunda çok önemli olaylara sahne oldu. Bunlardan biri ve büyük oranda diğerlerini de tetikleyeni, televizyon yayınlarının başlamasıydı. 1968'de televizyon yayınlarına başlayan TRT, ilk büyük futbol yayınını Meksika'da oynanan 1970 Dünya Kupası'ndan yaparken, teknik imkânsızlıklar nedeniyle maçlar ancak oynandığının ertesi günü kısa özetler hâlinde gösterilebilmişti.[1] Bu bile, senede dört-beş uluslararası maçtan fazlasını göremeyen Türkiye futbol kamuoyuna dünyada bu oyunun nasıl oynandığını tanıtması bakımından önemliydi. Gazeteler, "Hükûmetin büyük transferlere izin vermesi hâlinde Pele'yi ya da Beckenbauer'i getirebileceğini" söyleyen yöneticilerinin açıklamalarına[2] yer verirken, Türkiye Kupası finalistleri Eskişehirspor ve Göztepe futbolcuları bir gazetenin merkezinde buluşup final maçını beraber izliyorlardı.[3] Bu ilk yayın TRT ve İstanbul'daki televizyon yayınlarını üstlenen İstanbul Teknik Üniversitesi'ni Türkiye'de oynanan maçların yayını üzerine çalışmaya motive etmişti. Büyük bir basın kampanyasının ardından 25 Nisan 1971'de Türkiye-Federal Almanya maçı televizyondan naklen yayınlandı.[4] Yeni teknolojiyle beraber maçların video analizi de mümkün olmuştu.[5] Bu noktada, ilk naklen maç yayınının 12 Mart askerî muhtırasından yalnızca bir ay sonra yapıldığına da dikkat etmek gerekir.

1 *Milliyet*, 21 Mayıs 1970.

2 *Milliyet*, 20 Haziran 1970.

3 *Milliyet*, 23 Haziran 1970.

4 *Milliyet*, 26 Nisan 1971.

5 *Milliyet*, 4 Ağustos 1971.

Türkiye futbolu "yerlerde"...

1972 yılıyla beraber millî maçlar, Avrupa kupası maçları ve Cumhurbaşkanlığı Kupası gibi önemli yerel müsabakalar televizyondan naklen yayınlanmaya başlandı; lig maçları ise haftalık kısa özetler şeklinde veriliyordu. Televizyon yayınlarıyla futbol geniş kitlelere ulaşmaya başlamıştı, ancak seyirci gördüğünden çok da memnun değildi. Zira televizyondan yayınlanan yabancı ve yerli maçların çizdiği tablo çok netti; Türkiye futbolu dünya standardının on yıllarca gerisinden geliyordu. 1970'lerin başında millî takım gerçekten de can sıkıcı bir durumdaydı. Her ne kadar 1972 Avrupa Şampiyonası elemelerinde Polonya, Federal Almanya ve Arnavutluk'un olduğu grupta alınan üçüncülük bir felaket olmasa da, 1974 Dünya Kupası elemelerinin Ekim 1972'deki 2-0'lık Lüksemburg yenilgisiyle başlaması tam bir şoktu. Millî takım, rövanşı iki hafta sonra 3-0'la alsa da, gruptaki diğer tüm maçlarını kaybetti. Aslında, 1954'te gidilen Dünya Kupası'ndan sonraki herhangi bir turnuvadakinden farklı değildi. Ancak 1970'lerin farkı, millî takımın neden başarısız olduğunun açıkça izlenebilmesiydi. Televizyon yayınları yalnızca millî takımın yenilgilerini değil, dünya futbolundaki yerini de gösteriyordu.

Profesyonel futbol taşraya açılıyor

Millî takım bu durumdayken, aslında kurumsallaşma adına önemli adımlar da atılıyordu. 1960'ların sonuyla beraber ulusal ligler ülkenin tamamına açılırken, Anadolu'daki her şehrin kendi profesyonel kulübü olmuş, alt ligler de başlamıştı. 1970'lerin futbol ortamı geçmişe kıyasla daha dengeli, daha ademi merkeziyetçi ve daha rekabetçiydi. Anadolu takımları lig şampiyonluğunu alamasa da zirveye aday olmuştu. 1969-70 sezonunda lig sıralamasında ilk beşte şampiyon Fenerbahçe dışında bir İstanbul takımı yoktu. Eskişehirspor, bu yıllarda üniversite temelli taraftar grubu ve Liverpool'un Kop'unu andıran şovlarıyla dikkati çekiyor, beş yıllık tarihi olan ekip bir kez ligi, bir kez de kupayı ikinci bitiriyordu. Mersin İdman Yurdu, Boluspor

ve Bursaspor da 1970'lerin ilk yarısı boyunca şampiyonluk yarışının içinde boy göstermişlerdi. Ancak "Anadolu Devrimi"nin tamamlanması Trabzonspor'un şampiyonluğu İstanbul'dan dışarı çıkarmasına kadar tamamlanmayacaktı.

Millî maçlardaki başarısızlık, büyük ihtimalle güç dengelerindeki bu geçişle de alakalıydı. İstanbul takımları, klasik oyuncu depoları olan semt takımları ve azınlık ekiplerinin alt liglere inmesiyle gözünü Anadolu'daki yetenekli gençlere çevirmiş ama karşısında şehir burjuvazilerinin hamiliğini yaptığı profesyonel taşra kulüplerini bulmuştu. Anadolu kulüpleri için ise ulusal şampiyonluk henüz bir hayaldi. Kentsel rekabetler şimdilik daha gerçekçi gözüküyordu.

Pek çok ölüme ve yaralanmaya sahne olan meşhur Kayserispor-Sivasspor İkinci Lig maçı bu rekabetlerin boyutları hakkında çarpıcı bir örnekti. Yiğit Akın'ın da belirttiği gibi, Kayseri ve Sivas Orta Anadolu'nun öncü şehri olmak için bir rekabet içindeydi ve Kayseri'nin hem ekonomik anlamda Sivas'tan çok daha ileride olması aradaki çekişmeye sosyo-ekonomik bir boyut katıyordu[1]. Dahası, bu iki şehrin arasında Alevi-Sünni gerginliğinden de bahsetmek mümkündü. Bütün bu gerilim, 17 Eylül 1967'de 41 Sivasspor taraftarının hayatını kaybettiği, üç yüzün üzerinde kişinin yaralandığı stadyumdan kent içine taşan şiddet olaylarına dönüştü. Aslında olayların büyüklüğü ve arka planı göz önüne alındığında, bu maçta yaşananların İngiltere'de 1980'lerde yaşanacak "Heysel etkisi"ne benzer bir şok yaratacağı düşünülebilirdi. Ancak maç Türkiye'de futbolun ve basının kalbinin attığı İstanbul'dan kilometrelerce uzakta oynanmıştı ve bu nedenle yarattığı depremin etkisi de sınırlı oldu. Dahası 1970'lere yaklaşıldıkça Türkiye'de şiddet normalleşiyordu ve futbol bunun öncüsü sayılmazdı. Yine de yaşanan olayın o dönemde İkinci Lig'in kaldırılmasını gündeme getirecek kadar etki yaptığını söylemek gerekir[2]. Ancak İkinci Lig'in kurulu

1 Yiğit Akın, "Not Just A Game: The Kayseri vs. Sivas Football Disaster", Soccer & Society, 5:2, s. 223

2 Özden Taşğın, Fenerbahçe Futbol Seyircisinin Sosyo-Ekonomik Profili, (Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi 2000), s. 19

SİVASLILAR ÖNCE
SONRA
DAİMA
MÜHİMSİNİZ
HİZMETİNİZİ
MUNTAZAM
SİGORTA
SEKER SİGORTA
ANONİM ŞİRKETİNDE

Cumuriyet

44. yıl sayı: 15495

KURUCUSU: YUNUS NADİ

Yalgısal ve mektup adresi Cumuriyet İstanbul — Posta Kutusu İstanbul No. 246
Telefonlar: 22 42 00 — 22 42 96 — 22 42 97 — 22 42 98 — 22 42 99

Pazartesi 18 Eylül 1967

ÖĞRENCİLERİ
PROBLEMLERİ
Dilden
Line 1.
Bu kitap öğrencilerinin BİLİNÇLİ sınıf tarihçi olmalarını, gün yaşılma olmağa hazırlar bir ilk tamamlayan fazla bilgi ile bu verilmeyi sağlamaktır. Bu kitap öğrencilerin için ona büyük hale gelecektir.
100 sayfa — 15 liradır.
İNKILÂP ve AKA KİTABEVLERİ

Sivas - Kayserispor maçında büyük arbede

KIRK ÖLÜ ÜÇYÜZ YARALI VAR

Başbakan döndü, ortak bildiri yayınlandı

Demirel Romen kalkınmasını beğendi

Romanya'ya yaptığı resmî geziden dün şehrimize dönen Başbakan Süleyman Demirel, Yeşilköy Hava Alanında gazetecilere verdiği demeçte gezinin Türk - Romen ilişkileri bakımından verimli geçtiğini belirtmiştir.

Türkiyenin sınır sülor sorunlarının ülkelerinden sonra kalkığını söyleyen Demirel, konuşmasına devamla, «Bir yönden bakıldığında, Romanya'nın bu sorunu bizim kadar önemsemeyen siyasetler ülkemiz üzerinde uygun ve ilişki bir şekilde yapılacaktır. Bu faaliyetleri iş için «Ortaklı maarif yapılacaktır. Hiç maarif etmeden istediğimiz elde edeceğiz. Sora imkânı yok. Bu maarifler daha önceden ilk ve ortaöğretim kesimleri tabi alınacaktır» dedi.

Romanya'ya yaptığı resmî gezi dönüşünde Yeşilköy Hava Alanında gazetecilere demeçler veren Başbakan Süleyman Demirel.

BİLDİRİ

Dün Ankara ve Bükreş'te yayınlanan Türk - Romen ortak bildirisinde anlaşıldığına göre, «Türk Başbakanı, Romanyanın ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kaydettiği ilerleme ve gelişmeden memnuniyetle duyduğunu ifade etmiştir».

Ortak bildiride, Kıbrıs konusuna kısaca değinilmesi ve şöyle denilmektedir:

«Başbakan Kıbrıs'taki barışın ve güvenliğe yönelik tehditlerin sona ermesini memnuniyetle karşıladığını ifade etmiştir. Bu tehditlerin sona ermesinin bu sorunun barışçı bir çözümüne ulaşılmasını kolaylaştıracağını belirtmiştir».

(Arkası Sa. 7, Sü. 1 de)

Romanya Demirel ve Türk heyeti

«Ben büyük işlerin adamıyım ufak işlerin değil; berber işini Çağlayangile sorunuz»

Şükran SONER

Başbakan Süleyman Demirel, sayı Yazarlar Derneği, 2. Başkan Çağlayangil'in sın, 6 parlâmenter üyesi, 1 gazeteci, bazı memurlar, diğer görevliler ve 1 berber dün Romanya gezisinden sonra Yeşilköy Hava Alanında gazetecilere verdiği demeçte, Romanya'nın bu sorunu bizim kadar önemsemeyen siyasetler ülkemiz üzerinde uygun ve ilişki bir şekilde yapılacaktır. Bu faaliyetleri iş için «Ortaklı maarif yapılacaktır. Hiç maarif etmeden istediğimiz elde edeceğiz. Sora imkânı yok. Bu maarifler daha önceden ilk ve ortaöğretim kesimleri tabi alınacaktır» dedi.

Ve Berberi Nah..

BİLDİRİ

Dün Ankara ve Bükreş'te yayınlanan Türk - Romen ortak bildirisinde anlaşıldığına göre, «Türk Başbakanı, Romanyanın ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kaydettiği ilerleme ve gelişmeden memnuniyetle duyduğunu ifade etmiştir».

Ortak bildiride, Kıbrıs konusuna kısaca değinilmesi ve şöyle denilmektedir:

«Başbakan Kıbrıs'taki barışın ve güvenliğe yönelik tehditlerin sona ermesini memnuniyetle karşıladığını ifade etmiştir. Bu tehditlerin sona ermesinin bu sorunun barışçı bir çözümüne ulaşılmasını kolaylaştıracağını belirtmiştir».

(Arkası Sa. 7, Sü. 1 de)

İnönü dedi ki:

«Sosyal meseleleri ortanın solundaki cesur CHP halledecek»

Sebriminde bulunan CHP. Genel Başkanı İsmet İnönü, «Parti Meclisi» nin İstanbul'da toplandı toplantı, mühim mevkiye sağlık hamla verdiğini söyledi. İnönü, «Zaman gösteriyor ki sürekli ve sonuç içinde memleketimizin sosyal meseleleri, ancak ortanın solundaki cesur bir CHP ile bütünüyle çözülebilir halli mümkün kararlar basmakalıp zamanda ancak CHP, Genel Başkanı İsmet demeçinde sonları söylemiştir.

(Arkası Sa. 7, Sü. 4 de)

KAVGACILARI AYIRMAĞA ÇALIŞAN İNZİBATLAR

Neden aksıyor?

Yeni trafik düzeni üzerine

Yazan: Prof. Kemâl KUTLU

Trafik Müdürü Daldal Belediye ile ihtilâfa düşüldüğünü açıkladı

Zeynep AVCI

«Araçlara kaldırımlarda ilkokul durandaları, trafik sahne elemanları tarafından çıkan bir ayda hazırlanan ve Belediye ile ihtilâfa yol açtığı söylenen Emniyet-Belediye yeni trafik düzeni, dün Trafik Müdürü Daldal'ın bu alakalılara anlattığı da Trafik Şubesi Müdürü Münir Daldal, «Belediye ile iki sahada ihtilâfa düştüğümüz söylenebilir.

Bu elemanlar(Devlet) Cumhuriyetten, bir ediliş katılı, Belediyede tarafından yönde çıkan ve Büdevendiğe ödedikleri Ekonomi cadının ÜNÜN DALDAL

Münir Daldal, düzene alt olan bir sene önce Trafik Şubesi elemanları tarafından bir aç içince hazırlandığını belirtmek organlarına çıkış bakkında yorları söylemiştir.

(Arkası Sa. 7, Sü. 6 de)

TURAL döndü

NATO Genel Kurmay Başkanları toplantısına katılan Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural, İstanbul'a gelmiştir. Tural, Başbakanlıkta Genel Dedeoğlu görüşmelerde de değince sonra, dün sabah ankaradeğine ilkokul ve ortaokullarda ders yılının 30 Eylül'de başlayacağını söylemiştir.

Tural'a daha sonra bir İstanbul Valiliğinde, bir de Deniz Müzesi'nde kısa bir ziyarette bulunmuştur. Tural da «Sürücüler böyle sevgi gösterileri yaparlar sanırım» demiştir.

(Arkası Sa. 7, Sü. 3 de)

Demirel, Rusya gezisini bir gün erteledi

Mustafa GÜMÜŞKAYNAK bildiriyor

KAYSERİ — Dün Kayseri'de oynanan Kayserispor - Sivasspor maçının 20. dakikasında atılan bir gol yüzünden arbede çıkmış, 381 Sivaslı, 21 Kayserili çocuk olmak üzere 40 kişi ölmüş, 300 seyirci yaralanmıştır.

Önceki olaylar sebebiyle Demirel, Sovyet Rusya gezisini bir gün ertelemiştir.

Bugün sabah Ankara'ya gidecek olan Başbakan Demirel, Rusya'ya Sivaslılar Kuvayi Inşaatına katılacaktır.

2 BİN SİVASLI

Önceki gün 40 otobüs, 20 minibüs ve trenle seferi gelen 2 bin Sivaslı taraftar, burada sabahın erken saatlerinden itibaren bir araya gelmeğe başlamışlardır. Bir konvoy Sivaslı ise Gemlikte görmüş, burada yaptıkları karşılık dönüş yapılamıştır. Ayrıca şehirle seyircini kısa maçtan 6 Sivaslı ise merkez kasabalarından gelmişlerdir.

SİVASTA ARAMA

Stad açıldığında, geceki olaylardan dolayı polis, Stada giren Sivaslı ve Kayserili taraftarlardan üzerinde yarma yapmış, fakat herhangi bir şey bulamamıştır.

OLAY BAŞLIYOR

Saat 16'da Sivasspor - Kayserispor maçı başlamıştır. İlk hücumlar her iki takım bekleme tezahüratla bulunmuştur. Ancak oyun 20. dakikasına kadar sakin geçmiş. Kayserispor'un bir akınında Küçük Oktay'ın Sivasspor kalesine attığı gol, olayı başlatmıştır. Kayserili oyuncuların takımlarının tezahüratla bulunması üzerine, «Kurşuna tırbalarında oturmakta olan Sivasspor taraftarları, alına gol fetlerinin atılmadan gösterdikleri tezahüratla karşılık vermişlerdir. Bu tezahüratla arasında pankılı bağlayan gruplar tribünden kaçmak istemişler, ancak olaylara yakın telâşlığın fazla yüklenince, 2 gruptuk, o anda sahaya dönüştür. Bunun üzerine 7-8 bin Kayserili, taş, sopa, bıçak, tabanca ile tribünlerden üzerine yürüyünce, Sivaslılar da karşılık vermişlerdir. Bu Sivaslı dünen çıkarak için kapıya bırım etmiştir. Kapıdan çıkmak istiyen Sivaslılardan bir havanızlık ve silâhmadan ölüm olmuş, 300 kişi de taş, sopa ve bıçakla yaralanmıştır.

OLAY BÜYÜYOR

Staddan dışarıya çıkan Sivaslılar, Kayserili taraftarları bir bekler. Kayseri kimlik kartı olan bunu ve kapalı spor salonunun camlarını sopalara kırıştırmışlar ve topluı halde sahaya 5 kilometre uzaklıkta park etmiş otobüslere

(Arkası Sa. 7, Sü. 5 de)

İçişleri Bakanı ne diyor?

Kayseride olan meydana gelen olarda İçişi olarak bilgisine bazı vurduğumuz İçişleri Bakanı Dr. Faruk Sükan, «Kayseri Valisinden aldığım bilgiye göre olaylarına olan bitkanlar sebebile sonucunda müteveffa 40 vatandaşımın kaybetmiş bulunuyorum. Daha mütevaffi olacaktır vakıa yaralanmalar vardır. Bunlardan bilânsol verilmiş, sahte ve asteri birtürlüsü durumu mütehalle etmektedir. Yaralı sayısı henüz belli değildir» demiştir.

Kâmil Ocak'ın sözleri

Spor işleriyl tedvire memur Devlet Bakanı Kâmil Ocak, tedbiri olay üzerine şu 'arı söylemiştir:

«Durumu tetkik edeceğiz. Hukukî yönleriyl incelemeyeğiz. Ondan sonra bir karara varacağız. Sebebi de ilgi kalabalacağız»

İçişleri Bakanı Faruk Sükan, Kayseri'deki olaylarla ilgili olarak Başbakan Süleyman Demirel'in, Genel Kurmay Başkanı Türe Genel Sekreter Kemâl Doğuş Bayındır Vedat Ali Özkan ve Basbın Yardımcısı Genel Müdürü Ünal Yalçınkaya ilgili tetkikler bulunmuş önem ifin Kayserye gönderdiler.

"Alman halkı Türklerden çok memnun,,

İZMİR, (A.A.) — İçişleri Bakanlığı Müsteşarı Ahmet Salih Korur Türk - Alman ilişkileri hakkında şunları söyledi: Bati Almanya İçişleri Bakanı Paul Lücke, Çiğli Havaalanı'nda özel bir davet verdiği sırada, Almanya'da Türk işçilerine duyulmuş bir sempati olduğunu, Alman halkının Türklerden memnun olduğunu ifade etmiştir.

(Arkası Sa. 7, Sü. 6 de)

BURHAN TOPRAK

PROF. BURHAN TOPRAK'I KAYBETTİK

ELİF NACİ

Sanat ve fikir dünyasında bir çok hizmetlerde bulunan ünlü Profesör Burhan "toprak dün hayata gözlerini yummuştur.

(Arkası Sa. 7, Sü. 1 de)

İlköğretim haftası başladı

ANKARA, (Cumhuriyet Bürosu) 1967 İlköğretim yılının başlamasına ve İlköğretim haftası açılmasına ilişkin bir genelge, Cumhuriyet bildirilmiştir. Genelgede, ilköğretim okullarında görevlendirilecek öğretmen ve diğer son memurlukların tamamlanmasını istemektedir.

İlköğretim Haftası'nın başlamasının dolayısıyla bir dersin verilmesi Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğünce Atatürk, İlköğretimin genel sorunlarına değinmiş ve «İlköğretimin esas hedefi bir okulun gösterişsiz ve güzerşesiz vatandaşları ile genel öğretim ve

(Arkası Sa. 7, Sü. 2 de)

Antika otomobillerle dünya turu

1907 model «Renault» ve 1910 model bir «Delaunay Belleville» marka, ikişi de bir müzeden alınan antika otomobillerle Avrupa - Batı Asya turuna çıkan iki Fransız, önceki gece İstanbul'a gelmişlerdir. 25 Temmuzda saatakikları geride 200 bin Türk Lirası kadar masraf yapan Olivier, Pierre, Amélie ve Pierre - Turgeon adlı Fransızlar İstanbul'da sonra Bulgaristan'a geçmişlerdir. Gaziteden Fransız otomobillerin En fazla 35 kilometre sürat yapan antika otolar, dağların aşarandığı için bu sonar yola tevsik etmişlerine söyleyen Fransızlar, saatlıkları otolin önünde otomobillerini tamir edecekleri görülüyor.

Fotoğraf: Ibrahim RÜSTEMOĞLU

17 Eylül 1967 Kayseri-Sivas felaketi, Türkiye'de futbol alanında yaşanan ilk büyük kanlı olaydı.

şundaki devlet-sermaye iş birliği düşünüldüğünde, işin bu noktaya varmamış olması şaşırtıcı değildir.

1970'lerde ülke giderek gerilirken, futbolcular ve taraftarlar arasındaki kavgalar, hakemlere yapılan saldırılar vakay-ı adiye hâlini almıştı. 22 Şubat 1970'te İkinci Lig'de oynanan Diyarbakırspor-Hatayspor maçı ve amatör liglerdeki 3 Mayıs 1970 tarihli Siirt-Adana Mensucat mücadelesi ölüm ve yaralanmalarla sonuçlanmıştı. Birinci Lig de çok farklı değildi. 8 Kasım 1970'teki Karşıyaka-Galatasaray maçı kavgayla neticelenmiş, maçtan sonra Galatasaraylılar Karşıyaka kampını basmaya yeltenmişti. 12 Mart darbesinden sonra bu tarz açık şiddet eylemleri azaldıysa da futboldaki genel gerginlik ve fiziksel şiddet var olmaya devam etti. Nisan 1972'de oynanan Beşiktaş-Ankaragücü maçında Beşiktaşlı Zekeriya Alp'in başına polis copu yiyerek baygınlık geçirmesi, durumun ne olduğunu özetliyordu.[1] Sıradanlaşan şiddet de, en az uluslararası başarısızlıklar kadar insanları futboldan soğutuyordu. Futbol belki ulus çapına yayılıyordu ama prestiji de bir yandan azalıyordu.

Futbol zenginlere emanet...

1970'lerde yaşanan bu kriz ortamı, kulüp yönetimlerinin politikacılardan zengin iş adamlarına geçişiyle aynı döneme denk geldi. Büyük İstanbul kulüplerinde başkanlar yıllar boyu iktidarla aynı partinin mensubu olmuştu. 1960 darbesinden sonra, Demokrat Partili başkanla darbeye yakalanan kulüpler bu konuda biraz daha temkinli olmaya başladı. Siyasi güç hâlâ kulüpler için önemliydi, ancak darbeler ülkedeki iktidar dengelerinin bir günde değişebileceğini gösteriyordu. Siyasi iktidarın futboldaki gücü genel istikrarıyla paralel olarak azalırken, profesyonelleşme ve ulusal liglerle beraber ekonomik güç, siyasi gücün yerini alıyordu. Fenerbahçe bu geçiş trendinin başını çeken kulüp olurken, iki dünyanın da önemli bir figürü olan Adalet Partisi il başkanı ve iş adamı Faruk Ilgaz bu dönemin sembolü hâline geliyordu. 1966-74 ve 1976-80 yılları arasındaki başkanlığı boyunca Ilgaz, hem siyasi

1 *Milliyet*, 20 Nisan 1972.

gücünü hem de iş bağlantılarını kulübü güçlendirmek için kullandı. Ilgaz döneminin en kritik özelliği ise başkanın sermayedarlığının politikacılığından daha fazla yarar sağladığının görülmesi oldu. Balkan Kupası organizasyonu bunun net bir örneğiydi. Ilgaz, daha kulübün başkanlığına seçilmeden, 1960 darbesinden hemen sonra Balkan kulüplerinin birbiriyle oynayacağı bir kupa organizasyonunu ortaya atmıştı. Bu fikre karşılık devletten aldığı cevap çoğu Varşova Paktı'na dahil olan ülkeler arasındaki ilişkileri ayarlamanın zor olacağıydı; Ilgaz da bunun üzerine kupayı Balkan ülkelerindeki bağlantılarını kullanarak kendi başına düzenlemeye karar verdi.[1] Balkan Kupası, hem CHP, hem AP, hem de darbe yıllarında oynanmaya devam etti. Ilgaz'ın da siyasi yönelimi açıkça bilindiği halde başkanlığı iktidar değişimlerinden etkilenmedi. Şükrü Saracoğlu, Recep Peker ve Osman Kavrakoğlu gibi isimlerin başkanlıkları döneminde kulüple iktidarları doğrudan birbirine bağladıkları ve iktidarın gitmesiyle kulüpten de koptukları düşünüldüğünde bu yeni bir şeydi.

Ilgaz'la beraber gücünü siyasi iktidardan almayan zengin iş adamı başkan modeli yayılmaya başladı. Galatasaray ve Beşiktaş da bu trende uydu. Lise geleneğinden gelen Selahattin Beyazıt Galatasaray'daki geçiş döneminin başkanıydı. O da tıpkı Ilgaz gibi 1970'ler boyunca iki ayrı dönem başkanlık yaptı. Beşiktaş bu modaya en son katılan İstanbul kulübü oldu. Bu yıllar kulübün efsanesi Hakkı Yeten'in başkanlığı bırakmasıyla siyah-beyazlı kulüp için büyük bir kafa karışıklığına neden olmuştu. 1973'te iş adamı Mehmet Üstünkaya seçilinceye kadar hiçbir başkan iktidar sağlayamadı. Mehmet Üstünkaya bile geleneği temsil eden Gazi Akınal'la başkanlık mücadelesi vermek durumunda kalmış, çok net bir iktidar kuramamıştı. Beşiktaş bu yıllarda rakipleri gibi güçlü bir başkan bulamayıp, Trabzonspor gibi yeni bir model de üretemeyince büyük bir krize girdi ve 1966-81 yılları arası hiç şampiyon olamadı. Beşiktaş krizden ancak 1980'lerde ekonomik güce dayanmayan öz kaynak modelini kurarak çıkabilecekti.

1 Faruk Ilgaz'la röportaj, 18 Ekim 2007, İstanbul.

Trabzon devrimi başlıyor

Zengin iş adamları İstanbul kulüplerinin 1970'lerin ilk yarısı boyunca ligin zirvesinde kalmasını sağladı. Ancak, 1973 küresel krizi Türkiye'yi de ağır vurmuştu. Kulüp yöneticileri de bundan etkilenince, futbola pompalanan sermaye düşmeye başladı. Sürdürülebilir gelirleri olmadan borçlanan Beşiktaş ve Galatasaray, ekonomik krizle yüz yüze kaldı.[1] Bu kriz ortamı yeni bir modelin çıkışına zemin hazırladı.

Trabzon, futbolun on yıllardır oynandığı bir şehirdi. 1967'de pek çok şehire devletin el atmasıyla profesyonel kulüpler açılırken, Trabzon şehri de yerel kulüpleri birleştirmeyi başararak Trabzonspor'u oluşturdu. Kulüp, Türkiye futbolunda yerelliğin kendine has bir örneğini yaratmıştı. Yönetim, teknik kadro ve futbolcuların tamamı bölgede doğmuş ve Karadeniz kimliği üzerinden bir takım inşa etmişti. Trabzonspor'dan önce Eskişehirspor böylesi bir kimlik yaratmaya yaklaşmış, ancak bu şehirde futbol geleneğinin Trabzon'daki kadar köklü olmaması ve ucu ucuna kaçırılan kupalar aynı adımın atılabilmesine engel olmuştu. Trabzonspor, kendi imkânlarıyla yeni bir model yaratırken 1979-84 arasında döviz rezervi sıkıntısı nedeniyle uygulanan yabancı oyuncu yasağından ve İstanbul kulüplerinin ekonomik krizinden de faydalanmıştı. Eskişehirspor zirveye oynarken bu koşullar ortada yoktu.

Darbe futbolu pek seviyor

1980 darbesi, kulüplerin başında siyasetle doğrudan ilintili olmayan iş adamı başkanlar olduğu için futbolu çok fazla etkilemedi. Futbol ligleri de yalnızca bir haftalık aradan sonra devam etti. 12 Eylül cuntasının iddialarından biri kargaşa ortamını birdenbire sona erdirmek ve ülkeyi "normalleştirmek"ti. Yeni hükûmet ve Millî Güvenlik Konseyi de görevlerine darbenin bir hafta ardından başlamıştı. Aynı şekilde fabrikalar ve diğer iş yerleri de faaliyetlerine birkaç gün içinde döndü. Binlerce kişi o sırada işkencehanelere tıkılırken, ülke dışarıdan bakılınca normalmiş gibi gözüküyor, buna özel önem veriliyordu. Futbol

1 Gökaçtı, s. 255.

bu normal görüntünün önemli bir parçasıydı. Zira 1970'lerde futbol ortamı zaman zaman şiddetle anılsa da, bu şiddet doğrudan politize değildi, yalnızca genel gerginliklerden besleniyordu. Dahası bu yıllarda futbolun kendisinin siyasetle fazla bir teması yoktu. Kulüpler, daha önce hiç olmadığı kadar siyaset dışından insanlarca yönetiliyor ve kulüp kimlikleri de zaten topluma dair pek bir şey içermiyordu. Futbol, 1980 cuntasının hayalini kurduğu apolitik, "zararsız" ortama daha o yıllardan sahipti. Dahası insanların duygularını manipüle etmek, gerektiği zaman sakinleştirmek, gerektiği zaman heyecanlandırmak için de mükemmel bir araçtı. Tabii futbolun cuntanın çıkarları için kullanılmasının önünde önemli bir problem vardı. Futbol, kalite açısından "dibe vurmuştu". Bu oyun, kitleleri yönlendirmek için manalı bir araç olacaksa, o anki durumundan daha etkileyici bir seviyede olmalıydı. Cuntanın atadığı hükûmet futbolu rehabilite etmek için çalışmalara başladı. İlk adım Türkiye Futbol Federasyonu'na istikrar kazandırmak oldu. Önceki dört yılda, federasyon sekiz farklı yönetim kurulu görmüş, bunların bazısı iki ay bile dayanamamıştı. Doğan Andaç'ın yönetimindeki kısa bir geçici kuruldan sonra başkanlık 1980 Kasımında Yılmaz Tokatlı'ya verildi. Tokatlı daha önce Muhafızgücü kulübünün başkanlığını yapmış emekli bir generaldi. Federasyon başkanlığına darbeden sonraki iki ay içinde bir generalin atanması, cuntanın futbolu epeyce ciddiye aldığının deliliydi.

"Soy" merakı yabancı yasağını deliyor

1980'lerin başında Türkiye futbolundaki en tartışmalı konulardan biri yabancı oyunculara ve teknik direktörlere getirilen yasaktı. 1979'da uygulamaya konulan bu yasak, büyük İstanbul kulüplerince protesto edilirken Trabzonspor tarafından açıkça destekleniyordu. Yeni TFF yönetim kurulu Ocak 1981'de yasağın kaldırılacağını açıkladı;[1] ancak Mayıs ayında yasağın kalkmasına ve iç transferlerin de sezon başına beş oyuncuyla sınırlandırılmasına karar verdi.[2] Aynı

1 *Milliyet*, 13 Ocak 1981.

2 *Milliyet*, 9 Mayıs 1981.

yıl çıkarılan 2527 sayılı Türk Soylu Yabancıların Türkiye'de Meslek ve Sanatlarını Serbestçe Yapabilmelerine, Kamu, Özel Kuruluş veya İşyerlerinde Çalıştırılabilmelerine İlişkin Kanun ise futbol dünyasında büyük bir etki yapacaktı. Yasaya göre "Türk soyundan gelen" yabancılar, Türkiye'de çalışırken özel imtiyazlara sahip oluyor, kimin "Türk soylu" olduğuna da Bakanlar Kurulu karar veriyordu.

Futbol kulüpleri bu yasayı yabancı yasağını delmek için kullandı. Boşnak oyuncular "Türk soylu" olarak gösteriliyor, Bakanlar Kurulu da bu oyunculara izin veriyordu. Birkaç yıl içinde pek çok Yugoslav oyuncu bu şekilde transfer edildi. 1982'de TFF yabancı teknik direktör yasağını kaldırdığında tüm büyük takımlar Yugoslav hocaları göreve getirdi. Cuntanın atadığı hükûmetin keyfi kararları Türkiye futbolunu Yugoslavlarla doldurmuştu. Bu oyuncuların ve teknik adamların küçük bir kısmı hakikaten önemli kariyerlere sahipti ve Türkiye futboluna da katkı yapmayı başardı. Türkiye'ye gelen Yugoslavların pek çoğu ise hiçbir iz bırakmadan silinip gitti. Ancak yabancı yasağına getirilen bu gizli ve keyfi serbesti bile cunta yönetiminin futbol hakkında aldığı en enteresan karar sayılmazdı.

Meşhur Ankaragücü olayı

1980-81 futbol sezonu itibarıyla, Birinci Lig'de bir Ankara takımı bulunmuyordu. Ankara'da futbol, İstanbul ve İzmir gibi şehirlere göre daha geç başlamış, sonrasında da farkı pek kapatamamıştı. Mustafa Kemal'in yüzüncü doğum yılı olan 1981'de Ankaragücü Türkiye Kupası'nda çeyrek finale ulaşmayı başardı. Başkent ekibi Beşiktaş karşısında ilk maçı kaybetmesine karşın ikinci maçı 3-0 kazanarak yarı finale de çıktı. Beşiktaş'a karşı oynanan rövanş maçında açılan pankartlar ise bir hayli ilginçti. "Atatürk'ün başkentinde Ankaragücü'nü 1. Lig'de görmek isteriz", "İnkılâpların karargâhı Ankara 1. Ligsiz olmaz!", "Ankaragücü 1. Lig takımıdır..." sloganlarıyla âdeta bir mesaj verilmek isteniyordu.[1] Kulüp başkanı Sabri Mermutlu'nun kulübün Atatürk'ün yüzüncü doğum yılı vesilesiyle Birinci Lig'e çıkartılma-

1 *Milliyet*, 9 Nisan 1981.

sı gerektiğini söylemesiyle mesele anlaşıldı. Sarı-lacivertli takım Fenerbahçe'yi eleyerek Boluspor karşısında finale çıktığında ise bu kampanyanın arkasındaki asıl destekçi kendini gösterecekti.

Cunta lideri Kenan Evren, müsteşar İsmail Güngör'ün yirmi takımlı ligin sakıncalarına dair uyarılarına rağmen Ankaragücü'nün kupayı alması hâlinde Birinci Lig'e alınmasını emretti.[1] Takım o motivasyonla hem Türkiye Kupası'nı, hem de Cumhurbaşkanlığı Kupası'nı kazandı. Ankaragücü, Cumhurbaşkanlığı Kupası maçını oynarken tribünlerden "Çok yaşa Evren Paşa" tezahüratları yükseliyordu.[2] Darbenin lideri daha sonra kulübün onur üyesi de yapılacaktı.[3] Siyasetin futbolda nispeten geri planda kaldığı yirmi yıldan sonra Kenan Evren'in keyfi müdahalesiyle siyaset futbol üzerindeki hâkimiyetini canlandırmıştı. Bu hâkimiyeti kullanarak futbol dünyasını baştan sona yeniden yaratmak ise Turgut Özal'a düştü.

Özal'ın futbolu...

Özal yıllarında futbol, toplumsal hayatın diğer alanlarıyla hemen hemen aynı karakteristiği paylaşıyordu. Özal felsefesi temelde iki şeye dayanıyordu; her şeyi ne pahasına olursa olsun liberalleştirmek ve kamunun rızasını almak için onlara daha önce sahip olmadıkları şeyleri vermek. Futbol, bu iki ilkenin en çok görüldüğü alanlardan biri oldu. Özal bu alandaki her gelişmenin kendisine çok net bir destek olarak döneceğini biliyor ve bunu ifade etmekten çekinmiyordu. Özal'ın futbol üzerindeki planlarının mantığı kendi sözleriyle şuydu; "Şu anda Türk Millî Takımı Avrupa Futbol Şampiyonası'nda finali oynayan 5-6 takımdan biri olsa ve bir de genel seçim yapılsa, ANAP silme götürür."[4]

Özal hükûmeti işe, cuntanın atadığı asker yönetimin aldığı kararları bir bir ortadan kaldırarak başladı. Tokatlı federasyonu, mali bir soruşturmayla köşeye sıkıştırıldı. ANAP üyesi Kemal Ulusu, is-

1 *Milliyet*, 22 Mayıs 1981.

2 *Milliyet*, 4 Haziran 1981.

3 *Milliyet*, 8 Haziran 1981.

4 *Milliyet*, 1 Şubat 1985.

tifaya zorlanan Yılmaz Tokatlı'nın yerine TFF başkanlığına atandı. Tokatlı'nın getirdiği millî takım hocası Coşkun Özarı'nın yerine Candan Tarhan atandı. Transfer yasakları tamamen kaldırıldı ve yabancı oyuncuların kalitesine bağlı olarak vergi kolaylıkları getirildi. Üçüncü Lig yeniden açılırken, tüm maç gözlemcisi lisansları iptal edilerek, bu görev baştan şekillendirildi.

Ulusu'nun TFF başkanlığı, üyesi olduğu Beşiktaş'ın da adının karıştığı banker skandalıyla ilişkili olması nedeniyle başlangıçta rahatsızlık yaratmıştı. Ulusu, ANAP üyeliğinden istifa etmeyi reddederek de tepki çekmiş, ancak devlet memurlarının o dönemde siyaset yasağının olması nedeniyle üyeliği sona ermişti. Partiden istifa etmesine rağmen, ANAP'la bağları kopmamıştı. Üçüncü Lig yeniden açılırken, lige alınacak takımların partinin önde gelenleri Vehbi Dinçerler ve Ata Aksu tarafından belirlendiği, hatta Gençlik Spor Genel Müdürlüğü'yle beraber Ulusu'nun kendisinin bile by-pass edildiği söyleniyordu.[1] Yüzden fazla takımın mücadele ettiği Üçüncü Lig, daha önce profesyonel futbol oynanmayan bölgelerde ANAP'a destek devşirmek açısından büyük önem taşıyordu. Dahası TFF de bu dönemde pek çok bölge temsilciliği açtı. Darbe sonrası kurulan ANAP'ın taşra teşkilatlarını daha tamamlayamadığı düşünüldüğünde, futbolun ve parti kontrolündeki federasyonun Anadolu'ya yayılması büyük önem taşıyordu. Yerel futbol bu anlamda tartışılmaz bir siyasi öneme sahipti.

Özal hükûmeti, futbolun alt kısmını kendi popülaritesini yaymak için genişletirken, üst kısmını da modernize etmek niyetindeydi. Millî takım ve kulüpler düzeyinde uluslararası çapta bir başarının hükûmete artı puan getireceği açıktı. Özal'ın uyguladığı ekonomik politika; döviz artışı sağlayan yüksek faiz oranları, konvertibilite ve ihracat destekleriyle büyük İstanbul kulüplerinin başındaki iş adamlarını şaha kaldırmıştı. Artık kulüplere sermaye pompalayabiliyor, kalkan transfer yasakları ve sağlanan vergi olanaklarıyla bu paraları transfere dönüştürebiliyorlardı. Yönetimi Özal dönemini karakterize eden genç iş adamlarından oluşan Galatasaray bu kapıları açan ilk kulüp oldu. 1984 Avrupa Şampiyonası'nı

1 *Milliyet*, 8 Haziran 1984.

Türk futbol tarihinde ilk örnek

TÜRKİYE KUPASINI KAZANINCA — Başkentin başarılı ekibi Ankaragücü İkinci Lig 3'üncüsü olmasına rağmen önümüzdeki yıl Birinci Lig'de oynacak. Böylece Birinci Lig 17 takıma çıkmış oldu. Fotoğrafta Sarı — Lacivertli onbir, kendilerine Kupa Şampiyonluğu yolunu açan Fenerbahçe maçı öncesinde. Ankaragücü, İstanbullu renkdaşlarını Kupa yarı finalinde elemişti.

Ankaragücü, Federasyon kararıyla 1. lige çıkarıldı

Spor Servisi — Türk futbol tarihinde Türkiye Kupası'nı ilk kez kazanan ikinci lig takımı olma başarısını gösteren Ankaragücü, dün Futbol Federasyonu'nun Ankara'daki toplantısında verdiği bir kararla Türkiye Birinci Futbol Ligine alındı. Böylece, Ankaragücü, kupa kazandığı gerekçesiyle Federasyon kararı sonucu Birinci Lig'e yükseltilen ilk takım oldu.

Türkiye İkinci Futbol Ligi (B) Grubunda 1980-1981 futbol dönemini Sakaryaspor ve Sarıyer'in ardından üçüncü olarak bitiren Ankaragücü, Türkiye Kupasında güçlü rakipleri eleyerek şampiyon olma başarısını göstermişti. Sarı-Lacivertli takımın yöneticileri, kupayı kazandıktan sonra Ankara Valisi Mustafa Göntü'

(Arkası Sa. 7 Sü. 1 de)

1981 Haziranında Ankaragücü, cunta lideri Kenan Evren'in emriyle Birinci Lig'e çıkarılmıştı.

Federal Almanya'ya kazandıran Jupp Derwall'i, bu başarısının birkaç gün ardından Türkiye'ye getirdiler. Derwall, TFF'ye de danışmanlık hizmeti vermeye başladı. Derwall, bir dizi modernizasyon hamlesini de hayata geçirmiş, Galatasaray'la anlaşırken çim antrenman sahaları yapılmasını şart koşmuştu.[1] Onun döneminin Galatasaray'ının kaptanı Fatih Terim ve çırağı Mustafa Denizli, ilerleyen yıllarda Avrupa'da en büyük başarıları kazanan teknik direktörler oldu.

Derwall, bu günlerde spor yazarı Turgay Şeren'le yaptığı mülakatta Türkiye futbolunun başarı reçetesini şöyle veriyordu; "Futbol okulları açmak, on yaşındaki çocukları önce sporcu, sonra futbolcu yapmak, Almanya'daki gibi tesisler inşa etmek..."[2] Bu öneriler Şeren tarafından o zaman eleştirilse de, Türkiye bu önerileri takip ederek başarıya ulaşacaktı. Şeren'le Derwall arasındaki konuşma aslında Türkiye futboluyla dünya futbolu arasında o yıllara kadar olan zihniyet farkını da gözler önüne seriyordu. Sonraki iki on yıl, bu farkın kapanmasıyla geçti. Ancak 1984 yılında hâlâ aşılması gereken dağlar vardı ve İngiltere Türkiye'yi 8-0 yenince millî takımdaki Derwall-Tarhan dönemi sona ermişti. Derwall, bu tarihten sonra Galatasaray'a hizmet etmeye devam etti. Galatasaray'ın uluslararası hedeflerine millî takımdan çok önce ulaşmasının nedeni belki de buydu.

Türkiye futbolu bir dizi reformdan geçerken, Ulusu'nun siyasi bağlantıları pek çok noktada süreci hızlandırıyordu. Ancak bu bağlar, zaman zaman onu zora da soktu. Aralık 1984'te, TFF'nin bazı kulüplere uyguladığı disiplin yaptırımları Millî Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanı Vehbi Dinçerler tarafından veto edildi. Bu karar, üç TFF yönetim kurulu üyesinin istifasına neden olurken, Ulusu onlara katılmaktan son anda vazgeçti. Bu krizden sonra Ulusu ANAP desteğini kaybetti ve Dinçerler'e açık bir savaş başlattı. 1985'in ilk yarısı boyunca devam eden kriz, TFF'nin üç puanlı lig sisteminin GSGM tarafından veto edilmesiyle zirveye ulaştı ve Ulusu istifa etti.

---

1 Galatasaray resmî web sitesi, http://www.galatasaray.org/kulup/haber/1343.php (erişim: 20 Şubat 2013)

2 *Milliyet*, 2 Kasım 1984.

Özerklik zamanı...

Ulusu dönemi, TFF'nin ANAP gibi liberal bir parti döneminde bile nasıl bir bürokrasinin içinde yüzdüğünün enteresan bir örneğiydi. Hükûmet ve devlet bürokrasisinin farklı noktalarındaki ANAP'lıların çatışması sistemi tıkamıştı. Bu durum, özerk futbol tartışmalarını alevlendirdi. Ancak bu konuda parti içinde bir konsensüs sağlanamamıştı. Mayıs 1985'te ANAP'ın spor alanındaki en etkili isimlerinden Ata Aksu'nun verdiği kanun önerisi, bir yıl bekletilerek yeni bir spor mevzuatına eklenirken, özerklik geciktirildi. Bu gecikme TFF'yi iş göremez durumdaki bir dizi yönetim kuruluna bıraktı. Mayıs 1988'de çıkarılan 3461 ve Mart 1989'daki 3524 sayılı kanunlar bu durumu çözmeye ve TFF'yi özerkliğe hazırlamaya çalışıyordu. İlk yasayla TFF, GSGM'den ayrılırken ikinci yasa TFF başkanını doğrudan başbakanın atamasıyla göreve getiriyor, dört yıl sonra ise seçimi öngörüyordu.[1] 1992 yılında çıkan 3813 sayılı yasa ile ise TFF resmen özerk oldu.

1980'lerin sonunda ve 1990'ların başındaki bir diğer önemli gelişme de bilet fiyatlarının GSGM yerine kulüplerce belirlenmeye başlanmasıydı. Bu değişiklik, bilet fiyatlarının birdenbire dört katına fırlamasına neden oldu.[2] Bu gelişmeyle kulüpler kombine bilet satma şansına da sahip oldu, 1950'lerde GSGM'nin sattığı kombinelerden sonra bu bir ilkti. Bu noktadan itibaren kulüplerin modernizasyonunun maliyeti yalnızca zengin başkanlara değil taraftara da yükleniyordu.

1990'lar, bir önceki on yılda yapılan yatırım ve modernizasyon hamlelerinin uluslararası başarıya dönüştüğü yıllar oldu. Yaşanan değişim, futbolun küresel trendleriyle uyum sağlayınca "başarı" gelmeye başlamıştı. Özal'ın neo-liberal politikaları futboldaki tüm kısıtlamaları kaldırarak, sermayeyi futbolun içine çekmişti. 1990'ların başında Türkiye bu anlamda küresel sermayenin top koşturmaya başladığı futbol dünyasına uyum sağlama konusunda örneğin eski Doğu Bloku ülkelerinin çok önündeydi. Bunun sonucu olarak duvar-

1 Sebahattin Devecioğlu, "Türkiye Futbol Federasyonu'nun Özerkliği", *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* 8, no. 3, (2003), s. 53.

2 *Milliyet*, 2 Eylül 1989.

lar kalkar kalkmaz Rus, Rumen, Bulgar, Ukraynalı yıldızlar ülkelerinden büyük Avrupa kulüplerine kaçarken, Türkiye'deki futbolcular yurtdışına gitmedi.

Bu durumun adil bir karşılaştırması için aynı yıllarda Avrupa Gol Kralı olan futbolculara bakalım. 1986-87 sezonunun kralı Rumen Rodion Camataru, Çavuşesku rejimi yıkılır yıkılmaz, 1989-90 sezonunda Belçika'ya transfer oldu. 1988-89 sezonunun galibi, bir diğer Rumen Dorin Mateut aynı sezon İspanya'nın Real Zaragoza kulübüne geçti. 1989-90 sezonunun kralı Bulgar Hristo Stoichkov, 1990'da Barcelona'ya geçti. 1990-91 sezonunda ise Yugoslav Darko Pançev rejim değişir değişmez İtalyan Inter'e gitti. Tüm bu golcüler arasında, tek bir Doğu Avrupalı kral Batı Avrupa'nın büyük kulüplerine transfer olmadı; bu isim 1987-88'in kralı Tanju Çolak'tı. Çolak, kariyerinin tamamını Türkiye'de geçirdi.

Bir diğer çarpıcı örnek ise, Türkiye futbolunun 1980 sonrası ilk büyük başarısı olan 1988-89 Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası yarı finalinde karşımıza çıkıyor. Bu eşleşmede Galatasaray'ın rakibi olan Romanya'nın Steaua Bükreş kulübünde o maçlarda oynayan on üç oyuncudan, on biri 1990 sonrasında Avrupa'ya transfer oldu. Galatasaray'da ise yabancı oyuncular Zoran Simovic ve Cevat Prekazi ile Almanya doğumlu Uğur Tütüneker ve İlyas Tüfekçi dahil olmak üzere tek bir oyuncu dahi Avrupa'ya gitmedi. Türkiye'deki maddi koşullar yabancı oyuncular için bile gayet yeterli gözüküyordu.

Futbolcuları Türkiye'de tutan önemli noktalardan biri de kuşkusuz vergi rejimiydi. Futboldaki transferler katma değer vergisinden muaftı. Dahası, hemen hemen tüm kontratlar, gelir vergisini az ödemek için gerçekte ödenenden düşük rakamlar üzerinden hazırlanıyor, bu durum görmezden geliniyordu. 1985 yılında transfer ücretleri 80 milyon liraya kadar ulaşırken, kontratlarda yazan rakam 2-3 milyon lira civarındaydı.[1] Türkiye'deki futbolcular, Batıdakinden biraz daha az kazanıyor, ama çok daha az vergi veriyorlardı. Kimse bu koşulları bırakıp bir Avrupa macerasına kalkışmıyordu.

1 *Milliyet*, 12 Ocak 1985.

Özal'ın oğlu tekeli kırıyor

1990'larda futbol yeni bir metalaşma sürecine girerken, Türkiye de bu trendi izledi. ANAP hükûmetleri bunun da ilk adımını atmıştı. Futbolun kulüpler için kârlı olabilmesi adına, futbol yayınlarının rekabetçi serbest pazar ekonomisine açılmasının gerekliliği anlaşılmıştı. Ancak TV yayınları o sırada devlet tekeli altındaydı. 1990'da bu tekel, Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal'ın sahibi olduğu Magic Box (Star 1) kanalı tarafından illegal olarak kırıldı. Bu kanal yayınlarına Almanya, Ludwigshafen'den uydu aracılığıyla başlamıştı. Yayınlar ANAP'lı belediyelerin diktiği yansıtıcılarla aktarılıyor ve çanak antenlerin haricinde karasal antenlerle de izlenebiliyordu. Türkiye yasalarına göre korsan olan bu kanal, Şubat 1990'da o sırada hâlâ devlete bağlı olan TFF'ye maç yayınları için bir teklif yaptı. Buna göre Magic Box büyük kulüplere 5 milyar lira ve yüzde 15 reklam payı, diğer kulüplere ise 1,5 milyar lira ödeyecekti.[1]

Korsan kanal, devletin posta idaresiyle de anlaşma yaparak maçları onların uplink (yayını uyduya iletme aracı) kanallarıyla uyduya geçmeye başladı. GSGM'yle yapılan anlaşmayla kanal yayıncıları stadyuma girebiliyordu. Yayınlar, tam sayfa gazete reklamlarıyla duyurulurken, herhangi bir problem yaşanmıyor, devletin kanalı TRT'nin çalışanları ise stadyum dışına gönderiliyordu. Cumhurbaşkanının oğlu, devlet kurumlarının, devlete bağlı kuruluşların ve yerel yönetimlerin iş birliğiyle ulusal çapta korsan yayın yapıyordu. Kanun bu kadar göstere göstere delinince, diğer güçlü iş adamları de senelerce yasal statüsü olmayacak olan kendi kanallarını kurdu. Bunlar arasında Erol Aksoy tarafından 1993'te kurulan Cine5'le futbol pazarı iyice genişledi, zira karasal yayını şifreleyen bu kanal, reklam dışında abonelik gelirlerine de sahipti. Tıpkı İngiltere'de olduğu gibi Türkiye'de de futbola aktarılan yayın gelirleri takımların popülaritesine göre dağıtıldığından, büyük takımlarla diğerleri arasındaki ekonomik fark giderek açılıyordu. 1970'lerden itibaren Anadolu takımlarının yakaladığı başarıları tekrar etmek, Trabzonspor için bile

1 *Milliyet*, 20 Şubat 1990.

R 23 ŞUBAT 1986

MUHTEŞEM AÇILIŞ— Galatasaray Kulübü'nün tesislerini Başbakan Turgut Özal açtı. Kulübün rozetini, Başkan Ali Uras, Özal'ın ceketine takarken, Başbakan Özal, çim sahada penaltı atışı yaptı. Salonda da basket denedi. (Fotoğraf: VEDAT DANACI)

G.Saray tesislerini açan Özal, kulüplerin şirketleşmesinden söz etti

Florya'da şenlik vardı...

Turgut Özal, futbol kulüplerinin kendi muhafazakâr, neo-liberal politikalara uyumunu bizzat denetliyordu.

imkânsız hale gelmişti. Zaten bordo-mavili takım son şampiyonluğunu 1984'te, cuntanın atadığı Yılmaz Tokatlı TFF başkanıyken yaşamış, Özal'ın futbolu neo-liberal piyasa kurallarına göre yenilemesinden sonra şampiyonluk tekrar İstanbul'un üç büyüklerinin tekeline geçmişti. Bu tekel, 2009-10 sezonunda Bursaspor'un şampiyonluğuna kadar bozulmadı. Türkiye Ligi, hâlâ Avrupa'nın en az farklı şampiyon çıkaran ligi konumunda. Bursaspor'un başarısının tekrar edilebileceğine ise şampiyonluğu getiren teknik direktör Ertuğrul Sağlam'ın kendisi dahi inanmıyor. Bu durum, kuşkusuz hem Türkiye'de, hem

Avrupa'da futbol gelirlerinin dağıtımının dayandığı ilkelere dayanıyor. Türkiye'de şampiyonluk ve taraftar sayısı gelirleri doğrudan etkilerken, UEFA'nın gelir dağıtım sistemi de yine benzer prensipleri taşıyor. Türkiye'nin şampiyonları, diğer takımlara kıyasla daha çok güçlenirken; Avrupa'nın büyük liglerinin şampiyonları (hatta ikincileri, üçüncüleri) Türkiye'nin şampiyonlarına kıyasla daha çok para kazanıyor. Bu da büyük balığın küçük balığı yediği bir sistem demek. Kimi takımlar bunu kırmak için farklı yollara başvursa da UEFA'nın "finansal fair play" kuralları kapsamındaki yaptırımlar devreye giriyor. Yani her ne kadar Türkiye futbolundaki ekonomik uçurumlar Özal dönemindeki politikalarla büyüdüyse de, bunun devamını küresel trendlerin getirdiğini söylemek doğru olur.

Uluslararası başarı milliyetçiliği kaşıyor

Üç takımın lig şampiyonluğundaki tekeli, zamanla Avrupa başarılarını daha önemli kıldı, zira takımları birbirinden ayırmanın tek geçerli yolu bu kalmıştı. Galatasaray'ın 1989'daki Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası yarı final başarısı bu yolda ufukların açılmasını ve iddiaların büyümesini sağladı. 1996'da millî takımın ilk kez Avrupa Şampiyonası'na kalifiye olması, 2000'de Galatasaray'ın UEFA Kupası'nı alması, 2002'de Türkiye'nin dünya üçüncülüğü ve 2008'deki Avrupa yarı finali bu sürecin diğer adımlarıydı. Tüm bu başarılar, kendisini sık sık sağlıksız bir şekilde ifade eden bir tür popüler milliyetçiliğin yayılmasına neden oldu. 2000 yılında Star gazetesinin "İngilizlere vatan toprağını öptürdük" şeklinde aktardığı Taksim'de iki Leeds taraftarının bıçaklanarak öldürülmesi olayı, bu milliyetçiliğin tezahürüydü[1]. Avrupa'daki başarılar, Batıya olan öykünme ve nefretin kol kola gittiği iki taraflı bir bakış açısını da kristalleştiriyordu.[2] Bu karmaşık duygular, Türkiye'nin sonuçsuz kalan Avrupa Birliği'ne girme uğraşlarıyla da birleşmişti. Avrupa'ya dahil olma konusunda –yalnızca futbol alanında da olsa– sağlanan

1 *Star*, 7 Nisan 2000.

2 Tanıl Bora, "Dur Tarih, Vur Türkiye", *Futbol ve Kültürü, s.* 231.

başarı, çok fazla beklemiş olmanın getirdiği öfke ve bu başarının başka alanlarda tekrarlanmayacağının yarattığı hayal kırıklığıyla bir aradaydı. Futbolda başarılar bu hislerin Türkiye toplumunda ne kadar derin ve yaygın olduğunu ortaya koymuştu. Tabii ki bu hislerin temel kaynağı Türkiye modernleşmesinin milliyetçi/rövanşist doğasından başka bir şey değildi.

Yükselen Türk milliyetçiliği 1990'larda Kürt sorununun da stadyumlarda bir gündem maddesi olmasına yol açtı. Tribünlerde belirmeye başlayan MHP militanları bu değişimde büyük rol oynadı. Her maç öncesi millî marş söylenmesi, PKK karşıtı sloganlar bu yıllarda stadyumlara girdi ve bir daha çıkmadı.

Özal sonrası politika hâlâ işin içinde

Futboldaki başarının siyasal değeri 1980'lerin başında Özal tarafından keşfedilmişti. Diğer politikacılar ve siyasi partiler de bu durumun farkına varmakta zorlanmadı. Sonuçta, ulusal düzeyde, iktidarlar değişse bile futbol politikalarının devamlılık arz etmesine yol açtı. 1994 ve 2001 ekonomik krizleri zamanında bile futbola ayrılan paralarda bir eksilme olmadı. Kulüpler 1960'larda ilk kez uygulanan vergi ayrıcalıklarından giderek artan şekilde yararlanmaya devam etti. Bu ayrıcalık, büyük kulüplerin yöneticilerinin devlet katındaki tutumlarının da sürekli bir iş birliği içinde olmasına neden oldu.

Yerel düzeyde ise belediyeler 1980'lerden itibaren önemli futbol aktörleri hâline geldi. Özellikle ANAP'lı belediyeler gelirlerini futbola aktararak popülarite yakalamaya çalışıyor, bunda da genelde başarılı oluyorlardı. Örneğin Üçüncü Lig'e alınan kulüpler ya var olan ve belediyelerin himaye etmeye başladığı, ya da doğrudan belediye kurumları çatısında kurulan kulüplerdi. Büyük kulüplerle küçükler arasındaki ekonomik farkların sürekli açılıyor olması daha önceden var olan kulüplere belediyelerin desteğini zorunlu kılıyordu. Var olan kulüplerle belediyelerin anlaşma sağlayamadığı yerlerde ise belediyeler kendi kulüplerini kuruyordu. Ankara ve İstanbul bunun en önemli örnekleriydi. Bu şehirlerde belediyelerin büyük kulüplere

sızması mümkün olmayınca, iki yerel yönetim de kendi kulüplerini kurdu. Bunlardan Ankaraspor, 2009'da Ankaragücü'yle birleşip, belediye başkanının oğlu Ahmet Gökçek'i kulüp başkanı yapmayı da başardı. Pek çok Ankaraspor oyuncusu da Ankaragücü'ne geçirildi. Daha sonra bu deneyim faciayla sonuçlandı ve Ankaraspor liglerden düşürülürken, darbe zamanı üst lige çıkarılan Ankaragücü de tekrar alt lige geri döndü. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin takımı ise biraz daha dengeli bir yönetimle kalıcı olurken, AKP'nin iktidarının iyice güçlendiği günlerde bünyesinden bir TFF başkan yardımcısı, bir de millî takım teknik direktörü çıkarması çok da tesadüf sayılmazdı.

Diğer taraftar İBB'nin ve Recep Tayyip Erdoğan'ın iş adamlarını seferber ettiği söylenen Kasımpaşa'nın Süper Lig'deki varlığı, AKP'nin ikinci iktidar döneminde futbolla ilgili en önemli mesele olmaktan çok uzaktı. Zira kartlar yeniden karılacak, başlatılan "Şike Operasyonu" ile siyasetin egemenleri futbolun egemenleriyle hesaplaşacaktı.

BEŞİNCİ BÖLÜM:

İNGİLTERE'DE VE TÜRKİYE'DE FUTBOL TARAFTARLIĞI

Taraftarlık göreceli bir şeydir. Pek çok faktörün etkili olduğu kişisel bir seçimdir. Sandvoss'un Chelsea taraftarlarıyla ve neden bu kulübü destekledikleri hakkında yaptığı kapsamlı çalışma, kişisel tercihlerin önemini net bir şekilde ortaya koyuyor. Sandvoss'un taraftarlarla yaptığı anketlerde, bazı taraftarlar kulübü başarılı olduğu için tuttuğunu söylerken, diğerleri bunun mümkün olmadığını çünkü Chelsea'nin yakın zamana kadar başarılı bir kulüp olmadığını öne sürüyor.[1] Taraftarların kendi kimliklerini kulüpleriyle özdeşleştirme biçimleri de bu noktada kilit bir rol oynuyor. Pek çok Chelsea taraftarı kulübü farklı milliyetlerden oyuncu oynattığı için ve kozmopolit bir kulüp olduğu için tuttuğunu söylerken, bir taraftar da Londra'da tamamı beyazlardan oluşan bir takımla sahaya çıkan son takım olduğu için tuttuğunu söyleyebiliyor.[2] Bu birbiriyle fazlasıyla çelişen anketler gösteriyor ki, taraftarlık konusunda kulübün kimliğinden çok, o kimliğin taraftar tarafından nasıl yorumlandığı ve kendi kişisel kimliğiyle ne kadar özdeşleştirebildiği önem taşıyor. Tabii ki, kişisel bir seçim olan taraftarlık illa bir mantığa dayanmak durumunda da değil. Herkes renklerini, oynadığı oyun tarzını, takımın oyuncularından birini sevdiği için bir takımı tutabilir; ya da ailenin diğer fertleri desteklediği için o takımı destekliyor olabi-

1 Cornel Sandvoss, *A Game of Two Halves: Football, Television and Globalization* (Londra: Routledge, 2003), s. 27-28.

2 Sandvoss, a.g.e., s. 30-31.

lir. Takım tutma tercihlerinin genelde çok küçük yaşlarda yapıldığı düşünüldüğünde, bu seçimi mantığa oturtmak çok da gerekli sayılmaz. Ancak taraftarların tuttukları kulübü kendi kimlikleri üzerinden nasıl meşrulaştırdıkları incelenebilir.

Kimlik meselesi...

Taraftarlığın mantığı hakkında yapılacak genellemelerin yanlışlığı şüphe götürmez olmakla beraber, kulüp ve taraftar kimliklerinin örtüştüğü örneklerde –ki oldukça nadirdir– bunun yarattığı etki görmezden gelinmemelidir. Güçlü kimliğe sahip kulüpler, bu kimliği taraftarlarına da aşılayabilir. İskoçya'daki Celtic ve Rangers, Kuzey İrlanda'daki Derry City gibi kendini kimlik üzerinden tarif eden kulüpler buna örnektir. Celtic'in daha fazla Katolik, Rangers'ın ise daha fazla Protestan taraftarının olması elbette tesadüf değildir. Aynı şekilde, farklı ülkelerdeki azınlık kulüpleri de benzer güçlü kimlikleri sergileyebilirler. Avustralya'da Hırvat göçmenler tarafından kurulan Sydney United ile Sırpların takımı Bonnyrigg White Eagles arasındaki rekabetin etnik boyutu bunun bir örneği sayılabilir.[1] Yine bazı kulüpler açık siyasi angajmanlarıyla bir kimlik yaratmış olabilir. İtalya'nın AS Livorno ve Almanya'nın FC St. Pauli kulüpleri sol/anarşist çevrelere hitap ederek, büyük başarıları olmamasına karşın dünyanın pek çok yerinde taraftara ve sempatizana sahip olabilmiştir. Kadrosunda Bask olmayan oyuncu bulundurmayan Athletic Bilbao yine bir siyasi kimlik kulübü örneğidir. Ancak bu kadar güçlü kimliklere sahip takımların sayısının çok az olduğunu ve pek çok kimlik kulübünün de küresel futbol pazarında sağ kalabilmek adına daha geniş kitlelere seslenebilmek için kimliğini zayıflattığını görmek gerekir. Bu durum, kulüplerin gelenekleriyle hedefleri arasına sıkışan bir kimlik krizini doğurur. Özellikle dünya çapında başarılı kulüplerde bu kriz daha net gözlemlenebilir. Sermaye piyasası tarafından yönlendirilen kulüp, ana akımda durmak, daha çok müşteri çekmek, daha

1 Roy Hay, "'Our Wicked Foreign Game': Why has Association Football (Soccer) not Become the Main Code of Football in Australia?'," *Soccer & Society* 7, no. 2, (2006), s. 176.

çok gelir elde etmek ve bunu sportif başarıya aktarmak, oradan da kâr devşirmek durumundadır. Bu süreç, geleneksel taraftar kitlesini kulübe yabancılaştırabilir ve bazı durumlarda kopmalara da neden olabilir.[1] Kulüplerinin ticarileşmesini protesto ederek kendi kulüpleri FC United of Manchester'ı kuran Manchester United taraftarları bunun iyi bir örneğidir.

Kulüp kimliklerinin sermayenin talepleri sonucu çözülmesi ve kulüplerin genel kitleye hitap etme zorunlulukları, futbol taraftarlığını da iyiden iyiye kişisel bir deneyime dönüştürür. Farklı kökenlerden gelen ve farklı kimliklere sahip taraftarlar, Chelsea örneğindeki gibi, ortak bir kimlik olmadığından değişik nedenlerle kulübü destekleseler bile taraftarlıklarını ortak bir destek üzerinden ifade ederler. Dahası 1990 sonrasında taraftarlar kulüplere uzaklaştırılmış, Premier Lig örneğindeki gibi kimi zaman stadyumlara dahi giremez hale gelmiş, kulübün yönetim süreçlerine nadir olarak katılır duruma gelmiş, kulübün oyuncularıyla da tamamen ayrı hayatları yaşar hale gelmişlerdir. Kulüpten uzak kalan taraftarın, ortak taraftarlık deneyimi –stadyuma girebiliyorlarsa– maç gününden ibarettir. Geleneksel taraftar grupları bu görüntünün antitezini oluşturmakta, bu nedenle futbol organizasyonu kuvvetlendikçe, onların varlıkları da futbol yöneticileri için rahatsızlık verici olmaktadır. Türkiye'de ve İngiltere'de bunun örneklerini görmek mümkündür. Bu nedenle, bu taraftarların futbolun koşullarını, anlatmaya çalıştığımız dönüşümünü nasıl karşıladıklarının incelenmesi gerekir.

İngiltere'de yerellik, Türkiye'de uzaklık

İngiltere'de üst liglerde oynamakta olan kulüplerin neredeyse tamamının fabrikalar, sendikalar ya da Konformist kiliseler aracılığıyla işçi sınıfı kökenli olduğunu görmüştük. Bu kulüpler ortak kimlikleri olan insanlar tarafından kurulmuşlardı. Kulüpler, aynı kimliği paylaşan insanların yerel buluşma noktası özelliği taşıyor;

1 Richard Giulianotti ve Gary Armstrong, "Constructing Social Identities: Exploring the Structured Relations of Football Rivalries," *Fear and Loathing in World Football*, s. 272.

Arsenal ve Manchester United örneklerinde aynı fabrikanın işçilerini, Everton ve Aston Villa örneklerinde ise aynı kilisenin cemaatini bir araya getiriyordu. Kulüplerin taraftar tabanları da bu köklü organizasyonların etrafında oluştu. Manchester United, West Ham ve Liverpool gibi kulüpler, futbolun metalaşmasının hız kazandığı 1970'lerden, hatta kısmen 1990'lardan sonra bile işçi sınıfı kimliklerini korudular. Aynı şekilde Chelsea ve Everton gibi muhafazakâr kitlelere hitap eden kulüplerin kimlikleri de on yıllar boyunca fazla değişikliğe uğramadı. Yerellik, bu kulüplerin kimliklerini korumasında temel faktördü. İngiltere'de 1859-1919 aralığında tam 110 futbol kulübü kuruldu, bunların çoğu 1880-1900 arasında ortaya çıktı.[1] Yerel kulüplerin bir anda çok sayıda ortaya çıkışı, bir kulübün diğerlerini domine etmesinin önüne geçti. Hemen her yerel organizasyonun ya da her mahallenin kendi kulübünün olması, diğer bir kulübü desteklemeyi anlamsız kılıyordu. Bu İngiltere futbolunu senelerce dengede tuttu. Daha az başarılı kulüpler de yerel bağlar sayesinde taraftar tabanlarını koruyabildiler. Tepedeki kulüplerle diptekilerin arasında bir uçurumun oluştuğu son yıllarda bile, İngiltere alt liglerinde seyirci sayıları hâlâ tatminkâr noktada. 2006-2007 futbol sezonunda İngiltere ikinci kümesi Championship'te maç başına ortalama seyirci sayısı 18 bin 200, üçüncü küme olan League One'da 7 bin 500 iken,[2] aynı sezon Türkiye'nin en üst ligi olan Süper Lig'de bu sayı maç başına 14 bindi.[3]

Türkiye'de futbolun ilk oynandığı tarihle ülkenin tamamına profesyonel olarak yayılması arasında hemen hemen yetmiş yıl var. Futbol Türkiye'ye 1890'larda ithal edilirken, Anadolu'da profesyonel kulüplerin kurulması 1960'ların sonunda gerçekleşebildi.

1 İngiliz kulüplerinin kuruluş tarihleri için: http://www.rsssf.com/tablese/engfound.html (erişim: 10 Aralık 2009)

2 http://www.european-football-statistics.co.uk/attn/2007/aveeng.htm (erişim: 10 Aralık 2009)

3 http://www.european-football-statistics.co.uk/attn/2000/avetur.htm (erişim: 10 Aralık 2009)

Aradaki bu büyük boşlukta, İstanbul ve İzmir dışındaki şehirlerde futbol yerel düzeyde oynanıyordu. Ancak İstanbul'un büyük kulüplerinin ekonomik kriz ve yabancı yasaklarıyla zayıfladığı 1970'lere kadar hiçbir kulüp "Üç Büyükler"e rakip olamadı. Anadolu takımlarının İstanbul ekiplerini zorladığı bu yıllardan bile ancak bir taşra şampiyonu çıkabildi. 1970'lerde Türkiye'de futbol metalaşmaya başladığında İstanbul kulüpleri hem başarı, hem de popülarite açısından zaten büyük bir hegemonya kurmuş durumdaydı. Türkiye'de futbolun milliyetçi bir bağlamda kurulmuş ve devam etmiş olması da bu kulüplere yardımcı oldu. İstanbul kulüpleri kuruluş dönemlerinde kendilerini rakip etnik gruplara ve işgal kuvvetlerine karşı konumlamış, sonrasında da yabancı takımlara karşı oynamaya devam etmişlerdi. Bu kulüplere yüklenen "millî takım" vasfı, 1960'larla beraber Türkiye'nin Avrupa kupalarında temsil edilmesiyle de devam etti. Ulusal ligde başarı bu takımların tekelinde olduğundan Avrupa'ya yalnızca "Üç Büyükler" gidiyor, "millî takım" algısı da kuvvetleniyordu. Sonuç olarak, Trabzon dışındaki bütün şehirlerde İstanbul takımı taraftarlarının toplam sayısı şehrin kendi takımınınkini geçti. Dolayısıyla, kaideyi fazla bozmayan birkaç istisna dışında Türkiye'de, İngiltere'deki gibi bir yerel taraftarlık anlayışı ortaya çıkmadı. Futbolseverlerin çoğu kendilerinden coğrafi olarak çok uzakta olan kulüpleri destekledi.

Sınıf taraftarlığın neresinde?

İngiltere'de politik angajman ve sınıf aidiyeti de, bu bağlılıkların yabancılaşmaya dönüştüğü 1980'lere kadar taraftarların seçimlerine etki eden faktörler arasında yer aldı. Maden Grevi'nde sendikaların yenilmesi, İşçi Partisi'nin merkezde yer alan ve sınıf mücadelesini reddeden "New Labour"a dönüşmesi, hatta Soğuk Savaş'ın bitimiyle yaşanan küreselleşme İngiltere'de sınıf hareketinin kısmen de olsa zayıflamasına neden olmuştu. Aynı dönemde, serbest piyasa da futbolu yeniden şekillendiriyordu. Bugün, sınıf tavrının İngiltere futbol taraftarlığında etkili olduğunu söylemek pek mümkün değil. "Kır-

mızı" kulüpler, Livorno ya da St. Pauli örneklerinde olduğu gibi, sınıf vurgusunu ya da politik kimliği öne çıkarsalardı büyük ihtimalle Premier Lig'in vahşi kapitalizm ortamında sağ kalamazlardı. Ancak bazı köklü taraftar grupları, bu kulüplerin içinde hâlâ bu bağları korumaya çalışıyor. Bunun taraftarlarda bir çeşit "arada kalmışlık" hissi yarattığı kesin.

Sınıf bazlı politizasyonun defalarca askerî müdahalelerle kesildiği Türkiye'de, devamlılığı olan bir sınıf bilincinden bahsedemiyoruz. Türkiye'nin en politik olduğu dönemler genelde askerî darbelerle sonuçlandı. Zaten Türkiye'deki futbol kulüplerinin de iktidardaki politik yapıya sırtını yaslamak haricinde bir siyasi angajmanları olmadı. Özellikle İstanbul kulüpleri bu durumun net bir örneğini oluşturuyor. 1940'larda CHP'li başkan seçen bu kulüpler, Demokrat Parti başa geçer geçmez DP'lilere yönetimi bıraktı. 1960 darbesi sonrasında ise daha temkinli adımlar attılar. Zamanla kulüplerdeki politik dalgalanmalar, yerini iş adamlarının oluşturduğu yönetimlere bıraktı. İktidardaki siyasi partilerin bu iş adamlarının dünya görüşüyle ve sınıf çıkarlarıyla çakıştığı pek söylenemezdi. Üç büyük kulüp genelde aynı politik eğilimleri takip ettiğinden, kulüplerin kendilerine has siyasi kimlikleri de olmadı. Zaten İttihatspor ya da Güneş gibi doğrudan siyasi bağları olan kulüpler dışında siyasi kimliği olan pek kulüp de yoktu.

Futbol ne kadar politize?

Türkiye kamuoyunun politik kimlik kazandığı 1960'larda ve 1970'lerde de futbol bu akımdan pek etkilenmedi. İngiltere'dekinin aksine, Türkiye'de sol hareket kitleselleşmeye başladığı dönemde futboldan uzak durmayı tercih etti. Türkiye sosyalistleri futbolu, halkı manipüle eden, aptallaştıran bir araç ve "kitlelerin afyonu" olarak görüyorlardı.[1] Adnan Bostancıoğlu, futbolla sosyalistlerin arasındaki ilişkilerin 1980 darbesinden sonra yumuşadığını öne sürüyor.[2] An-

1 Adnan Bostancıoğlu, "Taraftar ve Solcu Olmak", *Futbol ve Kültürü, s.* 242.

2 Bostancıoğlu, a.g.e., s. 244.

cak bu iddia doğru bile olsa, binlerce sosyalistin işkenceden geçirildiği ve tüm örgütlerin silindiği bu dönemde, sol hareketin futbolu politikleştirme imkânı yoktu.

1970'lerdeki Türkiye sağının da farklı nedenlerle futbola uzak durduğu söylenebilir. Dönemin Türk milliyetçilerine göre futbol "millî şuuru bozan bir olay"dı.[1] Ancak 1980'lerin sonunda, darbe zamanı MHP'ye konulan yasaklar kaldırıldığında, milliyetçiler kendilerini meşrulaştıracak ve tekrar popülarite kazandıracak bir alan aradıklarında, futbol imdatlarına yetişti. Bu durum, 1940'lardaki Turancı yargılamalarından sonra milliyetçilerin kendilerini siyasi alanda var edebilmek için Kıbrıs sorununa sarılmalarına benziyor.[2]

Milliyetçilerin futbola sahip çıkmaya karar verdiği dönemin "kendilerinin zindanda, fikirlerinin iktidarda" olduğu bir dönemin ardından geldiğini hatırlarsak, 1990'lar konjonktürel olarak futbol üzerinden milliyetçilik yaratmak için son derece uygundu. Bu dönemde yaratılan Kürt karşıtı atmosfer, Avrupa'yla yaşanan öykünme-nefret ilişkisi ve Türkiye futbolunun uluslararası başarıları milliyetçilerin ana akım futbol kamuoyunu siyasallaştırması için çok cömert olanaklar sunuyordu.[3] Bu olanaklar özellikle MHP'nin önemli isimlerinden Güven Sazak'ın 1993'te Fenerbahçe başkanı olmasıyla kullanılmaya başlandı. MHP militanlarının korumalık yaptığı bu kongrede, üyeler Sazak'la bir diğer MHP sempatizanı Ali Şen arasında seçim yapıyordu.[4] Bu dönemde Bozkurtlar, başkana karşı olabilecek protestoları başlamadan bitirmek için tribünlerde de yer almaya başladı. Aynı dönemde Galatasaray'ın Avrupa'da yükselen grafiği de milliyetçilerin ilgisini çekiyordu. Galatasaray'ın en büyük taraftar grubu UltrAslan'ın lideri Alpaslan Dikmen, Yeniçağ gazetesinde yazan ve aşırı sağcı fikirlerini saklamayan bir isimdi. Bu taraftar grubu, bu dönemde kurumsallaşma denebilecek ölçüde büyüdü. Beşiktaş, bu

1 Tanıl Bora, a.g.e., s. 237.

2 Niyazi Kızılyürek, *Milliyetçiliğin Kıskacında Kıbrıs* (İstanbul: İletişim, 2002), s. 207.

3 Tanıl Bora, a.g.e., s. 237.

4 *Milliyet*, 28 Ağustos 1996.

sağcı dalgaya, Çarşı Grubu ve onun sol eğilimli Ermeni lideri Alen Markaryan sayesinde çok daha fazla direndi. Ancak Çarşı'nın da bu dönemde patlayan pop-milliyetçilik dalgasından payını almadığını söylemek yanlış olur.

1990'larda stadyumlarda yükselen milliyetçi dalga MHP'nin 1999 seçimlerinde iktidara gelmesine katkı yaparken, partinin hükûmetteki "felaket" performansı, 1999 depremi sonrası hükûmetin acizliği ve 2001'de patlayan kriz bu dalganın da dinmesine neden oldu. Bu yıllarda Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği ihtimalinin kuvvetlenmesi, yasal reformlar ve sivil toplum örgütlerinin yükselişiyle ülke daha liberal bir atmosfere girdi. Bu konjonktür, İslamcıların yenilikçi kanadı olan AKP'nin iktidara gelişinin yolunu açtı. AKP, futbol dünyasına doğrudan TFF ve kulüpler üzerinden müdahale ederken, zaten sahip olduğu kamuoyu desteğine güvenerek tribünlerde etkinlik göstermemeyi tercih etti.

1990'ları Türkiye'de tribünlerin gözle görülebilir şekilde siyasallaştığı tek dönem olarak göstermek mümkündür. Ancak, bu siyasallaşmanın konjonktürel olduğunun, taraftarların sosyal ve coğrafi olarak dağılmış olduğu kulüplerin kimliğine işlemediğinin altını çizmek gerekir. Kaldı ki bu siyasallaşma, ideolojik olarak zaten kulüplerin kuruluşlarından itibaren içselleştirdiği milliyetçilikten başka bir şey taşımıyordu, dolayısıyla kimlik anlamında yaratabileceği fazla da bir fark yoktu.

Taraftarlar yönetime katılabiliyor mu?

İngiltere ve Türkiye'de futbol taraftarları arasındaki bir önemli fark da kulüp yönetimlerine katılım konusundadır. İngiltere'de kulüpler işçi sınıfı tarafından kurulup 1900'lerde baş gösteren sermaye ihtiyacı üzerine burjuvazi tarafından devralınmıştı. İngiliz işçi sınıfı kulüplerinin Manchester United'ı Manchester Bira Fabrikası'nın sahibi John Henry Davies'in 1902'de iflasa giden kulübü Newton Heath işçilerinden devralması bunun en tipik örne-

ğidir.[1] Aynı şekilde zengin iş adamı Henry Norris de Arsenal FC'yi cephane işçilerinden 1910'da devralmıştır.

Zengin iş adamları, Türkiye'de kulüpleri 1960'lardan itibaren devralırken, iki deneyim birbirinden hayli farklıdır. İngiltere'de kulüpleri taraftar tabanlarını oluşturan sosyal sınıf kurup yönetirken, Türkiye'de kulüpler devlete yakın elitler tarafından kurulmuştur. İngiltere'de kulüplerin işçilerden sermaye sahiplerine mecburi geçişi sınıfsal bir çatışma yaratırken, Türkiye'de kulüplerin ilk sahibi olan elitlerle sonradan yönetimleri ele geçiren iş adamları arasında sınıf çıkarı açısından bir fark yoktur. Sınıfsal perspektiften bakıldığında net olarak görülebilen farka, İngiltere'de işçi taraftarların kulüplerde yönetici olduğu bir dönemin deneyimlenmiş olduğu gerçeğini de eklemek gerekir. Türkiye'de ise futbol kitleselleşirken, kulüp yönetimleri hep egemen sınıfların elinde kaldı ve halkın katılımına kapalı tutuldu.

İngiltere'de taraftarların erken dönemde yaşadığı kulüp yönetimlerine katılma deneyimi, kısa zamanda spor organizasyonuna farklı katılım yöntemlerine dönüştü. 1910'lardan itibaren kurulan taraftar dernekleri, Luton Town Futbol Taraftarları Derneği örneğinde olduğu gibi yerel spor organizasyonları düzenlemeye başladı.[2] 1927 yılında farklı kulüplerin taraftar dernekleri Ulusal Futbol Taraftar Kulüpleri Derneği'ni (NFFSC) de kurdu. Bu taraftar kulüpleri, temelde "resmî" görünümlü ve kulüplerle taraftarlar arasındaki ilişkiyi kolaylaştırma amaçlıydı.[3] NFFSC; Rogan Taylor, Rex Nash ve Adam Brown gibi araştırmacılar tarafından taraftarların kulüp yönetimlerine katılımını sağlamadığı için eleştiriliyor. Ancak, bu eleştirilerin haklılık payı olsa dahi NFFSC'nin çok erken bir tarihten itibaren taraftarların kulüpler tarafından muhatap alınması için bir kanal yarattığını kabul etmek gerekir. NFFSC geleneği, taraftar-

1 Stefan Szymanski, "Why is Manchester United so Successful?" *Business Strategy Review* 9, no. 4, (Kış 1998), s. 50.

2 *The Times*, 3 Haziran 1914.

3 Brown, a.g.e., s. 51-52.

ları çok daha işin içine sokan Futbol Taraftarları Derneği (FSA) ve Bağımsız Taraftar Dernekleri (ISA) gibi örgütlerin kurulmasına da ön ayak olmuştur. NFFSC, ISA ve FSA örneklerine kıyasla etkisiz gibi gözükse de, ulusal düzeyde bir boşluğu doldurarak kulüplerle taraftarlar arasında bağlayıcı olmuştur. Bu federasyonun, 1953'teki Yüksek Eğlence Vergisi gibi konularda siyasal eylemlilik göstermesi de önemlidir.[1]

Türkiye'de taraftarların kulüp yönetimlerine katılması baştan itibaren görülmüş bir şey değildi. Taraftarın kulübe katkısı, maçlarda takımı desteklemek, hakemi etki altına almak ya da kulüp haksızlığa uğradığını hissettiğinde federasyona baskı kurmak şeklindeydi. Bu eylemlerin örneklerine bakıldığında önceden planlanmamış oldukları anlaşılabilir. Nispeten planlı sayılabilecek ilk taraftar eylemi 1963'te Beşiktaş taraftarlarının Birol Peker'in Fenerbahçe'ye transferini engelleme girişimi sayılabilir. Yirmi Beşiktaş amigosu Peker'i evinden alarak Beşiktaş kulüp binasına götürmüş ve Fenerbahçe'ye gitmemesi için ikna etmeye çalışmış, ama başarılı olamamışlardır.[2] Kendilerine "amigolar" adını veren bu grup, en azından taraftar liderleri geleneğini başlatmaları anlamında önemlidir. Zira yalnızca futbolla ilgili faaliyetlerle uğraşsalar da, örgütlü ilk taraftar yapıları bu liderlerin etrafında ortaya çıkacaktır. Türkiye'de koreografi taşıyan tezahüratların başlaması da bu döneme rastlar. Özellikle Eskişehirspor'un amigosu Orhan, kulübün altın döneminde bu konuda haklı bir ün yapmıştır. 1970'lerle beraber amigolar taraftar kültürünün bir parçası hâline gelirken, pek çok amigonun kişisel çıkar bazında yönetimlerle ilişkiye geçtiğini de unutmamak önemlidir. Amigolar ve taraftar grupları genelde yasal bir statüsü olmayan gevşek örgütlenmeler olup, taraftarın kulüp yönetimine katılması konusunda işlev görmemişlerdir. Bu küçük örgütlenmelerde liderlerin ve çekirdek grupların çıkarı çoğu kez taraftarın genel çıkarının önüne geçmiştir.

1 *The Times*, 17 Ağustos 1953.

2 *Milliyet*, 19 Haziran 1963.

Futbolun devlet politikasıyla daha geniş kitlelere ulaştırıldığı 1980'lerden sonra amigoların başında olduğu taraftar gruplarının, İngiltere'deki "gündelik giyimli" gruplara benzer yapılar oluşturduğunu görürüz. Televizyon yayınlarıyla beraber bu grupların tezahüratlarının taraftarın kanaatini şekillendirebilmesinin keşfedilmesiyle beraber zengin iş adamı yöneticiler bu gruplara özel önem vermeye başlar. Çoğu kez bu gruplarla iyi geçinmek kulüplerdeki başkanlık seçimlerinin sonuçlarını etkilemektedir. Fenerbahçe'nin eski başkanı Ali Şen, bu konuda en çarpıcı örnek olup 1994'te daha ortada kongre yokken tribünlerde başlayan *"Ali Şen Başkan, Fenerbahçe Şampiyon"* tezahüratlarıyla kulübün başına gelmiştir. Bu dönemde pek çok kulüpte stadyum otoparkları, büfeler, umumi tuvaletler gibi gelir getiren yapılar taraftar grubu liderlerine verilmiş, deplasman otobüsleri ve maç biletleri kulüp yönetimleri ya da yönetime girmek isteyen iş adamları tarafından karşılanmıştır. Bu yıllarda, taraftar gruplarının önemli ekonomik gücü olmakla beraber, bu güç tamamen kulüp içi politik figürlerle olan ilişkilerine dayanmaktadır. Bu taraftar grupları hiçbir şekilde bağımsız sayılamaz. Futbolun rantı 2000'lerden itibaren arttıkça bu grupların yönetimlere bağımlı olma durumu daha da artar. Zira, gruba dahil pek çok taraftar için maçlara girmek artık ciddi bir ekonomik sorundur. Metalaşmanın iyice hızlandığı 2003-2004 sezonunda Türkiye'de asgari ücret aylık 216.95 ABD doları iken Lig TV abonelik ücreti yıllık 471.37 dolardır. Aynı sezon kulüpler maç biletlerini üzerinde yazan bilet ücretinden yirmi kat fazlasına satmış ve teberrulu bilet satışının yasaklanmasına karşı bir birlik kurmuştur.[1] Maç biletlerinin 25-30 dolar civarında olduğu bu dönemde tek bir maça girmenin bedeli aylık asgari ücretin onda birinden fazladır. Bu paraları veremeyecek taraftarlar için yönetimle ilişki hâlinde olan ve bedava bilet alan gruplarda yer almak cazip bir tercihtir. Böylece taraftar grupları kalabalıklaşırken, çıkar odaklılıkları da artmıştır.

1 *Milliyet*, 20 Ağustos 2003.

Çarşı bir istisna mı?

Beşiktaş'ın 1982'de kurulan Çarşı grubuna, İngiliz tipi taraftar topluluklarını en çok andıran yapı olduğu için ayrı bir parantez açmak gerekir. Grup, tıpkı "gündelik giyimliler" gibi kendi kimliğini kulüpten bağımsız olarak kurabilmiş ve sol tandanslı, ırkçılık karşıtı, çevre sorunları gibi konularda duyarlı bir taraftar grubu görüntüsü çizmiş, 1 Mayıs kutlamaları ve Hrant Dink anması gibi sosyal buluşmalarda boy göstermiştir. Çarşı, logosundaki anarşi sembolü ve medyada gündeme gelen tavırlarıyla kendini futboldan uzaklaştıran sola yatkın insanların da ilgisini çekmiştir. Çarşı'nın sergilediği tavırlar ve eylemler her ne kadar Türkiye'deki genel taraftar profilinden farklı bir noktada olsa da bu grubun kimi tutarsızlıkları olmadığı söylenemez. 2000 yılında Beşiktaş başkanlığındaki on altıncı yılını geçiren ve futbol kapitalizmine karşı öz kaynak modeliyle yıllarca bir alternatif yaratmayı başarmış olan Süleyman Seba'nın, döneminde düşük bütçelerle kazanılan beş lig ve dört kupa şampiyonluğuna rağmen protesto edilerek görevden uzaklaştırılması Beşiktaş için de, Türkiye futbolu için de önemli bir kırılma noktasıdır. Süleyman Seba, her ne kadar devlet içi kimi bağlantıları ve kulübü reforma sokma konusundaki yetersizliği için eleştirilebilecek olsa da, Türkiye futboluyla Özal döneminden itibaren empoze edilen vahşi kapitalist sermaye futbolu arasındaki son tampon bölgeyi oluşturuyordu. Seba'nın yerine Çarşı'nın da desteğiyle, zengin başkan Serdar Bilgili'nin gelmesiyle bu tampon bölge ortadan kayboldu ve Beşiktaş tamamen sermayenin kontrolüne geçti. Çarşı'nın geleneksel yeri kapalı tribünü tasfiye ederek zengin taraftarlar için loca inşa ettirerek işe girişen Bilgili, kulüp binasının bulunduğu ve Beşiktaş'ın "işçi-memur semti" özelliğini temsil eden Akaretler Caddesi'ni de soylulaştırarak hem kulübü, hem de semti köklerine yabancılaştırmaya başladı. Bu arada kulübün semtin ortasındaki Fulya antrenman tesisleri şehrin öbür ucuna, Ümraniye'ye taşındı ve bir zamanlar taraftarlarla sporcuların buluşma noktası olan tesisler büyük holdinglerin hizmetine plaza arsası olarak sunuldu. Serdar Bilgili döneminde yapılan bu hamlelerin Beşiktaş'ın futbol

kapitalizmine karşı başarı kazanan alternatifine karşı açılmış bir savaş olduğu kesindi. Futbol kapitalizminin Beşiktaş'a neler kaybettirebileceği ise Çarşı'nın Bilgili'nin yerine desteklediği Yıldırım Demirören'in gelişiyle anlaşılacaktı. Demirören yönetimi boyunca kulübü ucu bucağı olmayan bir harcama rejimine soktu ve bunun finansmanını Beşiktaş'ı kendine borçlandırarak yaptı. Bu kitabın yazıldığı sıralarda Demirören'in ardından gelen Fikret Orman, "Feda" adını verdiği ve taraftara ürün satma üzerine konumladığı bir günü kurtarma projesiyle Beşiktaş'ı iflasın eşiğine getiren futbol kapitalizminin yanlışlarını yaşatmaya gayret gösteriyor.

Çarşı deneyimine baktığımızda, grubun kullandığı söyleme tamamen aykırı bir şekilde, kendini kulüp yönetimlerinden bağımsızlaştıramadığını görüyoruz. Aslında Çarşı, gerek kulüp içerisindeki siyasi gücü, gerekse kendi ürünlerini satarak elde edebildiği gelirlerle, kendini iktidar ilişkilerinden koparıp yönetim süreçlerine bağımsız bir yapı olarak dahil olabilecek güçteydi. Beşiktaş kulübünün 2009'da yaptırdığı bir araştırma kulübün ürünlerini satın alanların yalnızca yüzde 8'inin maçlara geldiğini, oysa Çarşı ürünlerinin genelde maçlara sürekli gelenlerce satın alındığını gösteriyordu.[1] Bu da tribünlerde buluşarak Türkiye futbolunda eksik olan "yerellik" efektini yaratabilen taraftarların Çarşı'yı, çıkarlarını temsil etmeyen yönetimlere karşı bir alternatif kimlik olarak benimsediklerinin bir delili. Ancak Çarşı, bu kimlik arayışını ve ekonomik gücü Beşiktaş'ı demokratikleştirmek ve taraftarları kulübün karar alma süreçlerine katmak için kullanmak yerine yönetimlerle uzlaşmayı tercih etti. Çarşı ürünlerinin kulüp mağazalarında satılmaya başlanmasıyla beraber bu taraftar grubu da futbol kapitalizminin sermaye akışında bir kalem olma hâline indirgendi. En son 2012 yılında Beşiktaş yönetimi Çarşı ismini ve logosunu kendisine tescil ettirerek, kendisinden bağımsız Çarşı logolu ürün satışını yasaklattı[2]. Çarşı'nın sembol isimlerinden Optik'in resminin bulunduğu

1 *Beşiktaş Postası*, 29 Ekim 2009, *"Kartal Yuvası'nda Çarşı telaşı"*. http://www.besiktaspostasi.com/kartal-yuvasinda-carsi-telasi.htm (erişim: 13 Aralık 2009)

2 *Habertürk*, 5 Eylül 2012.

atkıların sponsor logolu ürünlerle beraber satılması ve bu grubun yarattığı "Üç hece, sekiz harf, sadece Beşiktaş" sloganının kulübün sponsoru telefon operatörünün reklam sloganı olması Çarşı deneyiminin aldığı son hâli gösterir nitelikte.

Çarşı gibi Türkiye'nin kitleselleşmiş taraftar grupları arasında en muhalif olanının dahi kendisini kulüp yönetimleri ve sponsorlarla olan ilişkiler yumağının içinde bulması Türkiye futbol taraftarlığı konusunda çok şey anlatıyor. Futbolun metalaşmasına karşı kendini "son kale" olarak tanımlayan bir oluşumun metalaşması, Çarşı'nın ilham aldığı İngiltere ve İtalya tipi taraftarlıktan kimlik ve ekonomik bağımsızlık konularında ne boyutlarda ayrı düştüğünün bir kanıtı. Çarşı'nın toplumsal konularda ortaya koyduğu kimi tavırlar gerçekten önemli de olsa –Kürt sorunu gibi meselelerde Türkiye'nin genelindeki sıradan milliyetçilikten kendini sıyır(a)madığını da unutmamak gerekir– bunun demokratik bir taraftar mücadelesine dönüşmediğini görebiliyoruz. Çarşı'nın kendini kulüp milliyetçiliğinden de ayrı tutmayarak, kendisiyle benzer tutum alan rakip takımların taraftar gruplarıyla iş birliğine girmemiş olması da bu noktada büyük bir eksikliktir. Şu anda Halkın Takımı (BJK), Sol Açık (BJK), Tek Yumruk (GS), Ya Basta! (Göztepe) ve Şimşekler (Adana Demirspor) gibi sol tandanslı taraftar grupları bu tarz bir iş birliğine gitmiş durumdalar, ancak bu gruplar da kendi kulüpleri içerisinde hâkim söyleme etki edebilecek güçten ve kitlesellikten mahrumlar. Oysa Çarşı bu güce sahipti. Ancak Çarşı'nın sahip olduğu etki alanını Beşiktaş kulübünü taraftar odaklı şekilde dönüştürmek için kullandığını söylemek mümkün değil. Aksine 2008'de grubun kendini kısa süreli olarak feshederken kullandığı "Çarşı, Beşiktaş'ın önünde olmamalı" argümanından da anlaşılabileceği gibi, bu grubun kulübün zengin iş adamlarının sorgulanamaz sınıfsal iktidarını sorgulamak yerine, yine kulüp milliyetçiliği olarak açıklayabileceğimiz soyut bir Beşiktaş tahayyülü içinde kendini pasifize ettiğini görüyoruz. Taraftarın sahip olduğu gücün kullanılmak yerine egemen sınıfa ikram edilmiş olması, sınıf bilinci zayıf olan bir ülkenin zayıf kimlikli kulüplerinde sınıf ya da kimlik bazlı bir futbol taraftarlığı yaratmanın neredeyse imkânsız olduğunu gösteriyor.

İngiltere'den taraftarlık deneyimleri

Türkiye'deki taraftarlık örnekleri kafa karışıklığı ve yön bulamama sıkıntısı gösterirken, 1980'lerde hem futbol içinde, hem de dışında hükûmetlerin sillesini yiyen İngiliz futbol taraftarları içinden geldikleri sınıfın eylemlilik ve örgütlülük pratiklerine tutunarak yaşadıkları tüm yabancılaşmaya rağmen ayakta kalmayı başardı.

1980'lerin sonuna gelindiğinde İngiltere'nin geleneksel işçi sınıfı taraftar grupları, İngiltere futbolunun gittiği yönden rahatsızdı. Futbol dünyasında aslında azınlık konumunda olan "gündelik giyimli" gruplarla hükûmet arasındaki çatışmanın bir medya sirki yardımıyla gündemde tutulması hoşlarına gitmiyordu. NFFSC, taraftarların çıkarlarını savunacak etkinlikte değildi ve yetkililer de gerçek sorunlara eğilemiyordu. Ulusal Futbol Taraftarları Derneği (NSA) bu duruma karşı bir tepki ve Heysel sonrası ortaya çıkan sorunlu durumu çözmek için bir girişim olarak doğdu.[1] NFFSC'nin aksine, FSA kimlik bazlı ve politik olarak angaje bir örgüttü, doğrudan taraftarların sorunları üzerine çözüm üretmeyi hedefliyordu. Örgütün ilk önemli eylemi Margaret Thatcher'in taraftarları fişlemek için çıkardığı kimlik kartı uygulamasına karşıydı ve başarıyla sonuçlandı.[2] FSA ve yerel bazdaki ardılları Bağımsız Taraftar Dernekleri (ISA) 1970'lerin sonunda çıkan Kendin Yap etiğini ve yöntemlerini benimsedi. Özellikle çıkardıkları fanzinler, ırkçılık gibi hükûmetin yalnızca kriminal bir olay olarak gördüğü meselelerde alternatif bakış açılarını geniş kitlelere yaymaya yardımcı oluyordu. Örneğin Irkçılık ve Faşizme Karşı Leeds Taraftarlar Derneği, Marching Altogether (Beraber Yürümek) isimli fanzinle tamamen ırkçılık meselesine yoğunlaşmış, FSA'nın ulusal bazda yürüttüğü Futbolun Birleşmiş Renkleri kampanyasına öncülük etmişti.[3] Fan-

1 Brown, a.g.e., s. 51.

2 Brian Lomax, "Democracy and fandom: Developing a Supporters' Trust at Northampton Town FC," *Soccer & Society* 1, no. 1, (2006), s. 79

3 Les Back, Tim Crabbe ve John Solomos, *The Changing Face of Football: Racism, Identity*

zinler, tıpkı Punk hareketinde olduğu gibi hâkim tandanslara karşı "kültürel muhalefet" aracı olarak kullanılıyordu.[1]

Bağımsız Taraftar Dernekleri, FSA'nın yöntem olarak başarı göstermesi üzerine daha yerel ve esnek hareket edebilmek için kuruldu. FSA yüksek profilli ulusal kampanyaları yürütürken son derece başarılı olurken, yerel kampanyalar hem maddi açıdan, hem de organizasyon açısından örgütü zorluyordu.[2] Bağımsız Taraftar Dernekleri ülke çapında daha az bürokratik ve daha geniş katılımlı yapılar olarak yerel sorunlara rahatlıkla eğildi. Yerel örgütlerin kuruluşu taraftarların kulüplerin karar alma süreçlerine daha çok müdahale edebilmelerini sağladı. Özellikle Premier Lig'in doğuşu ve çapraz sübvansiyonun kaldırılmasıyla iflasın eşiğine gelen alt lig kulüpleri açısından bu durum son derece yararlı olmuştu.

Northampton Town bu kulüplerden biriydi. 1992 yılında *What a Load of Cobblers (Bir Dolu Ayakkabıcı)* isimli fanzini çıkartan Rob Marshall ve kulübün taraftarlarından Brian Lomax, kulübü iflastan kurtarmak için bir toplantı düzenledi ve bir dizi buluşmadan sonra Northampton Taraftar Tröstü kuruldu.[3] Tröst, para toplamak için etkinlikler düzenledi, yerel yönetimden destek aldı ve kulüp hisselerinin yüzde sekizini satın alarak yönetim kurulunda temsil edilmeye başlandı. Ayrıca yabancı düşmanlığı ve engelli taraftarların sorunları gibi meselelerde de çalışmalar yaptı. Northampton Taraftar Tröstü kısa sürede zor durumdaki diğer kulüplerin taraftarlarına örnek oldu. Northampton'dan sonra Port Vale ve Lincoln kulüpleri de taraftarlarının katkılarıyla iflasın eşiğinden döndürüldü. Taraftar örgütlerinin başarıları İşçi Partisi hükûmetinin de ilgisini çekti. Muhafazakârların

and Multiculture in the English Game (Oxford-New York: Berg Publishers, 2001), s. 187-188.

1 Brown, a.g.e., s. 52.

2 Brown, a.g.e., s. 51-52.

3 Phil Frampton, Jonathan Michie ve Andy Walsh, "Fresh Players, New Tactics: Lessons from the Northampton Town Supporters' Trust" (Londra: Football Governance Research Centre, 2001), s. 8-9.

aksine taraftarlarla diyalog kurmayı kabul eden hükûmet 1999'da FSA, NFFSC ve Engelli Taraftarlar Derneği (DSA) temsilcilerinin de yer aldığı bir futbol komisyonu oluşturdu. Futbol Görev Gücü isimli bu grubun Spor Bakanı'na sunduğu rapor daha eşitlikçi ve demokratik bir futbol ortamı için çözümler öneriyordu. Bu öneriler arasında bir futbol teftiş komisyonunun kurulması, kulüplerin varılan ilkelere uyması için "ombudsfan" isimli bir taraftar temsilcisinin görevlendirilmesi, kulüp ürünlerinin "adil ticaret" ilkelerine uyması, demokratik taraftar forumlarının oluşturulması ve temsilcilerinin kulüp kongrelerinde temsil edilmesi vardı.[1] Hükûmet önerilere sıcak yaklaştı ve futbolu öneriler doğrultusunda yeniden düzenlemek için Bağımsız Futbol Komisyonu kuruldu.[2] Aynı zamanda görevi, "taraftarlara hukuki ve pratik danışmanlık vermek" olan ve taraftar tröstlerinin kurulmasına yardımcı olarak kulüp yönetimlerine katılımlarını sağlayan Supporters Direct oluşturuldu.[3]

FSA, ISA ve diğer bağımsız taraftar örgütlenmelerinin taraftarların ulusal ve yerel düzeyde futbol yönetimine katılımı için düzenlediği başarılı kampanyaların, tam da işçi sınıfı örgütlülüğü ve eylemliliğinin Maden Grevi sonrasında büyük yara aldığı bir döneme denk gelmesi de önemlidir. İşçi sınıfının sendikalara ve partilere güveninin sarsıldığı bir dönemde taraftar oluşumları alternatif siyaset üretme örgütleri hâline gelmiştir. Bir Northampton Town taraftarının sözlerini aktarırsak, "Northampton Town taraftarlarının kulüplerini kurtarmak üzere toplantılara gelme istekliliği, başka örgütlere, özellikle de siyasi partilere göstermedikleri derinlikte bir duyguydu."[4] Tabii bu noktada, taraftar örgütlerinin politize oluşumlar olmasının, olası bir apolitik yönelimi frenlediğini de hatırlamalıyız.

1 "Football: Commercial Issues: A Submission by the Football Task Force to the Minister for Sport", (Londra: Stationery Office, 1999), s. 8-11.

2 "Response to the Football Task Force Report: 'Football: Commercial Issues'", (Londra: Stationery Office, 1999), s. 4.

3 Frampton, Michie ve Walsh, a.g.e., s. 8.

4 Frampton, Michie ve Walsh, a.g.e., s. 7.

Taraftarların futbol üzerinden gerçekleştirdikleri politik angajmanların bir dikkate değer örneği de FC United of Manchester'dır. ISA örgütleri arasında en kuvvetlilerinden olan Bağımsız Manchester United Taraftarlar Derneği (IMUSA) The Independent Manchester United Supporters' Association (IMUSA), 1990'lardan itibaren ülkenin en etkin taraftar derneklerinden biri olmuş ve Manchester United kulübünün sermayedarlara satılmasına karşı etkin bir kampanya yürütmüştü. IMUSA'in ilk kampanyası 1992'de kombine biletlerin ücretlerinin arttırılmasına yönelikti. Bu kampanyanın ardından kulübün hisselerinin BSkyB dijital platformuna satılmasına karşı eylem yapıldı. Kulüp hisseleri Amerikalı yatırımcı Malcolm Glazer tarafından devralındığı zaman ise *Red Issue* isimli fanzinin Şubat 2005 sayısında taraftarların bir kulüp kurması fikri tartışılmaya başlanmıştı.[1] Bu tartışmaların sonunda FCUM kuruldu.

Tabii ki dünyanın en başarılı futbol kulüplerinden birinden ayrılarak yeni bir kulüp kurmak FCUM ve Manchester United taraftarları arasında tartışma yarattı. FCUM taraftarları hâlâ yıllarca tuttukları diğer kulübü destekleyip desteklememek konusunda da kararsızdı. Brown, FCUM ile MUFC arasındaki farkı açıklamak için Giulianotti'nin Tönnies yorumuna başvuruyor ve gelenekçi futbol kulüplerinin yüz yüze ilişkilerin egemen olduğu modern-öncesi *Gemeinschaft*'ın örneği olduğunu öne sürüyor.[2] Buna göre de 1990 sonrası aşırı metalaşma sürecine girerek sermayenin mülkiyetine geçen Manchester United gibi kulüpler futbolun *Gesellschaft*'ını temsil ediyor. Futbolun modernite öncesi kırsal toplumlardan şehirlere geldiğini düşünürsek, İngiltere'deki futbol taraftarlığının işçi sınıfının *Gemeinschaft* köklerini temsil ettiğini söyleyebiliriz. Diğer taraftan İngiliz futbol taraftarlarının örgütlenme yeteneklerinin işçi mücadelelerinden damıtıldığını ve bu nedenle de modern hayata dahil olduğunu unutmamalıyız. Aynı bağlamda, Türkiye'deki futbol

1 Adam Brown, "'Our Club, Our Rules': Fan Communities at FC United of Manchester," *Soccer & Society* 9, no. 3, Kasım 2008, s. 347.

2 Brown, a.g.e., s. 350.

taraftarlarının yönünü bulma konusunda yaşadığı derin sıkıntının ülkenin modernlikle geleneksellik arasındaki sıkışmışlığından kaynaklandığı da söylenebilir. İngiliz futbol taraftarları geleneksel köklerini modern örgütlenme modelleriyle harmanlarken, Türkiye'dekiler hem pre-modern futbol geleneğinden, hem de modern dönemin işçi sınıfı örgütlenme deneyimlerinden yoksundu. Bu da zaten egemenlerin elinde doğan Türkiye futbolunda taraftarların rahatça kontrol altında tutulmalarına yol açtı.

ALTINCI BÖLÜM:

2010 VE SONRASI: FUTBOL YENİDEN DİZAYN EDİLİYOR

12 Eylül 2010'daki Anayasa referandumundan destek tazeleyerek çıkan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), pek çok başka alanda olduğu gibi futbolda da hâkimiyeti tamamen eline alarak bu alanın politikalarına uygun bir şekilde yeniden dizaynına girişti. Aslında 6222 Sayılı Sporda Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'la başlayan bu sürecin, tamamen AKP'nin futbol kamuoyuna bir dayatması olduğunu söylemek doğru değil. Zira Recep Tayyip Erdoğan'ın "ustalık dönemi" olarak tanımladığı bu dönemin en önemli hedeflerinden biri, sermaye ve bürokrasinin –muhalifleri tasfiye etmek suretiyle– kesin desteğini alarak iktidarını hegemonyaya dönüştürmesiydi. Futbol, daha önceki bölümlerde anlattığımız üzere 12 Eylül'den itibaren buna en müsait alanlardan birini oluşturuyordu. Dolayısıyla AKP'nin futbol dünyasına ilişkin planlarının kulüp yöneticileri ve futbola sermaye pompalayan iş çevreleri tarafından muhalefetle karşılandığı söylenemez. Aksine, 6222 sayılı kanunun çıkış süreci birkaç taraftar grubunun itirazları dışında hükûmete büyük bir destek devşirildiği bir dönem olmuş, o taraftarların sesi de futbola para aktaran holdinglere bağlı spor medyası tarafından büyük bir dezenformasyon kampanyasıyla susturulmuştu.

Kamuoyunda "Sporda Şiddet Yasası" olarak bilinen "Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun"un taslak olarak Meclis gündemine gelişi, Anayasa referandumunun hemen iki ay sonrasına denk geldi. Aslında daha 2009 yılından böyle bir yasanın

hazırlanıyor olduğu konuşuluyor[1], ancak gerekli alt yapının olmadığı gerekçesiyle tasarı parlamentoya gelmiyordu. Referandum sonrası dönemde ilk kez, olaylı Beşiktaş-Bursaspor maçının ardından 6 Aralık 2010 tarihinde, dönemin Gençlik Spor Genel Müdürü Yunus Akgül, Anadolu Ajansı'na yaptığı açıklamada yasa tasarısından bahsederken, daha sonra pek çok kez yapılacağı üzere İngiltere'ye atıf yapıyor ve "4 sene önce biz bu kanunu çıkarırken İngiltere'yi örnek almıştık. Biliyorsunuz şiddetin en fazla yaşandığı yer bir zamanlar İngiltere'ydi. Ve bizim yasayı çıkarmak için hazırlık yaptığımız o dönemde İngiltere'de 5 defa yasanın değiştiğini gördük. Biz de burada ikinci defa yasayı değiştiriyoruz. 3. defa da, 4. defa da değişir; yasalar değişir" diyordu[2]. Akgül aynı açıklamada zaten spor sahalarındaki şiddet olaylarına karşı bir yasa bulunduğunu, ancak bunun uygulanamadığını da söylüyordu.

Sporu polisiye tedbirlerle kontrol etme isteği, hükûmet oluşunun ilk günlerinden itibaren AKP'nin gündeminde hep yer almıştı. 28 Nisan 2004 tarihinde Akgül'ün bahsettiği "Spor Müsabakalarında Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun" çıkarılmış, aslında bu yasayla "şiddetin önlenmesi"nden ne anlaşıldığı da açık edilmişti. Yasanın daha birinci maddesinden spordaki gerilimin tek nedeni olarak "şiddetli rekabet" gösteriliyor, devletin demir yumruğu yasanın ikinci bölümü boyunca art arda sıralanan önlem, yasak ve yaptırımlarla tahlili baştan yanlış yapılmış soruna çözüm arıyordu. Yasanın 8. ve 9. maddeleri taraftarları kapsarken, herhangi bir şekilde temsiliyet hakkı verilmeyerek "güdülecek koyun" konumunda incelenen taraftarların çobanlığı kulüplere veriliyordu. 33 maddelik yasa boyunca spor ortamını normalleştirecek toplumsal tedbirlerle ilgili tek bir satır bile bulunmuyordu. Bunun sonucu olarak yasa Akgül'ün deyimiyle "uygulanamadı", yani şiddet olaylarının çözümü ya da azalması yönünde hiçbir etki yapmadı.

1 *Radikal*, 6 Kasım 2009.

2 *Milliyet*, 6 Aralık 2010.

O meşhur maç...

Yeni "sporda şiddet yasası" planlarını tekrar gündeme taşıyan olay, 5 Aralık 2010 tarihinde oynanan Beşiktaş-Bursaspor maçı olmuştu. İki takım taraftarının arası Bursaspor'un küme düştüğü 2003-2004 sezonundan beri bozuktu. Bursalılar, Beşiktaş'ı o sezon küme düşme hattındaki diğer takımlara karşı kasten kaybetmekle suçluyor, bu nedenle iki takımın maçları gergin geçiyordu. Beşiktaş İnönü Stadyumu'nda o gün oynanacak maç öncesi, kalabalık kontrolü konusunda polis inanılmaz acizlikler gösterince, Dolmabahçe savaş alanına döndü. İki takım taraftarlarının birbirlerinden ayrı olarak stada girişini sağlayamayan polis, Beşiktaş taraftarının barikatı yıkması üzerine köşeye sıkışan Bursaspor taraftarlarının bulunduğu yere biber gazı sıkarak, olayları faciaya dönüştürdü. Normalde ağır yaralanmalarla sonuçlanan bu olay İstanbul valisinin, Emniyet müdürünün, hatta İçişleri bakanının koltuğuna mal olabilirdi. Onun yerine yasa çıktı!

Beşiktaş-Bursaspor maçında maçtan günler önce başlatılacak bir eylem planıyla kulüpler ve spor yöneticileri tarafından önlenebilecek bu olaylar, o gün polis etkin bir kalabalık kontrolü gösterebilseydi de yaşanmayacaktı. Bu olaydaki açık güvenlik zaafı hiçbir soruşturmaya konu dahi olmadı. Onun yerine hükûmet yeni yasa tasarısıyla gündemi dolduruyor, medyada çıkan çoğu imzasız haberlerle yasanın ne kadar gerekli olduğu anlatılıyordu. Örneğin Milliyet, 6 Aralık tarihli sayısında "Olaylar, yaklaşık 1.5 yıldır sürüncemede kalan Sporda Şiddet Yasası'nda gerekli düzenlemelerin bir an önce yapılarak yürürlüğe girmesi gerektiğini bir kez daha gündeme getirdi" diyor, yasa olsaydı olaylara karışan taraftarların Özel Yetkili Mahkemeler'e çıkarılarak ağır cezalar alacağından dem vuruyordu.[1] Olaydaki polis ihmallerinin nasıl bir soruşturmaya tabi olması gerektiği ise Milliyet'in ilgi alanına girmiyordu. Kaldı ki, yaşanan olaylar zaten yeni bir yasayı gerekli kılmıyordu, stadyum dışında karışılan herhangi bir şiddet olayı zaten Türk Ceza Kanunu'na tabiydi. Basında yer alan ve yasa-

1 *Milliyet*, 6 Aralık 2010.

nın çıkacağı 28 Aralık tarihine kadar artarak çıkacak "haber"lerde bu detaylara lüzum görülmemişti. Türkiye basını, Hillsborough'da The Sun'a biçilen rolü huşu içerisinde oynuyordu. Medyanın bu coşkusunun nedeni yasa tasarısındaki bir maddeyle daha rahat anlaşılacaktı.

Elektronik bilet: Hem fişleme, hem ticaret

6222 sayılı yeni yasanın, 5149 sayılı eski yasaya göre en önemli farklarından biri maçlara girişlerin elektronik bilet adı verilen bir karta bağlanmasıydı. Yasanın konuyu düzenleyen 5. madde 4. fıkrası şöyle diyordu:

"Spor müsabakalarının yapıldığı alanlara girişi sağlayacak biletler, elektronik sistem üzerinden oluşturulur. Bilet satın almak isteyen kişilerle ilgili olarak, üzerinde adı, soyadı, Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası ve fotoğrafı olan bir elektronik kart oluşturulur. Kişinin yabancı olması hâlinde kart üzerinde Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarası yerine uyruğu olduğu devletin adı ile Türkiye'ye giriş yaptığı pasaportun seri numarası kaydedilir. Bilet satışları kişilere özgü elektronik kart üzerinden yapılabilir. Spor müsabakalarına, kişi ancak adına düzenlenen elektronik kart ile izleyici olarak girebilir. Spor müsabakasına izleyici olarak girecek kişilerin kontrolünü ev sahibi kulüp yapmakla yükümlüdür. Bu yükümlülük ev sahibi olmayan müsabakalarda, müsabakaya katılan her iki kulüp; millî müsabakalarda ise, ilgili federasyon tarafından yerine getirilir."

Madde incelendiğinde, uygulamanın 1984 yılında Margaret Thatcher'ın getirmeye çalıştığı ancak kişi haklarının ihlali nedeniyle yükselen itirazlar nedeniyle yapamadığı, sonrasında ise Heysel Faciası'nı kullanarak geçirdiği Futbol Taraftarlığı Kimlik Sistemi'nin birebir kopyası olduğu kolaylıkla anlaşılabiliyordu. Zaten Adalet Komisyonu raporu da yasayı Meclis'e getirirken "diğer ülkelerdeki düzenlemelerin incelendiği" vurgusunu yaparak İngiltere'ye göz kırpıyordu[1].

1 22 Kasım 2011 tarihli, 2/138 Esas No.lu TBMM Adalet Komisyonu Raporu.

Bu fıkra işin fişleme boyutunu oluştururken, holding medyasını heyecanlandıran kısım ise aynı maddenin 11. fıkrasının c bendinde yatıyordu:

"Elektronik kart bilgilerinin kulüpler adına reklam ve pazarlamasında ilgili federasyonlar yetkilidir. Merkezi pazarlama ve bilet satışından elde edilecek gelirler kulüplere ait olup federasyon ya da yetki verdiği üçüncü kişiler nezdinde oluşacak bu gelirler kamu kurum ve kuruluşlara ilişkin alacaklar hariç olmak üzere haczedilemez, devir ve temlik edilemez. Federasyonlar bu fıkra kapsamında belirtilen yetkilerini kısmen veya tamamen üçüncü kişilere devredebilir."

11. fıkranın a bendi, elektronik biletle toplanan kişisel bilgileri Maliye Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nın kullanımına sunarken, yukarıdaki bent ise bunu bir sektöre dönüştürüyor, holdinglerin iştahını kabartıyordu. Spor medyasının bağlı bulunduğu büyük holdinglerin, yiyecek-içecekten telekomünikasyona, otomotivden bahise kadar onlarca sektörde at koşturduğu düşünüldüğünde e-bilet uygulamasıyla toplanacak bilgiler bu şirketler için hazine niteliğindeydi. Bu yasa ne olursa olsun çıkmalıydı!

Yasa çıktıktan sonra 22 Aralık 2012 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan kanunun uygulanmasına dair yönetmeliğin 21. maddesinin c ve ç bentleri medyanın bu kendinden geçmiş ısrarının boşa olmadığının kanıtıydı:

"c) Kulüpler, kişisel bilgilerin kullanılmasına ilişkin olarak seyircilerden elektronik ortamda veya yazılı muvafakatlerini alırlar. Muvafakatin içeriğinde kişisel bilgiler ile bağlı bulunulan federasyon ve kulüplere ilişkin bilgilerin bulunmasının yanı sıra, bu bilgilerin Kanunda belirtilen görev ve yetkilerini yerine getirmesi amacıyla, federasyonun sponsorları ve anlaşma yaptığı kurumların reklam ve diğer hizmetleri için kullanılabileceği ve saklanabileceği hususları yer alır.

ç) Elektronik kart bilgilerinin kulüpler adına reklam ve pazarlamasında ilgili federasyonlar yetkilidir. Merkezi pazarlama ve bilet satışından elde edilecek gelirler kulüplere aittir. Federasyon ya da yetki verdiği üçüncü kişiler nezdinde oluşacak bu gelirler kamu kurum ve kuruluş-

larına ilişkin alacaklar hariç olmak üzere haczedilemez, devir ve temlik edilemez. Federasyonlar bu fıkra kapsamında belirtilen yetkilerini kısmen veya tamamen üçüncü kişilere devredebilir."

6222 sayılı yasa ve ardından çıkan yönetmelikle taraftarların kişisel bilgileri hem Maliye ve İçişleri Bakanlığı'nın eline veriliyor, hem de federasyonlara bu bilgileri istediğine satması için sınırsız yetki tanıyordu. Hem devletin, hem sermayenin rüyaları gerçek oluyordu.

Anayasa'ya aykırı, ama olsun!..

Diğer taraftan, bu açık ticari çıkar yaratan düzenlemelerin "sporda şiddetin düzenlenmesi"yle ne ilgisi olduğu meçhuldü. Yasa, kendi amaç ve kapsamının dışında dolaşıyor, bu arada hem Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni, hem de Anayasa'yı ihlal ediyordu. 12 Eylül 2010 referandumunun tek neticesi AKP'ye sınırsız ve kontrolsüz bir iktidar vermek değildi; Anayasa'da bazı değişiklikler de yapılmıştı. O değişikliklerden biri 20. maddedeydi. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 8. maddesine dayanan bu değişiklikle şöyle deniyordu:

"Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir."

Elinizdeki bu kitabın yazıldığı günlerde devreye girmesi düşünülen e-bilet uygulaması, Anayasa'nın 20. maddesindeki ifadenin uygulama biçimini belirleyecek Kişisel Verilerin Korunması Yasa Tasarısı'nın yasalaşmasını bekliyordu. Taraftar grupları, kişisel haklarını tehdit eden bu uygulamaya karşı zaman zaman seslerini yükseltiyor, ancak örgütsüzlük ve iş birliğini engelleyen kulüp milliyetçiliği 6222 sayılı yasanın çıkışında olduğu gibi yine etkili bir muhalefetin önünü tıkayacak gibi.

6222 sayılı yasanın çıkışında devlet kurumlarının, TFF ve Kulüpler Birliği'yle yaptığı yoğun iş birliği, sermayenin liberalliğiyle

devletin otoriterliğinin futbolda nasıl birleştiğinin ve elit kulüplerin bunun ne şekilde parçası olduğunun çok net bir kanıtıydı. Taraftarlar ise tıpkı yasanın kendisinde olduğu gibi yasanın hazırlanma sürecinde de edilgen bir role mahkûm edildi. Futbol seyircisine söz hakkı vermeyen, onu kulüp yönetimleri tarafından güdülecek koyunlar ya da potansiyel suçlular olarak gören bakış açısı, aynı zamanda bu insanların sırtından para kazanmanın yollarını da ulusal ve uluslararası hukuku ihlal ederek yasaya koydurmanın yolunu bulmuştu. Yasanın çıkış sürecinde alınan bu tavır, taraftarın kendi haklarını korumak için örgütlenmesi için iyi bir fırsattı. Ancak kulüplerarası rekabet ve örgütlülük geleneğinin olmaması bu fırsatın gerektiği gibi kullanılamamasına neden oldu. Yasanın sonrasında ise Türkiye'deki futbol paradigmasını değiştirecek "şike operasyonu" gelecek ve her şey kökünden değişecekti.

3 Temmuz: Kartların yeniden karıldığı gün

3 Temmuz 2011 Pazar günü, Türkiye futbolunda bir daha unutulmayacak bir gün oldu. Polis, o gün erken saatlerde "şike operasyonu" olarak anılacak büyük bir operasyon başlatıyor ve futbol dünyasının önemli birçok ismini teker teker evlerinden topluyordu. Fenerbahçe başkanı Aziz Yıldırım kuşkusuz bu isimlerin en çok ses getireniydi. Yıldırım'ın dışında Şekip Mosturoğlu, Tamer Yelkovan, Mecnun Odyakmaz, Bülent Uygun, Emmanuel Emenike, Sezer Öztürk, Korcan Çelikay, Serkan Çalık, Mehmet Yıldız, Serdar Kulbilge, Mahmut Boz, Ümit Karan gibi yönetici, teknik adam ve futbolcular da gözaltına alınmıştı. Operasyonun Aralık 2010'da Ergenekon savcısı Zekeriya Öz tarafından başlatıldığı, daha sonra ise Mehmet Berk'e devredildiği öğreniliyordu[1]. Türkiye'de futbol büyük bir deprem yaşıyordu.

Operasyonun üçüncü gününde, Emniyet Genel Müdürlüğü bir açıklama yayımlayarak 19 maçta şike tespit edildiğini, futbolcu temsilcisi sınav sorularının da çalındığını açıkladı. EGM, futbolda yaşanan usulsüzlükleri "çıkar amaçlı suç örgütü"ne bağlıyordu. Hemen

1 *Hürriyet*, 4 Temmuz 2011.

bir gün sonrasında ise Fenerbahçe Asbaşkanı Şekip Mosturoğlu, Fenerbahçeli Yönetici İlhan Ekşioğlu, Sivasspor Başkanı Mecnun Odyakmaz, Eskişehirspor Teknik Direktörü Bülent Uygun ve Fenerbahçeli eski futbolcu Cemil Turan tutuklanıyordu. İlerleyen günlerde Beşiktaş ve Trabzonspor'a yönelik suçlamaların da olduğu ortaya çıkınca bu kulüplerden de önemli isimler gözaltına alınıyordu. Bu arada Aziz Yıldırım'ın gözaltına alınırken çekilen fotoğrafları ve Emniyet'teki eşkal fotoğrafı basına sızdırılmıştı. Bu durum, polisin basını operasyonun desteğine çektiği izlenimini doğuruyordu. Özellikle Fenerbahçeliler buna büyük tepki gösterdi.

Aslında ülke futbolunda şike ilk kez gündeme geliyor değildi. 1980'lerde Şahin otomobiller ve şehirden şehire gönderilen çanta hikâyeleriyle gündeme gelen şike girişimleri, 2000'lerde internet üzerinden bahis oyunlarının yaygınlaşmasıyla gündemin klasik bir maddesi hâline gelmişti. Ancak ne 2002'de ortaya çıkan bahis skandalının baş aktörü Ali Fevzi Bir gazetelere, "Herkesin telefonu dinlense liglerin ertelenmesi gerekir, Türkiye de Dünya Kupası finallerine gidemez" dediğinde[1], ne 2007'de Platini'ye iki şike dosyası sunulduğunda[2], ne de 2009'da Türkiye Futbol Federasyonu Almanya Bochum savcılığıyla bağlantılı olarak şike soruşturması açtığında[3] pek kimseye dokunulmamış, şikeyi çok net belgeleyen telefon dinlemeleri kimsenin başını çok da belaya sokmamıştı. Şimdi neler oluyordu? Bu soruya cevap arayışı, sayısız komplo teorisini de beraberinde getirecekti.

Herkes, herkese karşı...

Operasyonun gerçekleştirilme şekli ve ilk günlerde yaşanan olaylar, daha baştan bundan sonraki sürecin gidişatını belirlemişti. Fenerbahçe operasyonun tam merkezinde yer alıyor, o sezon zaten şampiyonluk yarışında yer almayan Galatasaray'ın ise adı geçmiyor

1 *Milliyet*, 19 Şubat 2002.

2 *Akşam*, 26 Ocak 2012.

3 http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2010/03/100326_matchfixing.shtml (erişim: 20 Şubat 2013)

Kazadan önce radara giren jet sır oldu

ZAMAN

Helikopterin düştüğü dakikalarda radarlar kararmış

Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu'nun hazırladığı raporda yer alan merhum Muhsin Yazıcıoğlu'nu taşıyan helikopterin düştüğü zaman diliminde bölgede askerî uçaklar olduğu iddiasını güçlendiren yeni bilgiler ortaya çıktı. Genelkurmay'ın resmî yazısına göre, kaza bölgesine 28,5 km mesafede iç savaş uçağı bulunduğu kesinleşti. Askerî radarlar ise kazanın olduğu 15.03 sularında 4 dakika arızalandı. Bölgedeki bütün radarlar kısa süreli karardığı için 15.03.07 ile 15.07.40 arasında görüntü alamadı. ➔ EMRE SONCAN, GÜNDEM 16

Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın daha önce yaptığı 'kaza saatlerinde olay mahallinin 74 km içerisinde F-4 ve F-16 savaş uçakları yoktu' yönündeki açıklaması doğru çıkmadı. Zaman, Devlet Denetleme Kurulu'nun raporuna giren jetin kayıtlarda görünmediğini 2 Subat'ta yazmıştı.

ZAMAN

8 TEMMUZ 2011 CUMA. WWW.ZAMAN.COM.TR 50 Kr

AB Türkiye Delegasyonu Başkan Yardımcısı Ali Bilgi Merkezi'nin açılış töreni sonrasında Zaman ve Cihan Ajansı'na Bilgi Temsilciliği'ni de duyurdu. FOTOĞRAF: CİHAN, ERHAN TURKOĞLU

AB, Erzurum'da Bilgi Merkezi açtı

ERHAN YILDIRIM ERZURUM, CİHAN

Erzurum'da Avrupa Birliği Bilgi Bürosu'nun açılışına katılan AB Türkiye Delegasyonu Başkanı Büyükelçi Marc Pierini, yeni hükümet ile birlikte yeni bir AB bakanlığı oluşturulmasını okumlu bir adım olarak gördüklerini söyledi. Erzurum'da Dadaşlarla buluşmaktan dolayı memnuniyetini ifade eden Pierini, AB'nin Genişlemeden Sorumlu Komiseri Stefan Füle'nin, pazartesi günü Türkiye'ye gelerek bakanlarla müzakereleri görüşeceğini açıkladı. Türkiye-AB İlişkilerinin vatandaşlara daha sağlıklı ve hızlı aktarılmasının önemine işaret eden Pierini, AB Bilgi Merkezi'ni açma sebeplerini şöyle anlattı: "Çünkü Avrupa Birliği ile Türkiye İlişkileri, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım süreci yalnızca toplumun elit bir kesimini ilgilendirmiyor. Toplumun geneli-ni, tümünü ilgilendiren bir süreç." ➔ DİS HABERLER 18

İlk toplantısını yapan yeni kabinenin sözcüsü Bülent Arınç

Başbakan Tayyip Erdoğan tarafından önceki gün açıklanan 61. Hükümet, ilk Bakanlar Kurulu toplantısını gerçekleştirdi. Yeni bakanların görev dağılımlarının belirlendiği toplantıda, hükümet sözcülüğüne Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç getirildi. Hükümet Sözcüsü sıfatıyla bakanların katılmasına geçen Arınç, Başbakan Erdoğan'ın, kabineye ilk talimatının, "Durmak yok yola devam." olduğunu söyledi. Yeniden boyutunu ilk değerlendiren Arınç, bütün partilerin Parlamento'da bulunmasının arzulandığını ifade etti. ➔ SİYASAL ŞEN, POLİTİKA 14

Erdoğan'dan Kılıçdaroğlu'na: Teminat verme yetkimiz yok ➔ 13

Şahin, 61. dönemde kaymakam, 61. Hükümet'te bakan oldu

Yeni kabinenin üyeleri, görevlerini devralmaya başladı. İçişleri Bakanlığı'nda 61. dönemde kaymakam olan İdris Naim Şahin, 61. Hükümet'in İçişleri bakanı olarak dün resmen göreve başladı. Kolluğu devre arkadaşları Osman Güneş'ten teslim alan Şahin, "Bu rastlantı, bir kader ve mutluluk vesilesi." dedi. Ulaştırma Bakanı İlknaz Yıldırım ise Çorum'da yeni yapılan 40 Dilim Kazıyolu santriyesinde görevi devraldı. ➔ POLİTİKA 14

Şikeyi itiraf edip etkin pişmanlık istediler

Futboldaki şike operasyonunda gözaltına alındıktan sonra serbest bırakılan bazı şüphelilerle ilgili önemli bir iddia gündeme geldi. Bu isimlerin savcılık ve mahkeme aşamasında örgütlü suçlarda kullanılan 'etkin pişmanlık' yasasından faydalanmak için şikeyi itiraf ettikleri ileri sürüldü.

BÜŞRA ERDAL İSTANBUL

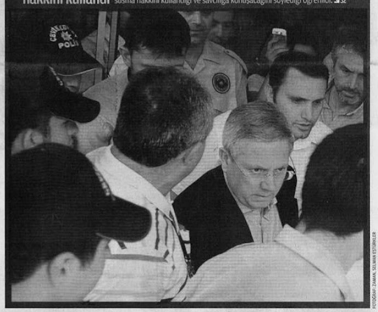
Yaklaşık 8 ay süren teknik ve fiziki takip sonrasında başlatılan şike soruşturmasında önemli gelişmeler yaşanıyor. Gözaltına alınan 61 kişiden 29'u tutuklanırken, bazı isimler savcılık ve mahkeme sorgularının ardından serbest bırakılmıştı. Sabırlerin şüphelilerle ilgili dün önemli bir iddia gündeme geldi. Edinilen bilgilere göre, söz konusu şüphelilerden bazıları 'etkin pişmanlık' yasasından faydalanmak için şikeyi itiraf etti. Yasa, suç işleseler dahi gönüllü olarak teslim olup örgütün yapısı ve faaliyeti cetvesinde bilgi vermeleri halinde sanıkların ceza almamasını öngörüyor.

Bu arada, soruşturma kapsamında tutuklanan futbolculardan bir kısmının kulüp yöneticilerini suçladığı bildirildi. Bazı şüphelilerin, "Yanlarındaki film cevizli kabak bizim basınıza patladı." dediği öğrenildi. Cezaevine gönderilen bir diğer isim Fenerbahçe Asbaşkanı Şekip Mosturoğlu'nun sorgusunda ise bazı takip kanı yöneticisi ve futbolcuları ile yaptığı telefon konuşmalarının önüne konuldığı belirtildi. Mosturoğlu'nun görüşmeleri kabul ettiği ancak konuştuğu hatırlamadığını söylediği aktarıldı. ➔ SPOR 31

Emniyet'te susma hakkını kullandı

F.Bahçe Başkanı Aziz Yıldırım dün öğleden sonra tedavi gördüğü hastaneden tabancu edilerek İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne getirildi. Yıldırım'ın Emniyet'te susma hakkını kullandığı ve savcılığa konuşacağını söylediği öğrenildi. ➔ 32

FOTOĞRAF: DHA, İSTANBUL'DA

Tutuklu sayısı 25'e yükseldi

Ankara'nda 3 Şubat Kütüphane Şekip Mosturoğlu, yönetici İlhan Dündar, altyapı sorumlusu Cemil Turan, Sivasspor Başkanı Mecnun Otyakmaz, Eskişehirspor Teknik Direktörü Bülent Uygun ve sporcu direktörü Ümit Karan'ın da bulunduğu 28 şüpheli daha tutuklandı. Böylece şike soruşturmasında tutuklu sayısı 25'e çıktı. ➔ 32

İşte şike tespit edilen 19 maç

Emniyet'in, Süper Lig ve Bank Asya 1. Lig'de şike tespit ettiği 19 maç belli oldu. Listede Fenerbahçe, Trabzonspor, Beşiktaş, Kayserispor, Manisaspor, Bursaspor, İstanbul Büyükşehir Belediyespor, Gençlerbirliği, Konyaspor, Eskişehir, Sivasspor, Ankaragücü ve Bursaspor takımları arasında oynanan maçlar bulunuyor. ➔ 32

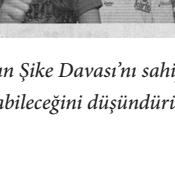

Alınımızın akıyla şampiyon olduk

Fenerbahçe kaptanı Alex de Souza, şampiyonluğun ellerinden alınacağı ve kime düşürüleceklerini haberlerine tepki gösterdi. Düzce Toprak Yaylası Kamp Tesisleri'nde basın toplantısı düzenleyen Alex, aklı temiz mutlu sona ulaştıklarını söyledi. "Ik mız hırız, bütün maçlarda çok zorlandık." dedi. ➔ 30

Şampiyonların hedefi doktor olmak

11 milyon 74 bin ilköğretim 8. sınıf öğrencisinin bir dikkatçi SBS sonuçlarının dün açıklandı. 921 öğrenci tüm sınavları doğru cevaplarken, 6., 7. ve 8. sınıf sıralarının tamamında bütün soruları doğru yapan olmadı. Bu yıldı Türkiye birincisi, İzmir Mehmet Semiye Özbey İlköğretim Okulu'ndan Sinem Sezmaz oldu. Kalp cerrahı olmak isteyen Sinem'in ardından ikincilik künsisine Emre Kızılkuş girdi. Marisa Selçuk Mehmet İlköğretim Okulu öğrencisi Emre'nin hedefi ise kanserre care bulmak. Anaforlı 5 öğrencinin ilk 10'a girdiği SBS'de Mİ, lerlevkili Mustafa Şentop'un kızı Semiha, Türkiye 3.sü oldu. ➔ GÜNDEM 13

Sigara açıktan satılamayacak

Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu'nun dün yürürlüğe giren yönetmeliğine göre tütün ürünleri, dükkân ve marketlerin ikinci raflarında tutulamayacak. Satıcılar, ürünlerini 18 yaşından küçüklerin ulaşamayacağı kapalı dolaplarda ya da tezgâh altında bulunduracak. Kutuların uymayan alışveriş merkezlerine gerekli şartları yerine getirmeleri için 15 günlük ek süre verilecek. Aksi durumda satış ruhsatının iptali dahil idari yaptırımlar uygulanacak. ➔ DÜNYA'DAN, GÜNDEM 06

Zaman Okur Hattı: 444 8 555

www.net

Hükûmete ve Gülen cemaatine yakın medyanın Şike Davası'nı sahiplenişi operasyonun aslında şikeyle hiç alakalı olmayabileceğini düşündürüyordu.

du. Trabzonspor'un durumu ise iyice karışıktı. Kulüp hem gözaltı dalgasından payını alıyor, hem de Fenerbahçe'nin alabileceği bir ceza hâlinde "gizli şampiyon" olarak ortaya çıkıyordu. Fenerbahçe'yle Trabzonspor, Fenerbahçe'yle Galatasaray ve Fenerbahçe'yle hükûmet arasında gerginlik başlamış, bu gerginlik de en çok taraftarlara yansımıştı. Beşiktaş taraftarları ise olaya karşı mesafeli duruyor, Çarşı kendi yöneticilerine "Aklanın da gelin" mesajı veriyordu.[1] Fenerbahçe taraftarları, Aziz Yıldırım'ın fotoğraflarının sızdırılması gibi açık hak ihlallerinin de etkisiyle, hükûmet ile ona yakın gördükleri Trabzonspor ve Galatasaray tarafından kulübe komplo kurulduğunu düşünüyordu. Bedri Baykam gibi hükûmet muhalifi Fenerbahçe taraftarlarının başını çektiği bir grup, bunun Fenerbahçe'nin sahip olduğunu iddia ettikleri Kemalist tavra karşı Fethullah Gülen ve hükûmet tarafından yapılmış bir operasyon olduğu iddiasındaydı. Bu görüş, ilerleyen zamanda bir hayli popülerlik kazanacaktı. Şike davası, ülkenin mevcut kamplaşmalarını devralıyor ve onları iyice derinleştiriyordu.

Şike meselesinin iki kolu olmak durumundaydı. Pek çoğu tutuklanan büyük kulüplerin yöneticilerinin desteğiyle çıkarılan 6222 sayılı yasa, olayı mahkemelere taşırken, işin futbol boyutunu değerlendirerek kulüplerin durumuna karar vermek TFF'ye düşüyordu. Soruşturmaya getirilen gizlilik kararı, işleri karmakarışık bir hale sokmuştu. TFF Etik Kurulu savcılıktan gönderilen belgeleri kozmik odada inceliyor, olası bir federasyon kararına karşı kendisini savunması gereken kulüpler ise gizlilik kararı nedeniyle belgelere erişemiyordu. Federasyonun elleri, iddianame açıklanana kadar bağlı gözüküyordu. Gerçi Fenerbahçe'nin eski yöneticisi Mehmet Ali Aydınlar başkanlığındaki federasyonun da bir an önce karar vermek gibi bir niyeti yoktu. Federasyonun önceliği, 300 milyon dolarlık TV anlaşmasının zarar görmemesi ve maddi çarkların dönmesiydi. Kulüpler Birliği de bu konuda federasyonu destekliyordu. Para akmaya devam ettiği sürece şike meselesini patlatmanın bir anlamı yoktu. Federasyonun daha önceki şike dosyalarını sümen

1 *Akşam*, 13 Temmuz 2011.

altı ettiği ve bu nedenle TFF yöneticilerinin Meclis Şike Araştırma Komisyonu'na ifade verdiği düşünüldüğünde bu tavır şaşırtıcı değildi. Savcılık operasyonu olmasa, bu işin bu kadar büyüyeceği de yoktu. Ancak bir anda başlayan operasyon, çiçeği burnunda Aydınlar yönetimini UEFA'ya karşı da sorumlu kılıyordu.

Fenerbahçe Avrupa'dan men ediliyor...

Şampiyonlar Ligi sezonunun start almasından hemen önce başlayan şike olayı, UEFA'yı da yakından ilgilendiriyordu. Kurum, Yunanistan ve İtalya'yla beraber Türkiye'ye de bu işi çözmesi için açıktan uyarı yapıyor[1]; diğer iki ülkede küme düşürme ve puan silme cezaları birkaç hafta içinde gelirken, TFF bir şey yapamıyordu. Aslında iddianamenin beklenmek zorunda olunmasının TFF'ye UEFA karşısında zaman kazandırdığı söylenebilirdi. Ancak bu noktada bir bomba daha patladı; Fenerbahçe, Şampiyonlar Ligi'nden men edilmişti.

Men kararı Fenerbahçe tarafında infiale neden oldu. UEFA ve TFF ise topu birbirine atıyordu. TFF, kararın UEFA'nın isteğiyle alındığını söylerken UEFA'nın talebinin TFF'nin bilgilendirmesi sonucu geldiği açıklanıyordu. Fenerbahçeliler, bu olaydan kendi üyeleri Mehmet Ali Aydınlar'ı sorumlu tuttu. Aydınlar'ın projesi olarak bilinen Fenerbahçe Acıbadem voleybol takımı sponsorluk anlaşması iptal edildi. Aydınlar'ı istifaya götürecek süreç başlamıştı. Diğer taraftan eski TFF başkanı, FIFA ve UEFA yönetim kurulu üyesi Şenes Erzik, "Bu karardan sonra UEFA, Federasyon'u zorlamaz" diyordu. Haklı çıkacaktı. Bu arada Fenerbahçe de hem TFF'yi, hem UEFA'yı Uluslararası Spor Tahkim Mahkemesi CAS'a şikâyet ediyordu. Mahkeme, Fenerbahçe'nin Şampiyonlar Ligi'ne geçici tedbirli olarak dönme isteğini reddederken, davayı kabul ediyordu.[2]

---

1 12 Temmuz 2011 tarihli UEFA açıklaması. http://www.uefa.com/uefa/aboutuefa/news/newsid=1650460.html (erişim: 20 Şubat 2013)

2 *Daily Mail*, 5 Eylül 2011.

Kasap et derdinde...

Futbolda gerginlik had safhaya varırken, Fenerbahçe'nin küme düşürülmeyi talep etmesiyle beraber işin maddi boyutu ön plana çıkmaya başladı. TFF ve Kulüpler Birliği, bu sektörün üç büyükler olmadan dönmeyeceğinin farkındaydı. Türkiye'de sıklıkla olduğu gibi adalet bekleyebilirdi, ama ekonomi beklemezdi. Büyük bir makyajlama harekâtı başlatıldı. Abone kaybedeceği kesin gibi gözüken Digiturk yangında ilk kurtarılacak konumundaydı. Büyük takımların taraftarları için ligin cazibesini arttırmak adına play-off formülü bulundu. Buna göre ligin ilk dört sırasında yer alan takımlar, sene sonunda şampiyonu ve Avrupa'ya gidecekleri belirlemek için kendi aralarında bir mini lig oynayacaklardı. Böylelikle oynanacak derbi maçı sayısı artacaktı. İşin ilginç tarafı ise lige milyon dolarlar akıtarak onu Avrupa sıralamasında gerisinde kaldığı birçok ligden daha pahalı hale getiren Digiturk'ün bu planı Kulüpler Birliği'ne federasyondan önce açıklamasıydı. Futbol kapitalizmini kurtarma planında ipler federasyonun elinde değildi.

Batık durumdaki futbolu kurtarmak için yapılan bir diğer makyaj seyircisiz oynama cezası verilen takımların maçlarında tribünlere kadın ve çocuk taraftar alınması oldu. Böylelikle Şahtar Donetsk maçında taraftarların protesto eylemi olarak sahayı işgal etmesi nedeniyle Fenerbahçe'nin aldığı ceza da yumuşamış olacaktı. Diğer taraftan uygulama, kadınları seyirciden saymıyor ve çok açık cinsiyetçilik içeriyordu. İlerleyen zamanda Beşiktaşlı kadın taraftarlar cezalı bir maçta küfürlü tezahürat yapınca, bu kulüp, seyircisiz maçta seyircisi ceza alan kulüp olarak tarihe geçecekti. TFF'nin aldığı her karar, yaptığı her uygulama, gözlemlenebilir bir paniği ve plansızlığı işaret ediyordu. Bu arada şike olayında hiçbir günahı olmayan altyapı futbolunun, kadınlar futbolunun, futbol geliştirme projelerinin bütçesi büyük kısıntıya uğratılmıştı. Kadınlar ligi, Aralık ayına kadar başlatılmamış, son yıllarda gelişme gösteren kadın millî takımı, oyuncuların antrenmansızlığından eskiden başa baş oynadığı rakiplerden fark yemeye başlamıştı. TFF yönetimi iflas bayrağını sallıyor, ancak futbol kapitalizminin selameti adına şansını denemeye devam ediyordu. 18

Ekim 2011'de TFF yöneticisi Lütfi Arıboğan'ın yaptığı, "Bugün Türkiye liglerinin oynanıyor olması önemli bir başarıdır. Bunu abarttığımı düşünmeyin. Gerçekten sistemi kilitleyecek, belki de birçok şeye ara verecek bir soruşturmayla yüzleştik" sözleri federasyonun derdini özetliyordu.[1] Futbol ortamının kamuoyunda yarattığı sosyal travma ise yöneticilerin pek umrunda değildi.

Bu arada, çıkarılırken "yasanın arkasındaki adam" olarak bilinen ve yasanın çıkarılması sürecinde taraftarların toplantı taleplerinden mazeret göstermeksizin kaçan Yunus Egemenoğlu'nun daha birkaç ay önce "Avrupa bizi örnek alıyor"[2] dediği ve yere göğe koyamadığı 6222 sayılı yasa, futbol yöneticilerine hapis yolunu gösterince tu kaka olmuştu. Kulüpler Birliği ve TFF, "kutsal ittifak"ta tekrar huzuru sağlamak durumundaydı. Eski federasyon başkanlarından Levent Bıçakçı, Kulüpler Birliği tarafından yeni yasa hazırlamakla görevlendirildi. Bıçakçı, "Bir hafta içinde yeni yasadaki değişiklikleri yapmış olurum. Daha sonra yasal prosedür uygulanır. Mevcut yasanın kamuoyu ile çok fazla paylaşılmadan ve tartışılmadan hazırlandığını düşünüyorum" diyordu. Yasanın tepeden inme olduğu yöneticiler hapse girince anlaşılmıştı.

Zülf-ü yare dokununca yasa değişiyor

Yasa, 15 Aralık 2011'de Resmî Gazete'de yayımlanan 6259 sayılı yasayla değişikliğe uğradı. Yeni yasa, 6222 sayılı yasada cezaları düzenleyen hemen her maddede indirime gitmiş, pek çok hapis cezasını da paraya çevirmişti. Böylelikle yöneticiler büyük ölçüde hapisten kurtarılıyordu. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 6259 sayılı bu yasayı "suç-ceza dengesini gözetmediği" ve "devam etmekte olan soruşturmadaki kişiler için çıkarıldığı izlenimi uyandırdığı" gerekçeleriyle veto etti. Meclis, yasayı aynen kabul ederek tekrar Gül'e yolladı. Gül, veto hakkı olmayan 6259 sayılı bu yasayı onayladı. Bu sürecin çarpıcı tarafı ise değişikliklerin AKP-CHP-MHP-BDP mutabakatıyla

1 *Habertürk*, 18 Ekim 2011.

2 *Sabah*, 21 Haziran 2011.

hazırlanmış olmasıydı (BDP ikinci değişikliğe destek vermedi). Söz konusu olan sistemin selameti olduğunda kulüpler de, partiler de birleşiyordu.

Cumhurbaşkanı Gül'ün ilk değişikliği veto etmesinden bir gün sonra Şike Davası iddianamesi açıklandı. Baş şüpheli olarak Olgun Peker ve Aziz Yıldırım'ın görüldüğü iddianame, telefon dinlemeleri ve Emniyet raporlarına dayanırken, elle tutulur delil bakımından tatmin etmiyordu. TFF'nin Etik Kurul raporu da basına sızmıştı. Bu rapor da Fenerbahçe'yi suçlu buluyordu. Aynı günlerde TFF yönetimi Genel Kurul kararı aldıysa da sonradan göreve devam etti.

2012'nin ilk günleri 2011'den daha sakin değildi. Şike Davası başlarken Mehmet Ali Aydınlar, yardımcıları Göksel Gümüşdağ ve Lütfi Arıboğan'la beraber istifa ediyor, aylardır beklenen TFF Genel Kurulu ufukta gözüküyordu. Galatasaray dışındaki takımların desteğiyle Beşiktaş'ın başkanı Yıldırım Demiröreen TFF başkanı seçildi. Demiröreen yönetimi, TFF Futbol Disiplin Talimatnamesi'nde değişiklik yaparak "şikeye teşebbüs" etmeye ligden düşürme cezasını kaldırdı. Şikenin sorumluluğunu ise kulüplerden alarak şahıslara yükledi. Bu değişiklikten yalnızca üç gün önce, Fenerbahçe'nin Uluslararası Spor Tahkim Mahkemesi'nde TFF ve UEFA aleyhine açtığı 45 milyon Avroluk davayı geri çekmiş olması ilginçti. Fenerbahçe yönetimi, davayı "ülke menfaatleri adına" geri çektiğini açıklayacaktı.[1] Talimatname değişikliğinden sonra 7 Mayıs'ta açıklanan Profesyonel Futbol Disiplin Kurulu kararıyla hiçbir kulübe ceza verilmezken, yöneticilerin aldığı hak mahkûmiyeti cezalarıyla dosya kapatılıyordu. Türkiye'nin 2020 Avrupa Şampiyonası'nın ev sahipliğine aday olan tek ülke olması ve Batı Avrupa'da futbolun yaşadığı maddi kriz, büyük ihtimalle UEFA'nın sert tepkisini engelledi. Ancak sonunda Platini yönetimi, 2020'yi Türkiye'ye vermektense Avrupa'nın farklı şehirlerine dağıtmaya karar verdi.

Mahkemede süren Şike Davası ise Kasım 2012'de sonuçlandı. Fenerbahçe başkanı Aziz Yıldırım, örgüt kurmak suçundan 2 yıl 6 ay

1 Fenerbahçe resmî web sitesi, http://www.fenerbahce.org/detay.asp?ContentID=29069 (erişim: 20 Şubat 2013)

hapis, şike suçundan ise 3 yıl 9 ay hapis ve 1 milyon TL para cezası aldı. Yasayla ilgili temyiz süreci halen devam ediyor. Tutuklu sanıklar ise tahliye edildi.

Şike operasyonu, Türkiye futbolunda pek çok sorunu gözler önüne sererken, bu sorunları çözemedi. Dahası operasyonun yürütülüş şekli, bu sorunların daha da derinleşmesine neden oldu. Operasyonun adli ayağının daha gözaltılardan itibaren Aziz Yıldırım'ın kişiliği üzerinde yoğunlaşması, bir adalet arayışından çok derin bir hesaplaşma izlenimi uyandırdı. Böylesi bir operasyonun futbol ortamında yaratabileceği sosyal problemler hiçbir şekilde dikkate alınmadı. Bu koşullarda lig oynanmasının sakıncaları ortadayken, yayıncı kuruluş ve kulüplerin maddi çıkarları uğruna her şey ligin devamı üzerine kuruldu. Dava devam ederken yasanın, federasyonun kendi iç cezalandırma mekanizması işlerken ise talimatnamenin değiştirilmesi, Türkiye'de futbolun para çarklarına kimsenin dokunamayacağının kanıtı gibiydi. Her şeyin bedelini ödemek ise taraftara kaldı. Süreç boyunca yöneticiler ve çıkar grupları tarafından manipüle edilerek ağır duygusal yükler bindirilen Fenerbahçe taraftarlarına 12 Mayıs 2012 gecesi Galatasaray'la oynanan şampiyonluk maçı sonrası uygulanan inanılmaz polis şiddeti, durumun vahametinin kanıtıydı. 3 Temmuz 2011'den 15 Kasım 2012'ye kadar geçen sürede Türkiye'de futbola adalet gelmediği gibi futbol ortamı onarılması güç bir sosyal yaranın merkezi hâlini aldı. Ancak şunu da unutmamak gerekir; olan onca şeye rağmen kulüp yöneticileri çıkarlarının kesiştiği hiçbir konuda iş birliği yapmaktan çekinmedi. Play off uygulaması, 58. maddenin değişmesi gibi durumlarda ortaya çıkan bu iş birliği, günümüzde devletten talep edilen vergi afları ya da muafiyetleri gibi konularda devam ediyor. Taraftar ise zaten ülkeye hâkim olan kamplaşmanın en ekstrem örneklerine kapıldı. Farklı kulüplerin taraftarlarının kendi ortak çıkarları içinde örgütlenmesi ihtimali âdeta imkânsızlaştı. Tarafsız olmaya çalışan, sağduyuyla düşüncesini ifade etmeye çalışan ve aslolanın adalet ile kamu vicdanı olduğunu söyleyen pek çok spor yazarı, entelektüel, araştırmacı bu süreçte psikolojik lince uğrarken; bazıları da kariyerlerini fanatiklik, çığırtkanlık ve komplo teorileri

üzerinden yeniden yarattı. Bu sürecin kazananları ve kaybedenleri incelendiğinde, "şike operasyonu" meselesinin hâkim sınıfı güçlendirirken, kitleleri iyice böldüğünü görmek gerekir. Sermaye-politika iş birliğine halel gelmezken, kaybeden aklıselimdi.

Aslında bu konuyu dezenformasyonla bulandırılmış sulara hiç girmeden anlamlandırmak için, yalnızca geride kalan süreçte olan bitene değil, meselenin kavramsal arka planına bakmak gerekiyor. Şike dediğimiz şey, futbolda sonucu etik dışı olarak belirlemenin sadece bir yöntemi ve tıpkı diğer yöntemler gibi mevcut futbol düzeni içerisinde kesinlikle bir anomali değil, aksine onun doğal bir sonucu. Bu yüzden şikenin oluş şekli ve aktörlerinden ziyade onu yaratan koşullara bakmak çok daha mantıklı.

Şike sorun değil sonuç...

Modern futbolun ilk günlerine kadar uzanan şikeyi ya da teşvik primini futboldaki sermayeyi yönlendirmek için kullanılan diğer yöntemlerden ayrı tutmak aslında günümüzde futbol kapitalizminin çizmeye çalıştığı tablonun tuzağına düşmek olur. Günümüzde, şimdiye kadarki en dallı budaklı hâline ulaşmış olan futbol kapitalizmi zaten doğası gereği büyük balığın küçük balığı yediği bir sistemi tüm araçlarıyla sağlamış durumda. Günümüzde zengin kulüpler, transfer piyasasındaki en yetenekli oyuncuları almakla kalmıyor, aynı zamanda haddinden yüksek fiyatlar vererek piyasayı manipüle de edebiliyor. Yani transfer piyasasını şişirerek küçük kulüpleri oyuncu alamayacak hale getirmek mümkün. Bu durumda küçük kulüplerin yapabileceği tek şey oyuncu yetiştirerek satmak ve bu parayla hayatta kalmak. Ancak büyük kulüpler bunun çaresini de bulmuş vaziyette, yetenekli oyuncuları 10-12 yaşından itibaren "yakalayarak" daha profesyonel olmadan kendi altyapılarına katıyorlar. Aslında bunu yapmak pek çok ülkede yasak, ancak kapitalizmin çalınan minareye kılıf uydurma sanatı olduğunu düşünürsek bunun da yolu bulunuyor. Örneğin İngiltere'de takımlar, getirecekleri oyuncuyla anlaştıktan sonra ana-babasına İngiltere'de göstermelik bir iş bulup göçmenlik başvurusu yapıyor. Sonra da para karşılığı anlaştıkları çocuğu "annesi-

babası zaten İngiltere'de çalıştığı için" kadroya alabiliyorlar. Bu yöntemlerle ciddi bir köle pazarı yaratmak, bu arada Üçüncü Dünya kulüplerinin altyapılarını sportif anlamda iflas ettirmek mümkün. Buna bir çeşit "futbol emperyalizmi" de diyebiliriz; egemenler bir kez daha Üçüncü Dünya'ya giriyor, oradaki "hammadde"yi yağmaladıktan sonra geride kullanılmaz halde bir enkaz bırakıyor.

Sistemin derdi makası açmak!..

Olay, yalnızca "futbolun özgür köleleri"nin emek piyasasındaki dolaşımını yönlendirmekle kalmıyor elbette. Futbolda biriken o büyük rantın dağılımı da tamamen büyüklerin lehine yapılandırılmış durumda. Yerel liglerden, Şampiyonlar Ligi gibi büyük organizasyonlara kadar hemen hemen bütün futbol turnuvalarında gelir dağılımı başarıya göre biçimlendiriliyor. Örneğin Şampiyonlar Ligi'nde zafere ulaşan takım 50 milyon avro civarı bir gelir elde ederken, gruplarda elenen mütevazı bir takım 8-9 milyon avroda kalıyor. Üstelik bütün mevzu başarı da değil, mesela ilk turda elenen İngiliz Liverpool 30 milyon avroya yakın alırken, Fransız Lyon aynı gelire ulaşmak için yarı finale kadar ulaşmak zorunda. Dahası bu tüm Avrupa çapında yalnızca gruplara kalan 32 takımın yararlanabildiği bir gelir kaynağı. Liglerde de durum farklı değil. Lig şampiyonu olmak, yayın gelirlerinden aslan payını almak demek. Bizim ülkemizde yayın gelirlerinin belli bir kısmı tüm takımlara dağıtılırken, gelirin yarısına yakını performansa göre dağıtılıyor. Eğer daha önce şampiyon olmuşsanız ekstra bir pay daha alıyorsunuz. Üstelik lig şampiyonluğu, Şampiyonlar Ligi'ne doğrudan katılım getirdiğinden yukarıdaki bahsedilen para da garanti oluyor. Yani sistem öyle bir şekilde çalışıyor ki, ligde şampiyon olmak hemen hemen her şey demek. Kendi ligini kazanırsan, ligdeki diğer takımların kazandığından çok daha fazlasını kazanıyorsun. O da yetmiyor, ligin eğer dünya çapında seyredilen bir ligse, diğer ülkelerin şampiyonlarından da fazla kazanıyorsun, hatta senden daha başarılı olsalar bile. Büyüğü sürekli daha da büyüten, küçüklerin önüne sürekli daha fazla engel çıkartan bir sistem bu. Bu-

nun sonuçlarını da çok net görmek mümkün. Şampiyonlar Ligi'nde son sekize kalan takımlar ezici çoğunlukla büyük futbol ülkelerinin zengin takımları. Bunların arasına ancak Şahtar Donetsk ya da Rubin Kazan gibi futbol dışından şüpheli bir sermayenin aktığı takımlar girebiliyor. Sistem makası giderek açarken, büyük ülkelerin orta sıra takımları bile diğer ülkelerin şampiyonlarından daha avantajlı konuma geliyor.

Sermayenin "etiği"...

Aralarında bizim ülkemizde finans kurumlarında eşik bekçiliği yapanların da bulunduğu futbol kapitalizminin gönüllü sözcüleri, bu yukarıda anlattığım düzeni "verimlilik", "markalaşmak" gibi süslü ama içi boş kavramlarla meşrulaştırmaya ve olumlamaya çalışıyor. Bu zümrenin kendi sınıflarının çıkarını futbol seven geniş halk kitlelerini güdülendirerek savunmaya çalışmasına şaşırmak manasız, o yüzden mümkün olduğunca karşı çıkmak ve niyetlerini ifşa etmek gerekiyor. Her şeyden önce şunu ortaya koyarak başlamak gerekli; futbol kapitalizmi oyunun nihai amacını değiştirmeye çalışıyor. Futbol bir sosyalleşme ve sportif faaliyet aracından çıkarak, sonunda kimin daha zengin olacağının önemli olduğu bir yarışa dönüşüyor. Yani aslında şampiyonu en başarılı takım değil, en iştahlı kapitalist belirleniyor. İş buraya geldiğinde futbolsever oyunun etiğini de kapitalizmin insafına teslim etmiş oluyor. Eğer futbolda en başarılı takım, en çok para kazanan takımsa ve bunun yolu illa ve illa şampiyonluktan geçiyorsa, burada şike olması değil, olmaması şaşırtıcı olur. Siz bir spor faaliyetinde, temel amacı insanların iyi vakit geçirmesinden saptırıp sürekli şişen bir rantın paylaşılmasına çevirirseniz, eninde sonunda birileri bu çubuğu kendi tarafına bükmenin hilesini bulacaktır. Kaldı ki mesele yalnızca bu da değil; FIFA, UEFA ve ulusal federasyonlar şike, teşvik primi gibi yöntemleri yasaklarken adaletsiz gelir dağılımlarını norm hâline getiriyor, küçük takımlara "ya büyümenin bir yolunu bul ya da yok olmaya hazır ol" diyor. Sistemden yükselen pis kokular gizlenemez hale geldiğinde ise UEFA'nın geçtiğimiz yıl uygulamaya

soktuğu Finansal Fair Play paketi gibi çürük kısımları kesip atan ancak o çürümüşlüğün köküne kesinlikle dokunmayan uygulamalar devreye giriyor. Mesela, sisteme kara para girişinin önünü kesmeye çalışıyor, ancak daha önce giren kara parayla palazlanan takımlara dokunmuyor, onların mevcut düzenlemelerin rüzgârıyla sürekli büyümelerine karışmıyor. Örneğin Romanya'da ligi beşinci bitiren bir takımın Avrupa Kupaları'na katılmasına karışabiliyor ama bir kara para aklama fabrikası olarak her sene yüz milyonlarca poundu havuza döken Chelsea'ye asla dokunmuyor. Çünkü o havuzun şişmesi futbolun küresel yöneticilerinin de çıkarına, çeşmenin başını tutanlar olarak ranttan paylarını fazlasıyla alabiliyorlar. Sözümona "finansal etik" adına yapılan her şey, yalnızca yükselen futbolsever tepkisini yatıştırabilmek amacını taşıyor.

Faturayı fakir taraftar ödesin!..

Futbolseverlerden bahsetmişken, biraz da taraftara çıkan faturaya değinelim. Daha fazla para kazanmanın tek başarı ölçütü olarak dayatıldığı bu futbol âleminde faturanın kallavilerinden biri de tabii ki taraftarın evine gidiyor. Oyunun icadından beri kitleselliğinin lokomotifi olan alt kesim futbol taraftarları, günümüzde futbol kulüplerinin "verimliliğine" ket vuran öğeler olarak istenmiyorlar. Her futbol takımının stadyumuna maç başına alabileceği 5-50 bin arası bir seyirci topluluğu var diyelim, yani koltuklar sınırlı, genelde toplam taraftar sayısının küçük bir yüzdesini alabilecek kadar. Kapitalist kafasına göre, maksimum kâr elde etmek için yapması gereken iki şey var; birincisi koltukları tamamen doldurmak, ikincisi de o koltukları dolduranların harcayabileceği maksimum parayı harcamasını sağlamak; diğer bir deyişle koltukları yalnızca o parayı harcayabileceklere satmak. Bir kulüp bir maç biletini 20 lira yapıp bir maça o parayı verebilecek 50 bin kişiyi de stada toplayabilir; ancak maç biletini 75 lira yaparsa stada gelecek daha zengin kitleye 10 liraya sosisli sandviç satması da mümkün olabilecektir. Futbol kapitalizminin sanatı, fiyatları hem parayı denkleştirip maça gelmeye çalışan öğrenciyi,

işçiyi stadyumdan uzak tutacak, hem de satın alma gücü daha yüksek kitleye maç bileti, sosisli sandviç, bir de orijinal forma alabileceği noktada tutmaktır. Bütün hesap, maçı bir stadyum dolusu satın alma gücü yüksek insana oynatmak üzerine kuruludur. Futbol kapitalistleri buna "verimlilik" der. Biz buna "o kulübü gönülden seven taraftarı sokağa atmak" diyoruz. İş tabii bununla da bitmiyor, bir de TV yayınları var. Stadyuma gelemeyecek durumdaki taraftar, maçı televizyondan izleyecekse yine aylık gelirinin hatırı sayılır bir kısmını buna ayırmak durumunda. Yani maçı evden izlemek de zengin işi. Bunun böyle olmasında yine yukarıdaki mantık geçerli. Maçı evden izleyecek insan, hem yayıncı kuruluşun kulüplere ödediği parayı finanse edebilmeli, hem de mümkünse sinema paketine, HD yayınlara da üye olabilmeli. Yalnızca maçı izleyip o kutuyu kapatacak, sezon bitimi de iade edecek abonenin o yayıncıya bir faydası yok.

Görüldüğü gibi futbolun sorunu şike değil, şike kapitalist futbol düzeninin çürümüşlüğünün bir sonucu. Bahis şirketlerinin, yayıncı kuruluşların, küresel sponsorların, şirketleşmiş kulüplerin, tek derdi bala değmiş parmaklarını yalamak olan küresel ve ulusal yönetim organlarının kontrolündeki futbol "sektörü", milyonların sevdiği oyunda paranın saltanatını ilan etmiş durumda. Futbol her ne kadar dünyanın en kitlesel oyunu gibi gözükse de, aslında kontrolü bir avuç sermayedarın elinde ve oyunun nasıl oynanacağını da "futbol oligarşisi" diyebileceğimiz bu kitle belirliyor. Dolayısıyla bu düzendeki adaletsizliklere şaşırmamak gerekiyor.

Serbest piyasa sıklıkla iddia edildiği gibi basit bir arz-talep düzeneği üzerinden nadiren işler. Devletlerin, çok uluslu şirketlerin, egemen sınıfın kendi aralarındaki çıkar ilişkileri, serbest piyasa içindeki dengenin –şüphesiz buna denge denebilirse– daimi belirleyicileridir.

Konu futbol olduğunda, serbest piyasanın sağlıklı ve adil bir arz-talep düzeni olduğu ve başarılı olmanın genel geçer kriterleri olduğu fikri, futbol kapitalizmi savunucuları tarafından sıklıkla karşımıza çıkarılır. Ülkemizde de örneklerine rastlayabileceğimiz futbol kapitalistlerinin yazdığı tuğla kalınlığında "futbol ekonomisi" kitaplarında

aynı amentünün binlerce kez tekrarlandığını görmek mümkündür. Kapitalizmin başat yalanı "işini doğru yapan her zaman kazançlı çıkar" –ki bunun arkasındaki felsefeyi spor üzerinden tartışmak da ayrı bir çalışma konusudur–, sporda, özellikle futbolda banallik derecesinde yaygındır. Sporu siyaset aktörleriyle, devletle, şirketlerle olan karmaşık ilişkilerden soyutlayıp verimlilik, kârlılık, planlama gibi unsurları doğruluğu tartışılmaz bir reçete olarak sunmak, yalnızca nafile değil, aynı zamanda kötü niyetli bir çabayı da gündeme getirir. Çünkü sporda serbest piyasanın tahakkümü arttıkça başarıların da küçük bir elitin tekeline girmesi, kapitalizmin limonata satarak başlayıp zengin olan çocuk masalına oldukça ters düşmektedir.

Aynı şekilde spor kapitalistleri, IOC ve FIFA gibi örgütlerin serbest piyasanın başarı reçetelerini neden kimi zaman elinin tersiyle ittiğini de açıklamakta zorlanacaktır. Örneğin, FIFA'nın en son oylamasını ele alalım. Her şeyi kârlılıkla, verimlilikle açıklayan zihniyet için FIFA üyelerinin İngiltere ve ABD gibi dört başı mamur iki adaylığı neden çöpe atıp da ekonomik verimsizliği FIFA'nın kendi raporlarıyla kanıtlanmış Rusya ve Katar projelerini neredeyse oy birliğiyle seçtiklerini açıklamak zordur. Yıllardır kara para aklama düzeneğiyle futbol cenneti hâline getirilmeye çalışılan Rusya'nın ve düzenlemediği spor organizasyonu kalmayan, buna rağmen spor alanında çok da gelişme sağlayamayan Katar'ın pazar potansiyellerinin bundan beş sene önce tahmin edilenin çok altında kaldığını herhalde FIFA üyeleri de biliyordur.

Sporun kurumlarının kararlarını anlayabilmek için sporun kurumsallaşmasının tarihine bakmak gerekir. Futbolun icat edildiği Britanya kırsalından modern İngiliz şehirlerine göç ettiği 19. yüzyıla dönersek, futbolun kurumsallaşmasının temelinde, egemenlerin oyunu fabrikalara ücretli köle düzeniyle istif ettiği işçilerin elinden alışını görürüz. Futbolun oyundan spora dönüşmesi, kurallara bağlanması, endüstriyel yaşamın zaman ve mekân kısıtlarıyla ve egemenlerin eliyle gerçekleşir. Bu noktadan sonra futbolun, hatta sporun yönetimi aristokrasiyle burjuvazi arasında el değişmeli olarak gidecektir. Günümüzde de FIFA'nın devlet elitiyle ilişkisi, en az çok

uluslu şirketlerle olduğu kadar kuvvetlidir. Dahası FIFA bu ilişkileri kurarken kendini bir spor yönetim organı olmaktan ziyade küçük ama ekümenik bir prenslik olarak konumlar. Sepp Blatter'in FIFA yöneticilerine sağlamaya çalıştığı vergi muafiyetinin yanı sıra üye ülkelerin düzenlediği organizasyonlarda ülkede geçerli iş güvencelerinin askıya alınmaya çalışılması, çalışma hürriyetine getirilen kısıtlar bu kuruluşun üye ülkelerin vatandaşlarına verdiği anayasal haklara bile karışma hakkını kendinde gördüğünü gösterir niteliktedir. Benzer çabalara geçmişte de rastlamak mümkündür; Sir Stanley Rous'un yönetimindeki FIFA'nın Güney Afrika'daki ırkçı rejime meşruiyet kazandırmayı misyon edinmesi gibi.[1]

Özetle FIFA'nın ya da IOC'nin yarattığı devasa sermaye düzeninin önceliği kendi elitinin çıkarını kollamaktır, bu düzenin işleyişi de büyük oranda bu çıkara dayanır. Futbolun içerisindeki emekçilerin, futbolseverlerin ve genel olarak oyunun çıkarı bu düzeneğin içinde hemen hemen hiç yer almaz. Futboldaki sınıf çelişkisinin oturduğu eksen de budur. Bu sınıf çelişkisinin tarihsel etapları ve tarafları anlaşılmadıkça, futbolun gittiği noktayı anlamak da mümkün olmayacaktır.

Kaşınan sosyal yaralar...

"3 Temmuz süreci" olarak da anılan şike operasyonunun futbol taraftarları, dolayısıyla da toplum üzerinde yol açtığı en büyük etki, zaten çok fazla saygı ve birlikte yaşama mantığına sahip olmayan bu ortamı iyice kamplaştırması oldu. Süreç, ilk gününden itibaren şeffaf ve adaletli işlemedi. Bütün operasyon, kamuoyunun gözleri önünde yapıldı, ancak yapılan işlemlerde kamu vicdanını incitmemeye dikkat edilmedi. Sanıkların, operasyona konu olan insanların ve kurumların hakları gözetilmedi, hoyratça davranıldı. Bu tarz uygulamalara, AKP'nin "ustalık dönemi"nde başlayan diğer büyük davalardan da alışkınız. Şike Davası, bu anlamda Ergenekon'dan ya da KCK davasından çok da farklı değildi. Toplumun hemen hemen tüm

1 Bu konu hakkında geniş bilgi için: Paul Darby, *Africa, Football and FIFA* (Londra: Routledge 2002).

bireylerini ilgilendiren bir adalet arayışı, iktidarın şu veya bu nedenle hesaplaşmak istediği insanları şeytanlaştırma operasyonuna dönüştürüldü. Sonuçtan kimse tatmin olmadığı gibi, adalete olan güvenin son kırıntıları, yerini herkesin kendi desteklediği tarafın kazanmasını istediği bir çılgınlığa bıraktı. Artık, bundan sonra hemen herkesin varlığını kabul ettiği şikeye karşı atılacak herhangi bir adıma kimin güveni olur, tartışılır.

Şike operasyonunun hatalı işlemesi ve çarpık sonuçlar vermesinde en büyük pay, Fenerbahçe başkanı Aziz Yıldırım'ın ilk günden itibaren bir tür "baş kötü"ye dönüştürülmesi oldu. Yıldırım'ın operasyonla gözaltına alınışı sonrasında Emniyet'ten basına sızdırılan bilgiler ve fotoğraflar, âdeta Abdullah Öcalan'ın Kenya'da yakalanması sırasında yaratılan ortama benziyordu. Aziz Yıldırım bütün bu kötülüklerin sorumlusuydu ve işte devletin yüce eli kendisini erişilmez sanan bu adama da ulaşmıştı. Oysa daha ortada ne dava vardı, ne iddianame. Daha aylarca başlamayacak bir davaya tribün desteği aranıyordu. Bu yolda, ne Aziz Yıldırım'ın kişisel mahremiyetine, ne de sağlık durumuna dikkat ediliyordu.

Bir taraftan Aziz Yıldırım'ın kişisel bilgileri el altından dökülürken, diğer taraftan soruşturmaya gizlilik kararı getirilmesi de bir başka sıkıntıyı doğurdu. Fenerbahçeliler, Aziz Yıldırım üzerinden kendilerine savaş açıldığına hükmetti. Böylesi bir inanışın rahatlıkla yalanlanabileceği bir şeffaf ortam olmadığından, komplo teorileri ışık hızıyla yayılmaya başlandı. Yaratılan ortam ve taraftarın duygu yoğunluğu her türlü manipülasyona uygundu. Hem Fenerbahçe yönetimi, hem de daha önce tribünde çok etkin olmayan bazı taraftar grupları bu duruma karşı verilecek tepkinin tonunu belirlemeye başladı. Yönetim, Aziz Yıldırım maskeleri, tişörtleri bastırıp taraftarın öfkesini nakde çevirmeye çalışıyor; bir yandan da stadyumu Aziz Yıldırım'ın fotoğraflarıyla kaplayarak Kim Jong-Il'vari bir kült inşa ediyordu. Taraftar temsilcisi olarak öne fırlayanlar ise Fenerbahçe'yi Kemalizmin son kalesi ilan ederken, Fethullah Gülen'e yakın polis ve savcılarla hükûmetin kulübü ele geçirmeye çalıştığını iddia ediyorlardı. Bu iki tarafın üzerinde birleştiği ise şuydu; bu süreçte Aziz

Yıldırım'a karşı yapılabilecek en ufak bir sorgulama Fenerbahçe düşmanlığıydı. Operasyon, Aziz Yıldırım'ın masumiyet karinesini görmezden gelirken; taraftar ve yönetim de ona her koşulda geçerli bir dokunulmazlık zırhı inşa ediyordu. İkisinin ortasında bir yerde durmak ise mümkün değildi.

Operasyon öncesinde aslında Aziz Yıldırım'la tribünlerin arasının çok da iyi olduğu söylenemezdi. Fenerbahçe kamuoyunda "evet, kulüp için çok şey yaptı ama..." diye başlayan eleştiriler başlamış, özellikle taraftar gruplarına karşı uyguladığı sert yöntemler rahatsızlık yaratmıştı. Fenerbahçe taraftarının daha demokratik bir kulüp talebiyle sonuçlanabilecek bu süreç, 3 Temmuz'la bıçak gibi kesildi. Taraftara göre Fenerbahçe'ye savaş açılmıştı ve Aziz Yıldırım'ı hiçbir şekilde sorgulamanın zamanı değildi. Özellikle kulüp dışından Yıldırım'a yapılan tüm eleştirilere "Fenerbahçe'ye saldırı" gözüyle bakılıyor; blogların ve sosyal medya hesaplarının hedef gösterdiği "düşman"lara küfür, hakaret ve tehdit yağdırılıyordu. İzan ve sağduyu taca çıkmıştı.

Aziz Yıldırım'a şike operasyonu sırasında yapılanlar üzerinden baş gösteren bu fanatizm, aslında gökten inme bir şey değil. Fenerbahçe taraftarı arasında bu süreç boyunca yayılan kulüp milliyetçiliği köklerini Türkiye'deki hâkim kültürün kodlarından alıyor. Fenerbahçelilerin kendi takımlarını algılama biçimleri, Türk insanının ulusunu algılama biçimiyle bir hayli benzer. Ulusu, tehdit algısı üzerine kurulu, karşıdakinden sürekli düşmanlık bekleyen, güvensiz ve hırçın bir şekilde sevme hâli, Fenerbahçe'nin kendisinden kaynaklı denemez. Bu anlamda Fenerbahçe'yi ve milyonlarca taraftarı olan diğer büyük kulüpleri birer mikro-ulus olarak değerlendirmek mümkündür. Dört büyük kulübün taraftarları, bu anlamda milliyetçiliklerin karşıtlarını beslediği bir mikrokozmos yaratır. Şike operasyonu ise bu durumun şahikasına ermesine neden oldu.

Futboldaki kulüp milliyetçiliğinin iki türlü işlediği söylenebilir. Bu tür mikro-ulus milliyetçiliği, bir taraftan kendi bağlamını ve kendi ulus içi dinamiklerini yaratırken; bir yandan da ulusun bireylerine –yani taraftarlara– daha önceden "öğretilmiş olan kodlar" devreye

girer. Bu anlamda kulüp milliyetçiliği, hem kendi içinden hem de 12 Eylül'le beraber yurttaşların başından boca edilen resmî ideolojiden beslenir. Aziz Yıldırım'ın mahkemedeki savunması, Fenerbahçe ve şike operasyonu düzleminde bu durumun kristalleşmiş örneklerini vermektedir. Fenerbahçe resmî sitesinde tam metin olarak yayımlanan ve mikro-ulusun "Nutuk"u diyebileceğimiz bu savunma, kulüp milliyetçiliğinin *modus operandi*si hakkında fazlasıyla açıklayıcıdır.

Aziz Yıldırım'ın savunması ve bir mikro-ulusun kurgulanmış tarihi

Ulusçu tarih anlayışıyla yetiştirilmiş bir insan topluluğunun takıntı derecesindeki, her zaman haklı olma ihtiyacı ve bunun için geliştirdiği savunma mekanizmaları (inkâr ve karşı saldırı) birer "mikro-ulus" olarak tanımlayabileceğimiz futbol kulüplerinin taraftarlarına ister istemez doğrudan etki eder. Şu söylenebilir; futbol taraftarlarının olaylar karşısındaki tavrı, içselleştirilmiş inkâr ve fanatizm duyguları, temelini altı yaşından itibaren gerçekleşen kesintisiz beyin yıkamadan almaktadır. Bu nedenle ulusçu tarih anlayışını eşelemekte fayda var. Örgün tarih eğitiminin Türkiye halkının maruz kaldığı en sürekli propaganda olduğunu düşünürsek, bunun genel algıya etkisini ve futbol taraftarlığına yansımasını yadsıyamayız.

Benedict Anderson'un tanımından gidersek, "Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Kendisine aynı zamanda hem egemenlik, hem de sınırlılık içkin olacak şekilde hayal edilmiş bir cemaattir."[1] Burada "hayal edilmiş"ten kasıt şu; ulusun bireyleri ulusun oluşturduğu bütünlüğü tanımayacak olsalar bile o bütünlüğün hayalini yaşamaya devam ederler. Biraz daha anlaşılır olması için Vamık Volkan ve Norman Itzkowitz'in "çadır" benzetmesinden devam edelim. Buna göre, ulus bir çadırdır, tüm bireyleri kapsayan ortak "iyi"dir. "Seçilmiş travma ve zaferler"in bir araya getirdiği bireyler normal koşullarda bu çadırın altında normal hayatlarını sürdürmeye devam ederler; herhangi bir tehdit anında ise bu bireyler çadırı sağlam tutmak adına çadırın direğine

1 Benedict Anderson, "Hayali Cemaatler", (İstanbul: Metis 1993) s. 20.

yaklaşıp ortak hareket sergilerler.[1] Bu alegoride tehdit algısına verilen özel önem, bir "mikro-ulus" olarak Fenerbahçelilerin son dönemde sergilediği tutum ve tavırları açıklamakta epeyce faydalı. Ama onu şimdilik bir kenara koyup ulusçu tarih konusunda bize faydalı olacak kısma, yani "seçilmiş travma ve zaferler"e konsantre olalım.

Yine Volkan ve Itzkowitz'ten devam edersek, "Hem seçilmiş zaferler, hem de seçilmiş travmalar çocuk tarafından anne sütünü içer gibi içe atılır. …Bunlar etnik kimlik duygusunu sarsılmaz bir şekilde biçimlendirirler."[2] Yani şunu rahatlıkla söyleyebiliriz; eğer ulus hayal edilmiş bir cemaatse, ulusçu tarih de "seçilmiş" yani kurgulanmış bir tarihtir. Sonuçtan, yani sınıfsal ayrımlardan azade kaynaşmış bir ulusun ortaya çıkmasından kendisine belirlediği başlangıç noktasına döner ve arayı eldeki tarihi verilerden ya da tevatürlerden oluşan "seçilmiş" bir kolajla doldurur. Ezeli ve ebedi bir "ulusal kültür" için tarihin devamlılığı gerekir. Ulusçu tarihin amacı, Herkül Millas'ın dediği gibi "Ulusal ideolojiye yaraşır bir ulusal tarih yaratmak ve ulusal ideolojiyi güçlendirmektir."[3]

Bunun günümüze ve Aziz Yıldırım'ın mahkemedeki savunmasına nasıl yansıdığına gelirsek… Aziz Yıldırım'ın mahkemede sunduğu ve özellikle 1908-1950 arasındaki döneme, yani modern Türkiye tarihinin (ve Fenerbahçe tarihinin) başlangıç noktasından tek parti döneminin bitişine (ve Fenerbahçe'deki Şükrü Saracoğlu başkanlık döneminin bitişine) kadar yaptığı referanslar, ulusçu tarihin kurgu merakına pürüzsüz bir örnektir.

Aziz Yıldırım, savunmasına soruşturma sürecinde uğradığı kişisel hak ihlallerini –yerden göğe haklı olarak– sayıp dökerek başladıktan sonra, on dördüncü paragraf itibarıyla Fenerbahçe Spor Kulübü'nün tarihinden bahsetmeye başladı.[4] Dilerseniz buradan sonrasını çözümleyerek gidelim.

---

1 Volkan, Itzkowitz, a.g.e., s. 20-26

2 Volkan, Itzkowitz, a.g.e., s. 24

3 Millas, a.g.e., s. 22

4 Savunma metni için: http://www.fenerbahce.org.tr/fb2008/detay.asp?ContentID=28044 (erişim: 20 Şubat 2013)

Aziz Yıldırım, 14.-17. paragrafta 1907 yılında bir genç tarafından kurulan takımın dört sene içinde yenilmez bir şampiyona dönüştüğünü ve Altıyol'daki lokalin kiralandığını anlatırken, bunun nasıl ve kimin sayesinde olduğunu söylememeyi tercih ediyor. Aziz Yıldırım'ın "seçki"sine girmeyen kısmı dolduralım. Fenerbahçe ilk kurulduğu yıllarda ciddi maddi sıkıntılarla yüz yüze kalmış, 1909'da kulübün temel direklerinden antrenör Dalaklı Hüseyin ve Horace Armitage, Kadıköy kulübüne geçerken, Fenerbahçe'nin "adı ve renkleri tarihe karışacak şekilde" Üsküdar kulübüyle birleşmesinin önüne son anda geçilmişti.[1] Dağılmanın eşiğine kadar gelen Fenerbahçe'nin imdadına İttihat ve Terakki yetişmiş, İttihatçı Elkatipzade Mustafa Bey'in ardından örgütün önde gelenlerinden Fuat Hüsnü Bey, kardeşi Galatasaray üyesi Hamit Hüsnü Bey ve Mustafa Kemal'in Fenerbahçe ziyaretinde kendisine nezaret edecek olan Sabri Bey kulübe üye olmuştu.[2] Aynı şekilde Altıyol'daki lokal de bizzat Elkatipzade tarafından kiralanırken, Osmanlı şehzadelerinden Osman Fuat Bey de kulübe fahri başkan yapılmıştı. Aziz Yıldırım, Fenerbahçe ulusu aylardır kulübe yapılan siyasi müdahalelerden şikâyet ederken kulübün tarihindeki ilk başarıların İttihat ve Terakki örgütünün ve saray şehzadelerinin tam himayesi altına girildikten sonra geldiğinden herhalde bahsetmek istemedi.

Yıldırım, 18. paragrafta 1920'lere gelerek 1923'te oynanan ve hem Fenerbahçe, hem Türk spor tarihçiliğinin ulusçu yazıcılığının sarsılmaz mitlerinden General Harrington Kupası'ndan bahsediyor. Ulusçu spor tarihçileri tarafından yere göğe sığdırılamayan ve bir Sovyet propaganda harikası olan II. Dünya Savaşı'ndaki Dinamo Kiev'in Nazileri yendiği "ölüm maçı"na benzer bir anlatıyla aktarılan bu maçın, Lozan Barış Görüşmeleri sırasında, aylardır lig maçı oynayan Fenerbahçeli futbolcularla, kadrosunda dört kişi dışında futbolcu bulunmayan, beş yıldır ailelerinden uzak kalmış ve her an gelebilecek terhis haberini bekleyen işgal askerleri arasında oynandığını Aziz Yıldırım'ın bilmesini beklemek tabii haksızlık olur, hele ki Türkiye'de spor tarihi yazmış hemen hemen herkes bu gerçeği "seçmemeyi" tercih ederken.

1 Dağlaroğlu, a.g.e., s. 17 .

2 Gökaçtı, a.g.e., s. 37-50 .

Aziz Yıldırım, bir sonraki paragrafta ani bir kronolojik dönüş gerçekleştirerek, 1918'de Mustafa Kemal'in kulübe yaptığı ziyaretten ve işgal dönemindeki maçlardan bahsediyor. Mustafa Kemal'in ziyareti, o değeri tartışılmaz General Harrington zaferinden beş sene önce gerçekleşmişken bunu sanki tam tersiymiş gibi anlatmanın yarattığı anakronizmi de, içerdiği ajitasyonu da burada tartışmaya gerek yok.

Aziz Yıldırım, 21. paragrafa ulaştığında, kulüp sitesindeki savunma metninde büyük ve koyu harflerle vurgulanan sadede geliyor. Bu sadet dediğimiz, aynı zamanda geride kalan bölümde ulusçu tarih yazıcılığının varmayı hedeflediği amaca da işaret ediyor; "Benim ve değerli yönetici arkadaşlarımın itham edilmesinin nedeni kanaatimce yüz yıldan bu yana Fenerbahçe'nin sürdürdüğü bu temiz, ülke sever ve **ATATÜRKÇÜ YOLDA BİZ FENERBAHÇELİLERİ ÇEVİRME GAYRETİNDEN BAŞKA BİR ŞEY DEĞİLDİR**."[1]

Bu noktada Aziz Yıldırım'ın tahayyül ettiği Fenerbahçe ulusunun ülküsünün Atatürkçülük olduğunu öğreniyoruz. Bunu Aziz Yıldırım Fenerbahçeliliği'nin "ezeli ve ebedi haklılık" kaynağı olarak not alalım. Yalnız ilginçtir ki bu ülkü, ta 1907 yılından, yani Mustafa Kemal, Şam'daki 5. Ordu'da Lüfti Müfit Bey'in yanında staj yaparken[2] başlıyor. Tabii Fenerbahçe ulusunun geçmişinden geleceğin sonsuzluğuna uzanan ebedi Atatürkçülüğü söz konusuyken, üç-beş ya da on beş yılın hesabını yapmıyoruz.

Yine de Aziz Yıldırım 22. paragrafta 1940'lardaki Şükrü Saracoğlu başbakanlığına atlarken, biz onun bahsetmekten imtina ettiği yıllara yani Fenerbahçe'nin ezelden beri takipçisi olduğu Atatürk'ün devlet başkanlığı yıllarına gidelim. Aziz Yıldırım'ın "seçmediği" kısımda, Erken Cumhuriyet kadrolarının Fenerbahçe'yle arasının çok da iyi olduğu söylenemez. Cumhuriyet'in kurulduğu tarihte Fenerbahçe başkanı olan Ömer Faruk Bey'in Osmanlı hanedanı üyesi olduğu için sürgün edilmesini, eski başkanlardan Doktor Nâzım Bey'in ise

1 Buradaki büyük ve koyu harfleri savunmanın orijinal hâliyle aktardık.

2 Celal Erikan, "IV. Suriye'de Başlayan Görev", Komutan Atatürk, İş Bankası Yayınları, 2006, s. 61-67 .

Mustafa Kemal'e düzenlenen İzmir Suikastı'nda dahli olduğu gerekçesiyle idam edilmesini futbolla alakasız olaylar olarak ayrı bir kenara koyalım. Ancak 1924 yılında bir Galatasaray maçı sonrasında çıkan ihtilafta Fenerbahçe'nin Futbol Federasyonu'yla bağlarını koparark ligden çekilmesini ve millî takımın Sovyetler Birliği turnesini boykot etmesini herhalde hatırlamak gerekir.[1] 1930'larda ise Türkiye'de spor yönetimi Nazi Almanyası'nın spor bakanı ve 1936 Berlin'deki meşhur "propaganda Olimpiyatı"nın mucidi Carl Diem gibi isimlerin katkısıyla Avrupa'daki otoriter rejimler model alınarak yeniden şekillendirildiğinde[2], Fenerbahçe'nin zaten spor hayatında öncü bir rol üstlenmesi mümkün değildi. Zira, hem 1932-36 arası oluşturulan ve yurtdışı turnelerine çıkarılan Halkevleri Karması, hem de adını bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün koyduğu ve iki kez ziyaret ettiği, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın üst düzey yetkililerinin Galatasaray'dan ayrılarak kurduğu Güneş aracılığıyla devlet sporu kendi kontrolüne alıyor ve büyük ihtimalle de Nazilerin Schalke 04 projesine benzer bir futbol projesi yaratmaya çalışıyordu. Bu noktada özellikle 1930'ların başında hem Galatasaray'a, hem Fenerbahçe'ye devletin tutumu bir hayli sertti; belli ki kendi kurdukları kulübe bu kadar popüler rakipler istemiyorlardı. İş, 1934'te yine olaylı bir Galatasaray maçı sonrası Milletvekili Halit Bayrak'ın Fenerbahçe'nin kapatılmasını talep etmesine kadar vardı. Fenerbahçe, bu olay sonrasında yirmi yıl önce yaptığı gibi yine siyasi iktidarın himayesine girmek zorunda kaldı. 1929 yılında Adalet Bakanı iken gözden düşen İttihatspor'un elinden sahasını alarak Fenerbahçe'ye veren Şükrü Saracoğlu kulübe başkan yapıldı. Tıpkı Elkatipzade'nin gelişinde olduğu gibi bu siyasi himaye Fenerbahçe'nin talihini değiştirdi ve bugün halen kullanmakta olduğu stadın arazisinin mülkiyetini de kazandırdı. Bu stadyum meselesinin Aziz Yıldırım'ın savunmasında bahsi geçmese de, Fenerbahçe ulusunun resmî tarihinde saklandığını söylemek haksızlık olur.[3]

1 Gökaçtı, a.g.e., s. 92.

2 Yiğit Akın, Master Tezi, s. 58

3 Fenerbahçe resmî web sitesi, http://www.fenerbahce.org.tr/fb2008/detay.asp?ContentID=272 (erişim: 20 Şubat 2013)

Aziz Yıldırım, Fenerbahçe'nin "seçilmiş" tarihini anlatmaya 23. paragrafta son verirken kulübe hizmet veren kimi başkanları sayıyor. Tam listesi Ali Naci Karacan, Sayit Selahattin Cihanoğlu, Ali Muhittin Hacı Bekir, Osman Kavrakoğlu, Medeni Berk, Faruk Ilgaz, Şükrü Saracoğlu, Zeki Rıza Sporel olan bu isimlerden Kavrakoğlu'nun başkanlık döneminde iktidardaki Demokrat Parti'nin milletvekili, Medeni Berk'in 1960 Darbesi'ne kadar başbakan yardımcısı, Faruk Ilgaz'ın Adalet Partisi'nin iktidar döneminde İstanbul il başkanı, Şükrü Saracoğlu'nun CHP iktidarında başbakan ve Zeki Rıza Sporel'in yine iktidar döneminde Demokrat Parti milletvekili olması hâliyle ilginçtir. Daha ilginci ise Aziz Yıldırım'ın siyasi himayenin yapı taşlarını bir bir sayarken, spor kökenli "Yavuz" İsmet Uluğ'u unutması olabilir.

Aziz Yıldırım'ın "Fenerbahçe Cumhuriyeti"nin "seçilmiş" tarihini yazarken yaptığı ayıklamaları ve tahrifatı bu kadar derinlemesine inceleme nedenimiz, bunun tek ve daha önce rastlanmamış olması değil. Aksine, Türkiye Futbol Federasyonu tarafından altı cilt olarak hazırlatılan Türkiye Futbol Tarihi külliyatı incelendiğinde, bu ülkede futbolun yönetici kurumu Türklerin ayağına daha top değmeden yıllar önce bugün gökdelene dönüştürülmeye çalışılan Alsancak Stadyumu'nun arazisindeki sahada binlerce kişinin izlediği Olimpiyat benzeri yarışmalar ve futbol turnuvaları düzenleyen İzmirli Rumların yok sayıldığı Türkiye'de futbolun etnik Türkler üzerinden anlatılarak bu ülkenin spor kültürüne hizmeti geçen azınlıklara karşı nasıl bir ayrımcı tutum takınıldığı görülecektir. Diğer spor kulüpleri hakkında yazılmış herhangi başka bir tarih kitabında da ulusçu tarih anlayışının kurguya dayanan anlatısına rastlanabilir. Hatta diyebiliriz ki, birkaç çok kıymetli eser dışında hemen her çalışma, Türkiye'deki neredeyse bu tek tarih akımının tuzaklarına düşmüştür.

Aziz Yıldırım'ın savunmasını incelenmeye değer kılan, "mikro-ulus" olarak farzedilebilecek kulüplerin tarihlerinin nasıl bilinçli bir şekilde ulusçuluğun "seçilmiş travmalar ve zaferler" takıntısına

kurban edildiğidir. Bu kuşkusuz o "bir harekette sokağa dökülecek" halk kitlelerinin motivasyonunu yükseltmeye, onları "kulüp milliyetçiliği"nin hisleriyle doldurmaya yönelik kasıtlı bir stratejinin ürünüdür. Fenerbahçe taraftarının şike operasyonu süreci boyunca, camiaya biçilen "sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış kitle" ve Aziz Yıldırım'a kazandırılan "lider kültü"ne her türlü eleştirilen perspektifi reddederek bağlanması, bu stratejinin işe yaradığını gösteriyor.

Şike operasyonuna Fenerbahçe taraftarının tepkisi Aziz Yıldırım'ın "lider kültü"ne dönüştürülmek istendi. (fotoğraf: mustafahos.blogspot.com)

Şike operasyonu başlarken belki de hedeflenen, zaten Aziz Yıldırım'dan sıkılmaya başlayan Fenerbahçe taraftarının "şikeci" olduğu ortaya çıkarılacak başkanın tasfiyesine destek vermesiydi. Yıldırım böylelikle kamuoyundan hiçbir destek alamayacaktı. Ancak onun yerine Aziz Yıldırım'ı sisteme karşı en büyük muhalif gören ve onun uğruna sık sık polisle karşı karşıya gelen bir taraftar kitlesi ortaya çıktı. Bu başlangıçta kimsenin öngöremediği bir siyasallaşmaydı.

Fenerbahçe taraftarının bu siyasallaşmasını, ulusla mikro-ulusun çatışması olarak değerlendirebiliriz. Türkiye futbol tarihinde ilk defa irrasyonel faktörlere dayanan taraftarlık kimliği, ulusal kimliği temsil eden devletle karşı karşıya geldi. Bu durumu Mısır'da Hüsnü Mübarek rejimine karşı girişilen devrimde başı çeken El Ehli kulübü taraftarlarınınkiyle kıyaslamak mümkün. Ancak dikkat edilmesi gereken oradaki politik yönelimli taraftar toplulukları kendi kimliğini rejime karşı girişilen bir halk hareketinin içinde eritirken; Fenerbahçe'de olan taraftarlık kimliğinin devlete karşı kendini doğrudan konumlandırması. Çağlayan Adliyesi'nin önünde, Silivri'de ve 12 Mayıs 2012'de Şükrü Saracoğlu Stadı'nın etrafında polisle çatışan taraftarın politize olduğu ve muhalif bir damar barındırdığı doğrudur. Ancak bu muhalifliğin motivasyonu mikro-ulustan, yani Fenerbahçe'den gelmektedir ve hedef Fenerbahçe'nin çıkarını sağlamaktır. Yani Fenerbahçe taraftar gruplarının sıklıkla atıf yapmaktan hoşlandıkları Tahrir'den farklı olarak, talep edilen şey Fenerbahçe'ye "adil" davranılmasıdır. Türkiye'deki diğer muhalif hareketlerle Fenerbahçe taraftarlarının talepleri ya da şikâyet ettikleri konular çakışabilir; ancak bu birinin diğerine güç verdiği anlamına gelmez. Bunun böyle olması için önceki düzende bunun emarelerinin olması gerekirdi. Oysa, Aziz Yıldırım'ın ve Fenerbahçeli yöneticilerin bu operasyon öncesinde arası AKP iktidarıyla en iyi olan kulüplerden olduğu bir sır değil. Yıldırım, operasyondan birkaç ay önce yanına kaptan Alex'i de alarak Tayyip Erdoğan'ın huzuruna çıkmış; bol şakalaşmalı görüşmede Türkiye vatandaşı olacak Alex'e ne isim konacağı bile tartışılmıştı. Ardından Aziz Yıldırım, Erdoğan'ın akrabası ve İstanbul Büyükşehir Belediyespor Başkanı Göksel Gümüşdağ'ın TFF başkanlığına gelmesi için uğraşmış; hatta hapisteyken yapılan kulüp kongresinde de yönetimine Ahmet Burak Erdoğan'ın kayınbiraderi Ahmet Ketenci ve Kadir Topbaş'ın oğlu Hüseyin Ersan Topbaş'ı almıştı. Normal koşullarda Fenerbahçe'yle AKP arasındaki yakın ilişkiler tribünlerde hiçbir sıkıntı yaratmadığı gibi; referandum döneminde ve öncesinde Tayyip Erdoğan'a açık destek veren taraftar grupları da olmuştu. Dolayısıyla

burada ülkedeki muhalif harekete bir destekten ziyade, Fenerbahçe taraftarının kulüp çıkarlarına göre pozisyon almasından bahsetmek çok daha gerçekçi olur. Aziz Yıldırım'ın hapiste olduğu dönemde bir tür "devrim önderi"ne dönüştürülmesi, atılan sloganlardaki sol göndermeler ve Grup Yorum'un "Haklıyız kazanacağız"ının Fenerbahçe'ye uyarlanmasının ise sol tandanslı olma iddiasındaki bir taraftar grubunun şike süreci esnasında yıldızının parlamasından kaynaklı olabilir. Fenerbahçe'yi ve Aziz Yıldırım'ı sosyalizmle bağlantılandıran bu eylemlere ajitasyondan daha fazla anlam yüklemek mantıklı olmaz. Zaten Aziz Yıldırım'ın tahliye olduktan sonra aldığı tavır da yaratılan "devrim önderi" mitinin ne kadar akıl dışı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Mehmet Ağar'ın huzurunda bir "devrim önderi"

3 Temmuz sürecinde Fenerbahçe taraftarının Aziz Yıldırım'a yüklediği anlamların çöküşü bir hayli hızlı oldu. Fenerbahçe'yi "baskıcı devlete karşı kale" olarak görenler, Yıldırım'ın tahliye olur olmaz soluğu Aydın'da hapisteki yüzlerce operasyondan sorumlu organize suç örgütü lideri Mehmet Ağar'ın yanında almasıyla bir şok yaşadı. Futbol dünyasından pek çok isim, dört büyüklerin yöneticileri, teknik adamlar ve TFF'den isimler Ağar'ı ziyaret ederken Aziz Yıldırım da eksik kalmamıştı. Fenerbahçe taraftarının şike operasyonu boyunca görmeyi reddettiği iktidar ilişkileri tekrar gün yüzü görüyor, Yıldırım egemenlerin sınıfındaki yerini tekrar eliyle koymuş gibi buluyordu. Bu ziyaret esnasında Aziz Yıldırım'ın orijinal forması olmadığı için bir taraftara imza vermeyi reddetmesi işin sınıfsal boyutunu anlatması açısından çarpıcıydı. Fenerbahçe başkanı, taraftarının aksine ait olduğu sınıfı çok iyi biliyor, "ayak takımı"yla muhatap olmuyordu. Yıldırım, ilerleyen günlerde teknik direktör Aykut Kocaman'ın istifasını isteyen taraftara sert tepki gösterecek, kendisi için dava sırasında büyük destek toplayan Twitter kullanıcılarını da eleştirecekti. Son olarak Alex'i "karşısında bacak bacak üstüne attığı" gerekçesiyle gönderdiğinde kendisine verilen destek de sönüp gitmişti. Süreçten

önce olduğu gibi, süreçten sonra da mikro-ulusun üyeleri kendi iç gündemlerine dönmüş, dış dünyaya karşı savunma hâli sona ermişti. Çadır alegorisine geri dönersek, mikro-ulusun bireyleri tehlike geçince çadırın direğini tutmaktan vazgeçmişti. Bu da taraftarın politizasyonunun kulüplerin iç iktidarlarını taraftarlar lehine demokratikleştirecek devrimci bir dalgaya dönüşmediği sürece ne kadar uçucu olduğunu gösteriyordu.

SONUÇ:
BU İŞİN SONU NEREYE VARACAK?

Hükmen Yenik'i yayına hazırladığımız şu günlerde futbol dünyası geleceğe dair çok da parlak işaretler vermiyor. Bundan birkaç yıl öncesine kadar futbolun kendisine kapitalizm içinde biçilen rolden daha fazlasını doğurma potansiyeline sahip olduğunu umutla söyleyebiliyorduk. Bunu söylerken temel dayanak, futbolun temel paydaşları olan kitlelerin var olan futbol düzeninden fazlasını isteyeceklerine olan inancımızdı. Şimdi ise, özellikle Türkiye'de bundan bahsetmek çok kolay değil. Son birkaç yılda yaşananlar pek çok futbolseveri bu spordan uzaklaştırdı. Ancak futbol dünyasının içinde kalanları, daha iyi bir futbol için hareketlendirmedi. Aksine, bu sporun dünyasına hırçın bir inkâr hâkim oldu.

3 Aralık 2011'de başlatılan şike operasyonunun Türkiye'de daha adaletli bir futbol talebi yarattığını söylemek mümkün değil. Operasyonu yapanlar, giriştikleri işte ikna edici olamadıkları gibi adil, kapsamlı ve kamunun yararını gözeten bir süreci ortaya koyamadılar. Bu operasyonun bir çeşit hesaplaşma ya da bilemediğimiz bir şeyin intikamı olduğunu düşünenlerin bu inançlarını kıracak bir şey sunamadılar. Elimizde kalan kamplaşmış, güvensiz, yıkıcı bir futbol ortamı oldu. Kendilerini futbolun sahibi olarak gören sermaye sınıfı, bu süreçte tek derdinin para çarkının dönmesi olduğunu defaatle ispatladı. Ancak bu açık itiraf, bu sınıfları futbol dünyasından süpürecek devrimci dalgaları doğurmadı. Adaletsiz işleyen sürecin beslediği kulüp milliyetçiliklerinin rekabeti, egemenlerinin iflasa giden bu düzeninin ayakta kalmasını sağladı.

Geçtiğimiz iki-üç yıl içinde Türkiye, futbol ortamını normalleştirmek için büyük bir fırsatı kaçırdı. Eğer kapsamlı, geriye dönük ve her şeyden önemlisi adaletli bir soruşturma yapılsaydı, belki de ülkemizdeki futbolun içine battığı batak herkesin kabul edebileceği şekilde ortaya çıkarılabilecekti. Böyle bir çaba, taraftarın giderek metalaşan futbol dünyasından rahatsızlığından güç alabilir; sonuçta ne olursa olsun başarıyı hedeflemeyen, katılımcı ve sosyal bir futbol ortamı yaratılabilirdi. Ancak Marx'ın dediği gibi "İnsanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama bunu keyfi, kendilerinin seçtiği koşullar içerisinde değil, doğrudan kendilerine verili ve geçmişten miras kalan koşullar içerisinde yaparlar. Bütün ölmüş nesillerin geleneği büyük bir ağırlıkla yaşayanların beyinleri üzerine çöker."[1] Hem devletin, hem futbolun ilk gününden beri kısıtlı bir elitin elinde kaldığı bu ülkede, hele ki şu anki siyasi konjonktürde, böylesi bir ilerlemeyi beklemek belki de fazla iyimserdi. Nitekim, geçmişin hatalarıyla yüzleşme iddiasıyla ortaya çıkan bir dava daha o hataları daha derinleştirerek ve kalıcılaştırarak kapandı.

Bugün Türkiye futbolunu, futbolseverlerin yüzde 90'ından fazlasının desteklediği dört büyük kulübün birbirleriyle atışması dışında hiçbir şey ayakta tutmuyor. Bu giderek gerginleşen rekabet, insanların kandırıldıklarını bile bile hâlâ dekoderlere, maç biletlerine, formalara, atkılara para ödemesinin nedeni. Son üç yıl içerisinde Türkiye futbolunda olanlar normal koşullarda futbol ekonomisini iflasa sürükleyecek bir boykot dalgası yaratabilirdi. Ancak "biz ve onlar" algısı kültürel kodlarına işlenmiş bu toplumda futbolun kırıcı rekabeti, bu sporun üzerine bina edildiği kaygan zeminle birleşmesini engelledi. Milliyetçiliğe müptela edilmiş kitleler, mikro ölçekte bu ihtiyaçlarını fazlasıyla tatmin eden büyük kulüpleri bırakamadılar.

Türkiye'de başta dört büyükler olmak üzere pek çok spor kulübü, yasal olarak "kamu yararına çalışan dernek" statüsünde. Bu statü onlara başta emlak vergisi olmak üzere pek çok alanda büyük muafiyet-

1 Karl Marx, "Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i", çeviren Sevim Belli, (İstanbul: Eriş Yayınları, 2003), s. 14.

ler ve avantajlar sağlıyor. Milyon dolarları transfere yatıran, zaman zaman har vurup harman savurmaktan borca batan kulüp-şirketleri ayakta tutan şeylerden biri bu sayede kamuya ödemekten kurtuldukları paralar. Bu noktada bu kulüplerin kamu için ne yaptıklarını sormak gerekiyor. Futbol, Türkiye'de toplumun olduğundan daha iyi bir hale gelmesine bir katkı yapıyor mu? Yoksa toplumdaki gerginlikleri, karşıtlıkları iyice besleyip büyütüyor, daha hastalıklı kitlelerin doğuşuna mı yardımcı oluyor? Başka bir açıdan bakarsak, kamunun çıkarının temsilcisi devletle kamunun parası üzerinden kurulan böylesi sıcak bir ilişki devamını nasıl sağlıyor? Eğer büyük kulüplerin kamuya verdikleri bu kadar muğlaksa, bu "ulufeler" hâlâ niye dağıtılıyor? Büyük kulüpler neye hizmet ettikleri için?

Futbol, medyayla beraber 12 Eylül'den beri devletin erkini elinde tutanların en çok yatırım yaptıkları alan. Bu yatırımın karşılığını nasıl aldıklarını bu kitapta anlatmaya çalıştık. Bugün tamamen devlet-sermaye işbirliğinin oyuncağı olan Türkiye futbolu, gerçek bir kitle afyonuna dönüşmüş vaziyette. Türkiye halklarının kendisine gerçekleri söylemeyen bir medyayı neden hâlâ takip ettiğini, adil olmadığını bildiği bir futbolu hâlâ niye izlediğini iyi incelemek gerekir. O zaman bu ülkeye dair yanlış giden pek çok şeyi anlamak mümkün olacaktır.

Bu kitabın yazıldığı günlerde Türkiye futbol ligini tamamen İngiltere sistemine çevirerek, Premier Lig'leştirme planları arşa ermiş durumdaydı. Göstermeye çalıştığımız gibi bu, yıllardır devam eden bir süreç. İngiltere'nin Thatcher döneminden itibaren uyguladığı futbol politikaları ve bunların sonucu olarak doğan Premier Lig, Türkiye'ye ısrarla bir model olarak aşılandı. Bu hiçbir şekilde tesadüfi değil. Türkiye'nin Almanya gibi, Fransa gibi daha katılımcı nedenleri pas geçerek İngiltere'ye yönelmesi, üstelik bunu İngiltere'nin globalleşen Premier Lig'le baş edemediği bir dönemde yapması bu ülkede futbola kimlerin hükmettiğinin bir göstergesi.

Premier Lig, "Hoşnutsuzluk Kışı" adı verilen büyük bir dezenformasyon dalgasıyla iktidara gelen Thatcher hükûmetinin baskıcı güvenlik ve neo-liberal ekonomi politikalarının bir ürünüydü. Hile

hurdayla, en temel hakları elinden alınarak çökertilen örgütlü işçi sınıfının yenilgisinin futboldaki uzantısıydı. En açık, yalın tabiriyle halk düşmanlığıydı. Premier Lig, insandan yana olmayan futbolun tüm dünyadaki şahikasıdır. Bugün İngiltere futbolunda hâlâ halktan yana bir şey kaldıysa, örgütlenen taraftarın yarattığı baskının eseridir. Taraftarlarca yaratılan kamu baskısının olmadığı bir ortamda, futbol bir endüstri sirkine döner.

Kulüp milliyetçilikleri Türkiye'de taraftarların kendi çıkarını savunmasını engellese de, Taraftar Hakları Derneği gibi girişimler hâlâ umudun var olduğunu gösteriyor.

Türkiye, sermayenin futbol üzerinde dilediği gibi at koşturabileceği bir ülke. Bizzat devletin yukarıdaki anlattığımız yöntemle sübvanse ettiği, türlü ekonomik usulsüzlüğün bir şekilde kapatıldığı, şike ve bahis skandallarının ya sümen altı edildiği ya da başka hesaplaşmalar bahane edilerek sulandırıldığı bir ülke. Şu futbol ortamında taraftarı futbolda cirit atan vahşi kapitalizmden koruyabilecek hiçbir şey yok. Kulüplere hâkim olan sermayenin medyası zaten çok bilinçli olmayan taraftarın bu sisteme olan rızasını üretmekte fazla zorlanmıyor.

Yine sermaye-devlet iş birliğiyle yürütülen bahis sektörünün de taraftarın futbol algısını çürüttüğünü görmek gerekiyor. Futbol bir

oyun olmaktan çıkıp yalnızca skorun önemli olduğu bir şeye dönüşmüş durumda. Futbolun oyun tarafı önemini yitirdikçe, bu spor insani olmaktan çıkar. Zira insanı spora yönelten temel şey, aslında oyun oynama içgüdüsüdür. Bu içgüdü, para kazanma hırsıyla yer değiştirdiğinde, içinde insana dair pek az şey kalır. Bugün radyo programlarında, kimi televizyon programlarında artık maçlardan değil yalnızca olası sonuçlarından bahsediliyor. Maçların adının bile anılmayıp yalnızca "İddaa" kodlarının verildiği yayınlar var. Bir kumar faaliyeti olarak bu gayet normal, ama spor medyasının ağırlığının buraya kayıyor olması ürkütücü. Zaten maça gitme ya da şifreli kanaldan maç izleme imkânları çok geniş olmayan bir kitlenin futbolla tek bağının üzerinden para kazanabileceği skor manzumeleri olması, futbolun içini hepten boşaltıyor.

Sermayenin devletle el birliği yaparak hükmettiği futbol, doğası gereği katılımcı değil. Kaç kişinin amatör olarak ya da hobi olarak futbol oynadığı bu düzeni pek ilgilendirmiyor. Kimse futbolu sağlıklı yaşam faaliyeti olarak yapmasa bile, bu futbol kapitalizminin hedeflerine zerre etki etmez. Türkiye futbolu bu nedenle yalnızca elit futbol üzerine kuruludur. Tabanı dar, ucu sivri bir piramittir. Bu özelliğiyle de, yine İngiltere'ye benzer. Tabanın geniş olması, ne sermayeye para kazandırır, ne de devlete övünç vesilesi yaratır. Elde bir avuç elit futbolcu olması yeterlidir. Tabanın darlığı, o elit futbolcuların yetişmemesine yol açarsa, Almanya'da doğan ve kendini "Türk" olarak tanımlayan futbolcuların aklı çelinir. Futboldaki kesif milliyetçiliğin işe yarar taraflarından biri de budur. Aynı şekilde kadınların ya da engellilerin futbol oynaması da kimsenin derdi değildir. Bu insanların da futbola katılımı sermayeye katkı yapmaz. Hollanda'da "herkes için futbol" bütçesi tüm futbol federasyonu bütçesinin yüzde 40'ı iken, Türkiye'de şike operasyonu sırasında bu oranın yüzde ikiye kadar inmesi futbolun tabanının ne derece görmezden gelindiğini çok net göstermektedir. Türkiye'de futbol, gürbüz ve yetenekli erkek çocuklarının sporudur. Geri kalanlar çok istiyorlarsa dekodere ve kombine bilete para dökebilir, hastalıklı seyir ortamının bir parçası olabi-

lir. Türkiye'nin millî takım oyuncularının yarısını aldığı Almanya'da Türkiye'deki kadın-erkek tüm dallardaki toplam sporcu sayısından fazla kadın futbolcu olması, buradaki futbol yöneticilerinde herhangi bir ışık yakmamaktadır. Türkiye futbolu, zifiri karanlığı sever.

Cinsel yönelimi nedeniyle TFF tarafından hakemliği elinden alınan Halil İbrahim Dinçdağ'ın mücadelesi üzerinden gelişen "Homofobiye kırmızı kart" hareketi eşitlikçi bir futbol ortamı adına önem taşıyor.

Egemenlerin ışıltılı ve isterik futbol ortamının hegemonik bir hal almış olması elbette ki insanı umutsuzluğa sürüklüyor. Ancak şu da unutulmamalıdır ki, kapitalizm mağlup edilemez değildir. Aksine, kapitalizm "yönetememe kriz"lerine meyillidir ve tarihte sermayenin balonunun patladığı pek çok kez görülmüştür. Gırtlağına kadar sermayeye boğulan futbolda da küresel bazda bu sıkıntılar başlamış durumdadır. UEFA'nın Finansal Fair Play adı altında uygulamaya koyduğu kapitalizmi makyajlama paketini doğuran, yükselen krizin paniğinden başka bir şey değildir. UEFA, Batı Avrupa'da turnuva düzenletecek ülke bulamamakta, Doğu Avrupa'daki futbol ortamının aleni düzensizliği elini kolunu bağlamaktadır. Kriz artık halının altına süpürülemez hale geldiğinde, çürük elmaları ayıklama zamanı gelmiştir. Ancak bunun da krizi frenlemeye yetmeyeceği pek yakında görülecektir. Kaldı ki yaşananlar, Avrupa'daki halkların yükselttiği mücadelelerden de etkilenmektedir. Şu şartlarda Avrupa futbolu öz kaynaklarına dönmeye ve "herkes için futbol" yapılanmalarına önem

vermeye mecburdur. Bu konuda hazırlıklı olan Almanya ve İspanya gibi ülkeler şimdiden bunun meyvelerini toplamaya başlamıştır. Bunu algılayamayan Türkiye gibi ülkeleri ise büyük bir tükeniş beklemektedir. Bizimki gibi ülkelerin şu anki görüntüsü aldatıcıdır ve dışarıdan pompalanan sermayelere dayanmaktadır. Böylesi yönetimlerin sonunun ne olduğunu Beşiktaş'taki Yıldırım Demirören döneminden bilmekteyiz; başkanın kendine ve diğer sektörlerdeki iş ortaklarına borçlandırdığı ve bu nedenle Avrupa kupalarından yasaklanmış bir kulüp...

Futbol şu anda yokuş aşağı doludizgin giden bir tren gibi gözüküyor. Bunda sorumlunun futbolun kendisinden ziyade içine oturduğu bağlam olduğunu anlatmaya çalıştık. Oyun, bu hâliyle insanca olanı kendisinden uzaklaştıran bir görüntü çiziyor. Ancak unutulmamalıdır ki, Benjamin'in dediği gibi, "devrimler tarihin el frenidir". Sermayenin futbolu duvara çarpmaya yaklaştığında, insanlar ister istemez futbolun güzel bir oyun olduğu zamanları özlemle hatırlayacaklar. Çünkü oyun oynamak, insanın doğasında var ve futbolu güzel yapan bu. İnsan, insana ait olana özlem duyduğunda, o zaman yeni bir futbol inşa etmekten bahsedebiliyor olacağız. Hükmen yenik olduğumuz bu maçın rövanşını oynamak o zaman mümkün olacak.